

vigilia

1986
12

**Belon Gellért, Beney Zsuzsa, Csorba Győző,
Esterházy Péter, Frank Szemjon, Kalász Márton,
Kamarás István, Kenyeres Zoltán, Kornis Mihály,
Mándy Iván, Mező Ferenc, Nádas Péter,
Németh István, Szakonyi Károly, Tarjányi Zoltán,
Tornai József, Török Endre, Vajda Endre,
Vekerdy Tamás írásai**

Karácsony havában (Tarjányi Zoltán)	881
Önémet karácsonyi ének (Kalász Márton fordítása)	882

Vallomások a gyermekkorról

BENEY ZSUZSA: „Örökös és zavartalan jelen”	883
MANDY IVÁN: A kavics	885
KALÁSZ MÁRTON: Gyermek-Babel	887
SZAKONYI KÁROLY: A gyermekkor árnyai	890
ESTERHÁZY PÉTER: „4”	892
KORNIS MIHÁLY: Én vagy te (részlet)	893
TORNAI JÓZSEF: Néha ott áll az a kistiű	896

BELON GELLÉRT: Az Istenember Jézus	898
Karácsonyi beszélgetés (Lejegyezte: Mező Ferenc)	906
KAMARÁS ISTVÁN–NÉMETH ISTVÁN: Panel-betlehemes	908
VAJDA ENDRE: Csorba Győző	919
CSORBA GYŐZŐ: Meleg tenyérben; 85. január 1.; Lehet (versek)	924
TÖRÖK ENDRE: Szemjon Frank	925
SZEMJON FRANK: „Világosság a sötétségben” (Korzenszky Richárd fordítása)	927

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Kenyeres Zoltánnal (R. L.)	933
----------------------------------	-----

MAI MEDITÁCIÓK

NÁDAS PÉTER: Isteni rész, emberi egész	942
--	-----

ÉLŐ VILÁGEGYHÁZ

RONALDO MUNOZ: Levél Chiléből (Seidl Ambrus fordítása)	947
Kereszténység diktatúrában: Chile (T. M.)	950

HIT ÉS ÉLET

Bűnbánattartás és gyónás	952
--------------------------------	-----

NAPLÓ

In memoriam Montágh Imre (1935–1986) (Vekerdy Tamás)	955
Irodalom Határ Győző: Éjszaka minden megnő (Erdődy Edit)	956
Történelem-néprajz Könyvszemle (Török József)	958
A címlapon Albert Dürer alkotása	

Főszerkesztő: LUKÁCS LÁSZLÓ

Laptulajdonos: ACTIO CATHOLICA Felelős kiadó: MAGYAR FERENC

Szédte: Szent István Társulat, felelős vezető dr. Ákos Géza igazgató

Készíti: Pannon Nyomda Veszprém, felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató

Táskaszám: 86/62475 Index szám: 26 921 HU ISSN 0042-6024

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Telefon: **173-933, 177-246**. Postacím: 1364 Bp. Pf. 111. Előfizetés, egyházi terjesztés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Után át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekkszámja száma: OTP 37-343-VII. – Külföldön terjeszti a Kultúra – Külkereskedelmi Vállalat, H-1300 Bpest, Pf. 149. Ára 25,- USA dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekkszámjára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. Előfizetési díj 1 évre 320,- Ft, 1/2 évre 160,- Ft, 1/4 évre 80,- Ft egyes szám ára 26,- Ft. Megjelenik: havonta. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD ÉS CSÜTÖRTÖK 12-2-IG. KÉZIRATOT NEM ÖRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

KARÁCSONY HAVÁBAN

Rilke prózakötetében lapozgatok. Az egyik levélrészlet megdermeszt. Újra olvasom – lelkelem kábasága csak erősödik. Emile Verhaeren a címzett. „Vajon ki ez, igen – másképp most nem tudom kifejezni, kicsoda is ez a Krisztus, aki mindenbe beleártja magát. – Aki mit sem tudott rólunk, sem a munkánkról, sem a bajainkról s örömeinkről sem, ahogy ma dolgozunk, küszködünk és kedvünk töltjük – és aki, úgy látszik, mégis újra és újra az első helyet követeli magának életünkben. Vagy ezt csak úgy a szájába adják? Mit akar tőlünk? Segíteni rajtunk, mondják. Igen; de a közeliünkben furcsán tanácsalanná válik. Annyira más viszonyok között élt. Avagy a körülmények csakugyan nem fontosak, s ha belépne ide, hozzám, a szobámba vagy oda, a gyárba, tüstént másként, jól lenne minden? Nagyot dobbanna a szívem, s úgyszólván más műszakban lüktetne fel, mindig öfelé, tovább? Érzésem azt súgja: ő sem jöhet hozzánk. Semmi értelme sem volna. A mi világunk nemcsak külsőre más – nem nyit neki bejáratot. Ő nem világlana át a vásárolt készruhán, ez nem igaz, nem világlana át. Nem véletlen, hogy varratlan köntösben jár, s én azt hiszem: annak a fénynek a magva, amely éjt s napot átsugárzóvá tette őt, réges-rég felbomlott már, s másként osztódott szét. De hát ha ő oly nagy volt, úgy vélem, ez is lenne a legkevesebb, amit elvárhatnánk tőle: hogy valami módon maradéktalanul feloldott legyen, igen, egészen maradéktalanul – nyomtalanul. . . .” (Szabó Ede fordítása)

E század eleji levélrészletből szinte kihallik a fogalmazó szívdobogása. Mintha nem is rég írt levelet olvasnánk, inkább valamely kortársunk hangos morfondírozásának tűnik. A mi világunk sem nyit Krisztusnak ajtót. S egyébként is jobban illik hozzá a maradéktalan feloldódás. Hagyjon békén bennünket. Tűnődöm: mi teszi megrázóvá e sorokat? Miért szorul össze a szívünk, egyre inkább, ahogy előrehaladunk a szövegben, miért árad szét bennünk a hideg? Talán a jégcsap-hegyes önvallomás szúr minket? Úgy gondolom, inkább az, hogy aki e vélekedést írta, nagyon áhítozik egy rendkívül mély Jézus-találkozásra, s ugyanakkor fél is attól. Szemtől szembe akarja látni, mintegy fürkészőn kitapogatni az isteni izmokat: milyen erős vagy hát, mennyire cselekvőképes, te Megváltó? Ám a sorokban bujkál a rettegés is, hátha tényleg beállít, s hátha mégsem ernyedtek el Jézus karjai az évszázadok alatt. Hátha oda kell adnia mindenét, s jaj, hátha erősebbnek bizonyul nála a jelenés! Egy kamasz hetykesége és egy öreg óvatossága társul itt. Az eredmény tétova ácsorgás: várom, hogy ő lépjen felém, de jobban örülnék, ha nem lépne. Úgyszincs mondanivalója, csak gondot okozna. Valószínűleg így gondolkodtak a szállást nem adó betlehemi tisztos honpolgárok is.

Korunk adventi dilemmája ez. Helyet szorítsunk-e lelkünkben Jézusnak, aki újra és újra követeli, hogy első legyen életünkben? Vajon kemény lelki készüllet nélkül eljuthatunk-e a gondolatgazdag karácsonyi csend magasára? Látszólag igen. Mondják: ahogy az első havazások után élvezzük a hóropogást lépteink alatt, ugyanúgy garantált a kételymentes áhitat az éjjeli mise énekei közben. De vajon ez a gyertyagyújtáskor menetrendszerűen bekövetkező hátborsózás teljes értékű ünneplést jelent? Ez a lelki lúdbörzés nemde csak a burka az Eseménynek, amelynek a felnyitását – hogy úgy mondjam – ki kell verekednünk. Aminek a létigazságára a bőrünk ráismert, azt szívünkben, idegrendszerünkben, tudatunkban ki kell érdemelnünk. Nézzünk meg egy éjjelimise-leírást, talán a legszebbet, Tamási Áronét: „A mise megkezdődött. S most, az éj közepén, olyan szép és sejtelmes volt minden, hogy gondolkodni sem tudott senki, csak lenni és kinyílni

a túlvilág illatában, mint virág a napfényen. Az anyák nyugodtak a betlehemi öröm mélyére esve. A lányok mosolyogtak a karácsony szent kedvében, s öleltették magukat a hittel. A férfiak ereje elaludt, s gondjuk összetörött. A legények vére szelíd lett, mint az öröklámpa fénye . . . A kórusban az örvendetes ének megszületett, s mindenkinek a szájára szállott, mint új életet hirdető kicsiny selyemmadár: Betlehemi pusztán örvendetes hír van . . . És vala ezen örömhír a falué, amelyik hinni tud, mint sűrű erdőben a pásztor; amelyik jó, mint az áldást adó fekete föld, de amelyik eredendő bűnnel vad, mint szélben a parázs. És érezte teste alatt a betlehemi szalmát s orcáján az ökör leheletét a falu, amelyik bőséggel issza mindig a titkot, hiszen maga is egy megrepedt szív a természeti erők közepében.”

Lehet-e ily karácsonyestében részesedni, ha nincs ott a háttérben a roráték, az imádságok, a lelki lelemények áldozatos készüllete? Nincs szándékomban Rilke megleckéztetése. Vallomása inkább azt a keresztény típust jelöli, amelyik karácsonykor kapni akar – érzelmet, szeretetet, nosztalgikus hit-ébresztést – anélkül, hogy reálisnak tartaná, életigazítónak emelné az ünnep titkát. A kiérdemelt karácsonyi ajándék az a csend, amely ráismer a gyöngé Gyermekben az első helyet követelő Megváltóra. Az a csend, amely megrázóvá teszi a találkozást. Ahogy a szél beleakaszódik a fába, s az lehullajtja férges és túlérlett gyümölcseit, szívről is leolvadnak rossz gyümölcseink: a férgesek – bűneink – s a túlértek – a lényegtelen hajszoló és nagy-puhává növesztő kíváncsiságaink. Ha várjuk Öt, ha felkészülünk fogadására. És követésére.

Tariányi Zoltán

Serken egy rózsa

Ónémet karácsonyi ének

*Serken egy rózsa, szépen
hajlik gyöngé tövén.
Őseink énekében
Jesse eredetén.
S nyit virágot idén
a tél hideg fagyán az
éjszaka közepén.*

*Virágát, mit idézünk
s Izajás mond ígét,
maga hordta ki nekünk
Mária, szűz cseléd.
Isten szavára, im
megszülte kisedét az
éjszaka közepén.*

Kalász Márton fordítása

„Örökös és zavartalan jelen”

Évtizedekig kerestem és évtizedekig bujkált előlem. Valamiképpen azonban mindig tudtam, hogy nem a képek süllyedtek a felejtés homályába – még akkor sem, ha akarva-akaratlanul magam próbáltam volna tudatom szintje alá rejteni. Egyes részletei: színek, fények, hangulatok hihetetlen jelenvalósággal éltek; apám egyes mozdulatai, néhány szava, mondata, a tekintete mindig ellenállt a mesterséges felejtésnek – az „egész”-ről azonban mindig az a különös, szégyellt, fájdalmas érzésem volt, hogy valamiért titkolnivaló. Talán azt is mondhatnám: szégyellnivaló.

Igy hát sohasem mertem igazán vállalni; igazán szeretni sem. Pedig semmi mast nem szerettem így – soha életemben; semmi iránt nem vágyódtam úgy, mint ezt újra átélni; és alighanem, mert sohasem voltam képes az igazi viszonyomat tisztázni vele kapcsolatban, igazában lezárni sem tudtam soha.

Nem nőttem ki a gyermekkoromból. Nem hagytam el ezt a félig valóság, félig álom kertet – ami valóban, akkor, a kislány mindennapjaiban is kert volt, egyszerre valóság és álom, talán kicsit több éber-álom, kicsit több álmodozás, mint másoknak. Vagy tán helyesebb, ha ezekkel a szavakkal emlékszem: a valóságot mélyebben átjárta a „jelentés”, a mögöttes, a sejtelem – igen, ez a megfelelő kifejezés: sejtelemteli volt, ez jellemezte leginkább. Kicsit irreális, mégis reálisabb a valóságnál: a dolgok lelkét éreztem, azzal éltem együtt, az áradt mindenből – és érdekes módon ez a sejtelemszerű utalás valóságosabbá tette őket, mint a későbbben, felnőttként megismert tárgyszerűségük.

Ez a valóságosság intenzívebb volt a mostaninál – hangsúlyozottabban jelen idejű, és épp ezért, jelenét szüntelenül a mulandóság fenyegette. Talán éppen ez volt az, amit oly mélyen átéltem: a pillanatok sora, amelyekre mint gyermekkoromra emlékszem, elsősorban az alkony, a nyárvég, a lehullás, az elhallgatás előtti kitarzott, végtelennek tűnő mozdulatlan mozdulat feszültsége; különös keveréke a különválásnak és a belemerülésnek.

Mert valóban egy egész világ jelenének utolsó pillanata volt ez, és valóban tele feszültséggel – elég ahhoz, hogy egész életemre belém oltsa a feszültség levegőjét. Valamit elhallgattak előlünk, gyerekek elől; valami másképpen volt, mint ahogyan azt nekünk tanították. A becsület, a tisztesség, a kötelességteljesítés otthon érvényes értékrendszere kint, a világban nemcsak illuzórikusnak, hanem nevetségesnek is tűnt. De bent, befelé a biztonság csalóka képzetét sugározta. Jól emlékszem 1944 januárjának vagy februárjának egy vasárnap estéjére: a védettség, meghittség olyan aranylón párás, szinte megfoghatóan sűrű levegője ülte meg a szobát, hogy én, a tizen-négy éves kislány, aki magamnak sem bevallottan már tudtam a koncentrációs táborokról, a gázhalálról, a krematóriumokról, aki öntudatlanul is félőrült félelemben éltem, egy pillanatra – egy estére – meggyőztem magam; vagy engedtem, hogy a körülmények meggyőzzenek – megváltoztathatatlanul végleges ez a körém épült csigaház-otthon. Ebből a bizonyosság-érzetből, ennek magam elől is titkolt hamisságából, a csodavárás reményéből és a csontjaimból kimoshatatlan félelemből állt össze annak az estének a hangulata – és utána mindazé, amit az az este életemben jelképezett.

Nincs olyan kiemelkedő gyermekkori emlékem, ami túlargyogta volna későbbi éveimet. De ha egy, egyetlenegy, a mérhető időbe zsúfolt mérhetetlen és időtlen

eseményt kellene felidézni, az mégiscsak ez az este lenne, életem minden későbbi ellentmondásának, szorongásának, tragédiájának szimbóluma – eldönthetetlenül, hogy ebből fakadt-e mindaz, ami később következett, vagy már meglevő, megváltoztathatatlan jövőm pillanatra maga-megmutatása volt-e, sugárzás, mely a láthatatlant anyagtalanul, csak a fényben láthatóvá teszi – és mégis anyag, megfogható, elfelejtethetetlen, hangulataiban újra meg újra visszatérő, vágyott és rettegett valóságdarab.

Gyermekkoromnak ez a csupa-ellentmondás jellege azonban nemcsak abból fakadt, amit annyi más korabeli zsidó-polgári családban is átéltek – és átéltek már alighanem évtizedek, Közép-Kelet-Európának ezen a részén évszázadok óta: a védettség illúziójának és a védtelenség tényének ellentmondásából. Bár az, amit mint csakis az én helyzetem jellemzőjét érzékeltem, a mi családunk rejtett belső feszültségeit, szüleim különbözőségét és e különbözőségekből fakadó fájdalmukat, talán mindez csak ennek a nagyobb, általánosabb helyzetnek, a túlságos, a ránk kényszerített befelé fordulásnak volt következménye. És a szeretetnek és a harmóniának saját ellentéteit is mindig tartalmazó, már- már ördögien felfokozott légköréhez a folytonosan fokozódó lelkiismeret-furdalás is hozzájárult a maga szenvedését: a tizegynéhány éves kamasz lány éppen a negyvenes évek elején kezdett a társadalom nagy kérdései iránt érdeklődni; ebben az időben kezdte érezni a későbben sok-sok évig égető szégyent azért, hogy őt a társadalom „jobbik” oldalára osztotta a sors – és soha, semmiféle mellőztetés, megalázás nem volt elég ahhoz, hogy ezt az egykor méltatlanul kivételezettnek érzett helyzetet jóvátegye.

Szociális indítékú szégyen? Akkor, a gyermekkor végén, az átmenet idején, amikor a legalkalmasabb idő lett volna az „átmentésre” – a befejezésre úgy, hogy a lezárás megőrizze az elmúlt évek hangulatát, varázsát, akkor úgy véltem, ez a lelkiismereti konfliktus állt köztem és a múltam között. Nagyon is szubjektív, itt leírhatatlan családi okok mellett ez a konfliktus nemcsak akkor létezett; ilyen vagy olyan formában a társadalom és közötttem áll mind a mai napig; a lelkiismeret-furdalás és a szégyen, hol társadalmi, hol egyéni okok miatt hosszú évtizedek során kísért; s minden önelemzés, minden „kiírás” ellenére, úgy látszik, most már holtomig kísérni fog.

És talán ez a beállítottság okozza azt, hogy örök lelkiismeret-furdalás és örök szégyen tölt el azért, amit szerencsétlenségemnek is nevezhetnék (ha nem kényszerülnek bevallani magamnak, lelkem legtitkosabb mélységeiben azt, hogy sorsunkért éppen úgy felelünk, mint sorsunk elviseléséért). Sokszor úgy érzem: annak a nőnek, akinek nincs gyermeke, gyermekkorra sincs: a gyermektelenség keserveit csak fokozza a visszaemlékezés – vagy mintha nem érdemelném meg a visszaemlékezés boldogságát. Vagy a boldogságot nem? – mint izzó vaslapról az ujjakat, kapom vissza emlékezetemet gyermekkorom meghittségének hangulatáról –, ha az én fiamnak nem juthatott osztályrészülni ez a meghittség. Tán nekem is csak két éves koromig volt gyermekkorom, mint neki – aztán az is a semmibe hullott, legalábbis keserűségem semmijébe, mint az övé a valóságéba.

Az az otthonunk, ahonnet elindultunk – írja a nagy angol költő, T. S. Eliot. Talán nemcsak az – talán az is, ahová visszatérünk; ahonnet újra meg újra elindulunk, mindannyiszor végigélve a hazatalálás és az újraindulás lépéseit; talán az örökös visszavágyódás helye, vagy felidézője a visszavágyódás kényszerének; hajtóerő, hogy keressük az elveszített Paradicsomot. Gyermekkorunk az, amit felnőttként megtegyünk: a tér, amely nem ismeri az időt. *Örökös és zavartalan jelen*; s ennek az örökös jelennek felidézése nélkül maga is felidézhetetlen.

Az, aki menekül jelenétől, joggal üldöztetik ki múltjának, gyökereinek, őselemének: a gyermekkorunk emlékei közül.

A kavics

Hogy került hozzám? Ki csúsztatta a kezembe? Kávébarna kavics, apró homokszemek peregetek le róla. Ahogy megláttam, mindent és mindenkit elfelejtettem. A tengeremben tartottam és csak bámultam. Az arab. A sivatagból érkezett. A végtelen homoksivatagból. Láttam a karavánok útjait. És még mást is láthatott. Rég elpusztult városokat. Homokba fulladt házakat, palotákat. Talán akadt egy lány, aki felemelte, a kezébe vette és csak nézte. Egy lány, egy öregember, egy fekete szakállas férfi. Egyik kézből a másikba. Szóltak hozzá. Nem válaszolt, de mindent megértett. Örökké vándorolt, azzal a megbízható ragyogásával. Semmi kérdés abban a ragyogásban. Az alakja meg olyan karcsú, finom vonalú. Egy halra emlékeztetett. Egy megkövesedett halra. Nem! Nem hasonlított senkihez és semmihez.

Otthon rátettem a könyvespolc szélére. Felzúdult mögöttem a kórus. Apa, anya és Vali néni. Vali néni, akár egy bérház. Olykor felröppent hozzánk.

- Na tessék! Már megint összeszedett valamit!
- Ezt meg hol találtad?
- Hol találta?! Az utcán vagy a téren!
- Vedd le onnan!
- Egyáltalán, mi ez?!
- Nem hallottad, hogy vedd le onnan!

Röpködtek a sértések. Valóságos gyalázkodások. Mindez nem jutott el hozzá. Mit törődött ő velük! Hiszen fejedelmeket ismert. Selyempárnára helyezték. Bizonyos napokon elébe járultak, imákat mormoltak előtte. Imádkoztak és kávézgattak. *Bizonyos* napokon.

Kivittem a lépcsőházba. Meglehetősen ünnepélyesen az ablakpárkányra tettem. Föléje hajoltam. Végigsimítottam rajta. De éppen csak ujjhegygyel. És csak néztem. Kissé eltávolodtam tőle. Úgy oldalról figyeltem. A legfelső lépcsőfokról. Bármikor visszamehetek hozzá. Levehetem. Megfoghatom.

És ha lerohanok a földszintre? Akkor is itt marad? Megvár?

Elindultam lefelé. Közben vissza-visszanéztem. Az első kanyarnál visszarohantam. Nem hagyhatom magára ebben a homályos, rosszkedvű lépcsőházban!

Levittem a térre.

Egymás mellett egy padon. Együtt néztük, hogy szálltak a hinták.

Lányok repültek felém. Hirtelen eltűntek. Belevesztek a levegőbe. Csak a nevetésük hallatszott valahonnan messziről.

Az arab felé sandítottam. Unja az cgészet. Rettentően unja. Hát mi ez neki? Egy poros tér, apró, szürke kavicsokkal.

Dehát hová vigyem? Mit mutassak meg neki?

Ki a Duna-partra. A Duna-parti kavicsdombokhoz, kavicshegyekhez.

Kavicsdombok, kavicshegyek.

Pocsolyákba merült pocsolyakavicsok.

Elhajított kavicsok.

Mit jelent ez egy sivatagi kavicsnak?! Semmit. Vagy még annál is kevesebbet.

Azért majd kitalálok valamit. Holnap... vagy holnapután. Csak ne veszítse el a türelmét.

Sugárzott belőle a türelem és bölcsesség. A sivatagi kavicsok bölcsessége.
Már besötétedett, ahogy hazafelé mentem.

Egyszerre csak megálltam a lépcsőházban. Az arcomhoz szorítottam a kavicsot. Egy végtelenül lassú mozdulattal végighúztam az arcomon.

– Hát te . . . ?

Emmi néhány lépcsőfokkal feljebb. Emmi a negyedikről. Hangtalanul nevetett.

– Mit csinálsz itt?

Egyszerűen nem tudtam megszólalni.

Emmi közelebb hajolt. Megfogta a kezemet, mintha egyenként akarná lehámozni az ujjaimat. – Mit szorongatsz? Megmutatod?

Még mindig hallgattam.

Ő pedig gonosz, kis nevetéssel.

– Egy kavics!

– Nem! Ez nem kavics!

– Hát micsoda? – Egy pillanatra elhallgatott. – Egy kavicsot csókolgatsz!

– Mit beszélsz?!

– Jól hallottad!

Elengedte a kezemet. Mereven az arcomba nézett, ahogy megismételte. – Egy kavicsot csókolgatsz! – Leszaladt mellettem a lépcsőn. A kanyarból még visszaneézett. Azzal eltűnt.

A falhoz tapadtam. Az arabot egy sunyi, gyors mozdulattal becsúsztattam a zsebembe. Mintha többé nem is akarnám látni. Mintha sose találkoztunk volna.

Leváltam a falról. Tovább fölfelé. Elővettem az arabot. Megint csak végigsimítottam rajta.

Gyanakvó arcok fogadtak a vacsoraasztalnál.

Apa ránk nézett, ahogy úgy odavetette.

– Sétáltatok? Vagy beültetek egy moziba?

Ez egyáltalán nem hangzott humorosan. Ezt elég rondán odakente. Igazán nem lehetett csodálkozni, hogy az arab megjelent egy tányér mellett. A fehér abroszon egy fehér tányér mellett.

Anya egy túlvilági sóhajban.

– Jancsikám . . . !

Vali néni félig felemelkedett. Tokája fenyegetően megremegett.

– És te még azt mondod neki, hogy Jancsikám? Mi az, hogy Jancsikám?!

Apa egyet intett. A két nő egyszerre megszűnt. Most már csak apa undok, hideg hangja.

– A barátod velünk vacsorázik? (A két nő felé) Miért? Nincs ebben semmi különös. Most már csak azt kell megtudnom, hogy mit vacsorázik úgy általában? Mi a kedvence?

Áthajolt az asztalon.

– Persze, kérdés, hogy megfelel-e a társaságunk. Mégis . . . egy ilyen előkelő idegennek. Ez bizony nagy kérdés.

A társaság! A kavicsok társasága a tányérok mellett. Különféle kavicsok, lyukakkal, járatokkal. Félrecsúszott fejek, behorpadt szemüregek, elferdült szájak apró és mégis oly félelmetes fogakkal.

Apa most már valósággal végignyúlt az asztalon.

– Sajnálom, de nem gondoskodtam társaságról! És most, ha megkérhetném, tűnjön el innen! Ezzel a derék fiúcskával együtt!

Egyszerre felborult a szoba. A székek feldültek. A tányérok felborultak, ahogy apa lerántotta a terítőt.

– Tűnés innen!

De akkor mi ketten már a másik szobában.
 Az ágy szélén ültem. Mellettem az arab. Nem gyújtottam fel a villanyt.
 Halvány fénycsík szűrődött be az ajtó alsó nyílásán. Kiabálás. Fel-feltörő sírás. Apa hangja. – . . . és magukkal is torkig vagyok!
 Hirtelen csönd.
 A fénycsík is eltűnt.
 Közelebb húztam magamhoz az arabot.
 – Azért ő nem ilyen . . . nem . . . ne hidd! Moziba járunk, a Tivoliba, meg a Turánba. Moziba, meg futballmeccsre. A 33-asnak drukkolunk. Az egy kis csapat, örökké kiesésre áll. Te persze ezt nem nagyon érted . . . 33-as, meg kiesés . . . de mindegy. Csak azt akartam mondani, hogy . . .
 Elakadtam. De úgy, mint aki többé már meg se szólal.
 Megint csak őt néztem. Nem! Azt még mindig nem mondhatom, hogy az *enyém*. Azt soha, de soha . . . még magamban se.
 Az a barna csillogás a sötétben! A sivatagot lehetett érezni. Az éjszakai sivatagot.
 A forró nappalok után dermesztően hidegek az éjszakák. Alaposan be kell burkolóznia a takarókba.
 Feltámad a szél. Az éles, hideg sivatagi szél.

KALÁSZ MÁRTON

Gyermek-Bábel

Mindig rossz is volt, hunyorgattak egymásra, a kisiú szorongott, s talán nemcsak ő, hanem a másik is. Apja ott állt köztük, beszélt hozzájuk. Amit az egy évvel fiatalabb unokatestvére felelgetett, abból a kisiú semmit nem értett. Apja szájából is furcsa volt ilyenkor a magyar beszéd, bár a kisiú tudta, bármikor visszafordítja németre, vagyis a falu nyelvjárására a szót, s szól öhozzá – az egész szorongást inkább az apja okozta a kisiúban, s nem az unokatestvére. Hirtelen úgy érezte, apja, átlépve egy nyelvi határt, ott is marad a másik oldalon, őt cserbenhagyja, nemcsak a beszédével, hanem egyszer s mindenkorra. Egy pillanatra féltékenyen nézett az unokatestvére, nem jutott eszébe, hogy egyszerűen megkérdezze apjától, mit mond az unokatestvére, s ezzel apjának muszáj svábul megszólalnia, muszáj visszajönnie az ő oldalára, s belőle elmúlik a szorongás. Sose tette meg, mindig megvárta, amíg az apja magától lép vissza az innenső oldalra, s annak már nem volt olyan biztonság-íze, mint emennek lehetett volna. Apja aztán magukra hagyta őket, ő sem kiáltott utána, hogy fölénnyét valamiképpen éreztesse a másikkal, az sem, hogy megnyugtassa magát, rokonok közt, idehaza van.

A szorongás minden nyáron csak addig tartott, amíg a kisiú apjától a két hétre való alapeligazítást megkapták. Tudták mindketten, attól kezdve bármikor bármit lehet, a felnőtt türelmetlenségére is, kérdezni. S talán nem is volt akkora ez a szorongás, csupán a nagyra nőtt, túlságosan is megbonyolódott hajdani kisiúban él így.

Vagy a szorongást inkább a két hétre szóló felelősség indította el benne, az, hogy tudta, neki kell ügyelnie a másikra, megvédenie gyerekekkel, kutyákkal szemben, mindattól, amitől egy városi nyilvánvalóan félhet, s védelmezőnek ő nem volt különösen alkalmas; hiába növekedett ebben az érdekebb környezetben. S mindezt úgy kell véghezvinnie, hogy legfőljebb mutogatással parancsolhat a másiknak – akit különben nagyon szeretett, s nyaranta alig várta, hogy kihozzák hozzájuk a városból. Szerette unokatestvérét, szőke, kék szemű volt az is, akárcsak ő, csak szeplői nem voltak, mint neki. S elhitte barna hajú, szép s örökké csúfondáros nővérenek, hogy városinak nem is lehet szeplője. Unokatestvérét soha senki nem akarta bántani, ha csak nővére nem fegyelmezte mindkettejüket túlságosan nagy kedvteléssel. Nővére olyan beszédesen gesztikulált, hogy a város szorításából végre ideszabadult, s oda-haza is kissé szertelen unokatestvér engedelmesen összehúzta magát. A kisleány mutogatásai nem voltak azonos hatásúak ezzel a kiszámíthatatlan fegyelmezőssel, de nekik egymás közt nem is volt szükségük ilyesmire. Ők ketten a játék kedvéért adtak jeleket egymásnak, ki-ki a maga nyelvén magyarázva közben, de tudva, csupán a jel a fontos, a beszéd akaratlan kísérő, a jel mondja meg, miről van szó. Unokatestvérének sose jutott eszébe, hogy netalán utánozza őt, szájáról olvasson, úgy látszik, természetes volt neki a maga tudott magyar nyelve. A kisleány megszokta, hogy időnként más nyelven is meg kell szólalni, mint amin ő tudott, ha apjával a városban járt például, ha tözsérek jöttek marhára alkudni, ha a kolduló barát jött, ha cigányok álltak meg a kapuban, s ha újesztendőkor a szomszédos magyar faluból a háromkirályok kántáltak. Ezekre mindig nagyon figyelt, s nyaranta unokatestvérét is meg-megpróbálta magában utánozni. Az első magyar mondat, amit hangosan kiejtett, ugyancsak ilyen volt. A vizesárok átugrálása közben unokatestvére kicsit énekelve mindig azt ismételtette: „Bátor vagyok.” Lehet, hogy kérdőformában is el-elmondta; talán így: „Ugye, bátor vagyok?” A kisleány hamar megtanulta a mondatot, mondogatta is, s önfeledten, órákig ugráltak át a vizesárkon, versenyt mondták: „Bátor vagyok.” Unokatestvére azonban nem tudta kimondani az r-hangot, s a kisleányt este, vacsoránál, amikor még mindig versenyt mondták a mondatot, az apja megkérdezte: „Te miért raccsolsz, fiam?” A kisleány az első magyar mondatot nagyon mélyen elraktározta magában, többé nem mondta.

Ha ő ment aztán a nyár maradék felében a városba, csak néhány napra persze, s a kezdeti eligazítás megismétlődött, könnyebb szívvel hallgatta, mint odahaza. Tudta, itt nem ő felelős, s nagybátyja enyhültebb, kevésbé szigorú ember, mint otthon édes-apa. Itt persze egy szűk udvaron kellett inkább lenni, kiülni a kapuba, ahhoz engedélyt kellett kérni. Nagybátyja napközben ugyancsak nem volt kéznél, tartott a kacagás, időnként sípcsonton rúgás kísérte mutogatás tovább. A kisleány a fekete ruhájú sokac asszonyoktól félt, akik ugyan nagyon kedvesek voltak hozzá, de magyarul szó-laltak meg, ha bejöttek az udvarra, s tudta, a kerítésfalon is áthallotta, egymás közt egy harmadik nyelven beszélnek. Esténként kimentek a Dunára hajót nézni, s mivel ő olyan bizonyágosnak érezte ilyenkor nagybátyja tenyere szorítását, mint apját, s ritkán, nagyon szeretett ballagni a meleg, sötét utcán. Nem kellett rászólni, mint unokatestvére, ne ugráljon, ne rendetlenkedjék. A hajónézés előtt mindig betértek a Kis Koronába, ahol nagybátyja barátai voltak. Ott megint csak kellett volna válaszolni magyar kérdésekre, de megtette helyette nagybátyja. Rá legfőljebb lemosolyogtak, s nagybátyja egyszer-kétszer mosolyogva azt mondta neki svábul: „Gell?” Ami annyit jelentett, hogy: „Ugye?” A kisleány közben a sarokban játszó hárfás lányt nézte.

Meghittebb volt szinte, mint otthon. Attól is, hogy tudta, ha mégiscsak eltévedne valahogyan itt, vagy egyszer netán elszánná magát s megszökne, tudna azért érdeklődni a maga nyelvén is. A kis üzletekben anyja mellett ácsorogva (mert azért évköz-

ben is el-eljutott napokra, félnapokra a városba) mindig hallotta, a kereskedők németül, sőt svábul kínálgatják portékájukat a kisiút lökdöső népviseletes asszonyoknak, anyjának is. De persze sose szökött meg, még csak el sem tévedt. Aztán jött az apja érte, s úgy igazította mindig, hogy valami fuvarral kerüljenek haza, ne gyalog kelljen megtenniük a nagy utat. Ő meg már a szekér hátuljában boldog volt, mert végig az úton csak olyan nyelvet hallott, amit ő is tudott.

Megszokta, hogy időnként a felnőttek is tanácstalanná válnak. Nyelvükben is. Hogy anyja nézett az izzadságát törölő, málháját a tornácra óvatosan letevő idegenre, mit akar. Aztán mégiscsak beszaladt a házba, hozta a pénzt s az idegen tenyerébe számolva, vizsgálódva átvette a portékát. Az idegen meg hálálkodva, az ő arcát megsimogatva ment egy házzal tovább, kifelé a falun. Az váratlanul érte, s mindenképp különössé vált a kisiúnak, hogy később legtanácstalanabbnak épp a nagyapját látta, aki telenként világháborús kalandjait mesélte, olaszországi fogságáról beszélt – s a kisiú úgy gondolta, magától értetődőnek vette volna, hogy nagyapja valamiképpen bármilyen nyelven meg tudna szólalni. Ha nem is jól, de megszólalna. Magyarul a nagyapja nemigen beszélt, legalábbis nem úgy, ahogyan édesapa. A kisiú tehát azon a télen, karácsonyt megelőző időben bizalommal fogta nagyapja kezét s indult vele a falutól hat kilométerre levő vasútállomásra.

Már az első csatlakozást lekésték, s nagyapja nem is nagyon értette, már a harmadik falun túl sem, a beszédet s a világot. A kisiú ezt megérezte, mégsem szorongott. Legalábbis nem nagyon. Attól félt, hogy nagyapja visszafordul vele, s akkor nem jutnak el a távoli rokonhoz, nagyapja öccséhez, egy másik megye székhelyére. Késő éjszakáig vonatoztak, s mivel a rokon bácsi hiába várt több vonatnál, az éjszakaihoz már nem jött ki. A pályaudvaron rengetegen tülekedtek, kíméletlenül sodorták őket. A kisiú hallgatta, nagyapja németül, nagyon törve magyarul hogyan próbálkozik, az emberek olyika megvetően méri végig mindkettejüket. Kimentek a pályaudvar elé, s elindultak a hidegben be a városba. Nagyapja egy-egy szembejövőnek annyit mondott csüggedten, hogy: „Kisfaludy utca?” Volt, aki mutogatott valamerre, volt, aki elhaladt mellettük. A kisiú tudta, a rokon bácsi már nem a Kisfaludy utcában lakik, hanem egy másikban, hiszen nagyapja mindig vele címezte az ide küldött leveleket. Aztán rátaláltak a Kisfaludy utcára, s nagyapja boldogan sóhajtott föl. Megnyugtatta, milyen régen járt itt, s csak egyetlenegyszer, mégis fölismerte nemcsak a házat, az emeletet, a lakást is. Hirtelen a kisiú is elhitte, a rokonok nyitnak majd ajtót, s nem idegenek. A mostani lakó aztán kabátot vett, s elkísérte őket abba a másik utcába. A rokon bácsi meglepetve nézett rájuk. Őt percig duzzogott, hogy ő nem ezt a vonatot adta meg. De aztán megenyhült, s a kisiú élete leggyönyörűbb karácsonyát élte meg abban a városban, egy néni melegségével, szeretetével bélelt házban.

A kisiú unokatestvére a háború utolsó telén meghalt agyhártyagyulladásban. Nagybátyja akkor másodszor volt a fronton. Csak nagyon nehezen jutott haza a fogságból. Aztán született egy kislány, aki esténként, amikor ők még mindig kijártak a Dunára hajót nézni, már régen aludt. A kisiú nagyobb volt, maga is el tudott volna menni, el is engedte volna a nagybátyja. Aztán bent álldogáltak a Kis Koronában, ő mindent megértett, amit körülötte magyarul beszéltek, válaszolgatott volna a felnőtteknek, ha kérdezik. De azok inkább hallgatagon álltak. Nézte a hárfásnőt, ő megvolt, csöndesen játszott a sarokban. Elindultak mégiscsak ki a Dunára, ő már máskor is észrevette, nagybátyjának az a szokása, hogy időnként megáll, hátrafordul, aztán megragadja az ő kezét s mennek tovább. Néhány pillanat múlva szégyenlősen elengedi a kezét. Egyszer történt meg, hogy a víz fölött, a mellvéden könyökölve nagybátyja nem a saját nevén szólította a fiút.

A gyermekkor árnyai

A sötét szobák. A gyermekkor sötét szobái. Az ablakon bevetülő fények, az ívlámpák imbolygása az utca fölött. A szél. Sivít, dudál a szél, szikrázik a téli ég. Dorombol a vaskályha, a karikák résein át vörös foltok vetülnek a fekete falakra.

Sötét bútorok a homályban.

A recsenő, sötét szekrények, komódok. Az órák bongása. A délutánok csendje.

A téli esték.

A szorongás a csendben. A gyerek torokszorító félelme.

*

Harmincnolcban vagy harminckilencben történt. Kölyök voltam, hét-nyolc esztendő. Egy pesti bérház harmadik emeletén laktunk, tágas szobákban. Az épület földszintjén volt az apám vendéglője. Afféle családias törzsvendéglő, majdnem minden sarkon akadt ilyen. Nappal inkább átmenő forgalmat bonyolítottak le, a sötét hozta a hasznót; délben megjöttek az ebédvendégek, aztán pangott az üzlet alkonyatig. Telente csak a sötétben égett ilyenkor a villany, a hátsó helyiségek félhomályban maradtak. Szerettem ezeket az órákat, az üres vendéglő olyan volt, mint egy néptelen színpad, ahol még nem kezdődött el az előadás. Bejárhattam minden zegéztűgát, leülhettem az asztalokhoz, hozzányúlhattam a tárgyakhoz. Hat óra tájt megérkeztek az első kuncsaftok, havat hoztak be a cipőjükön meg a kabátgallérjukon, a kokszkályhához álltak, tenyerüket az öntöttvas tető csúcsa fölé tartották, toporogtak, amíg csak át nem járta testüket a meleg. Amikor növekedett a forgalom, és felgyújtották a termék világításait, minket, gyerekeket kiharangsoltak az üzletből. Nagyanyákkal fel kellett mennünk a lakásba.

– Majd a pincér felviszi a vacsorát! . . .

Lenn, a vendéglőben fellendült az élet, férfiak ülték körül az asztalokat, kártya járta meg hangos, vidám beszéd; vacsorákat rendeltek; sercegett a zsír a konyhában, a serpenyőben vese-velő pirult; poharak csengtek, edények csörömpöltek; cigaretták füstje szállt a tejszínű lámpaburák körül – szerettem volna ott maradni a vendégek között, nézni, hallgatni őket, szerettem volna részt venni a nyüzsgésben, de nem lehetett.

Azon az estén hideg volt, száraz, fagyos február. Szél rázta az ablaktáblákat, ide-oda táncolt a falakon az utcai fény, ugráltak az árnyak. Nem kattintottuk fel a csillárt, csak egy kis, selyemernyős éjjeliszekrény-lámpa világított; nagyanyánk a fotelba telepedett, s régi, keményfedelű könyvből olvasott mesét. Ősz hajú, kedves asszony volt, szemüvege mögül ki-kitekintett, amint ujját a sorokon tartva németből fordította a szöveget: afrikaiak kalandjairól szólt, a képeken szerecseneket láthattunk, meg fehér vadászokat krokodilok meg elejtett vízilovak tetemei körül.

Emlékszem a szobára, az ablakok keresztfáira, a tömzsi szekrényre, a rézágy gombjaira, a terítőkre, a rojtokra a terítők szélén; emlékszem a kályha ajtaján kivetülő fényfoltokra, a kislámpa megpörkölődött selyemernyőjére. Húgom nagyanyám lábánál ült, és gyönyörködve hallgatta a már unásig ismert mesét; én egy széken ültem, egyenes derékkal, egyre türelmetlenebbül, egyre jobban szorongva. Úgy éreztem, egyedül vagyok, kirekesztve mindenből, ami élet, rab vagyok, fogoly egy sötét verem-

ben. Dudált a szél, és ez a felerősödő-elhalkuló hang kísértetiesnek tetszett. Néztam őket – húgomat és nagyanyámat, és nem értettem, hogy miért nem félnek ettől a messziről érkező hangtól. Vajon miért nem rettegnek a homálytól, ami körülveszi őket is a kislámpa fénykörén túl? Dermedten ültem, hallgattam a német szavakat meg a fordítást; az eredeti szöveg rímelt, nagymama tolmácsolása akadozott; az utcáról fel-felvillant a táncoló fény.

Csengettek.

Éles, kurta csengetés volt, belehasított a csendbe, de nem riadalmat keltett bennem, hanem örömet: történik valami, jelentkezik az élet. Nagymama letette a könyvet: – Ez Miklós lesz... – és kiment az előszobába. Valóban a pincér érkezett; krinolint, fött tojást, vajot hozott a tálcán, s kinek-kinek a kedvenc bögréjében az esti teát. Ott álltunk az ajtóban, Miklós fehér kabátját cibálta a szél – számomra egy felmentő sereg zászlaja lengett-lobogott a sötétben. A pincér a vállá fölé tartotta a tálcát, beszélt valakivel – egy hölgy érdeklődött valamelyik emeleti lakó felől. Miklós felvilágosította, a kérdezősködő meglepett, heves mozdulatot tett, hozzáért a tálcához, az megbillent a pincér tenyerén, de más baj nem is lett, csupán a bögrém hullt a földre és tört darabokra.

Világosan emlékszem a pillanatra, a bögre cserepeire a gang kövén, a bajkeverő sopánkodására, Miklós dühös kifakadására – és a belőlem feltörő zokogásra. A csőrömpölést követő pillanatnyi csend után jajongó, hisztérikus sírás rázott meg, mintha szörnyű fájdalom ért volna. Nem is tudtak megvigasztalni. Óbégattam és üvöltöttem, toporzékoltam; a pincér elképedt, kétségbeesett, hogy ügyetlensége okozta egetverő sírásomat.

Pontosan emlékszem rá, ennyi idő múltán is, hogy ott, abban a pillanatban tudtam, oktalan ez a féktelen zokogás. A bögre elvesztése nem indokolta ezt a heves kitörést. Mégsem tudtam parancsolni magamnak. Bekísértek a szobába, csitítottak, talán a húgom is; a pincér a fejemet simogatta, nagyanyám ölelgetett, de hasztalan. A díványra hasaltam, ömlöttek a könnyeim, azt hittem, a szívem hasad meg, fájt a sírás, merő fájdalom voltam, merő kétségbeesés; sírtam és sírtam, amíg csak bele nem fáradtam.

Ami darabokra tört, értéktelen volt, fehér fajansz, színes matricával. Gyári holmi. Mindig abból kávéztam, teáztam, de különösebben nem ragaszkodtam hozzá. Akkor hát miért sajnáltam annyira?

Nem, ennek a hisztérikus rohamnak semmi köze sem volt a bögre eltöréséhez. Inkább a néma délutánnak, a téli alkonyatnak, az imbolygó fényeknek-árnyaknak, a homálynak – valaminek, aminek nincs neve. Gyúlt, gyúlt bennem valami pánik, valami különös félelem. Riasztott a szél sivitő hangja. Rettegéssel töltött el az élet nesze, az élet csendje, a közelgő éj, a falakat átítató sötét.

Vagy talán csak a régi terítő rojtja.

A szekrény reccsenése.

Szorongtam.

A gyerek szorong. Nemcsak az, akit bántanak, akit elhagynak, akit megvernek, akit vel gonoszul bánnak. Engem szerettek. Féltettek. Szüleim jól éltek, becsülték egymást, a gondukat viselték. Nagyanyák, nagynénik, rokonok fogtak körül. Mégis félelmetes volt minden. Minden homályban állt, mint téli esteken a lámpa fénykörén túl a szoba.

„4”

Azt kérdi a 4 esztendő, Zsófia névre keresztelt, Zsozsónak hívott lányom, hogy mi leszek, ha nagy leszek. Eltűnődöm ezen, tényleg, hogy is LESZ ez... Azután kicsikét alattomosan azt válaszolom, ha nagy leszek és szerencsém lesz és nagyon összeszedem magam, akkor Zsozsó leszek.

Vigyorogni kezdett. Ne vigyorogj, fiam, ez rád is vonatkozik; ha szerencséd lesz, te is Zsozsó leszel (és kizavartam a szobámból).

Igaz így ez? Vagy csak egy apa(féle) próbálja lekenyerezni gyermekét – szokása szerint saját magával? (Micsoda *kímélő* koszt?) Mi az, amit irigyelünk a gyerekeinkben? A jóság? Nem. A gyerekek nagyon is kegyetlenek tudnak lenni, igazán rosszak. A büntelenség? Ez ügyben – bocsánat a laza fordulatért – eggyel följebb illetékesek. A szenvedés hiánya? Ez kicsit jobb, bár ezt meg a gyerekektől kéne kérdezni, félek, a szenvedésre ők is érettek, nincsenek itt felnőtt-előjogaink.

És azt sem szeretem, ahogy gyors kézzel előrángatunk szavakat, a „gyermeki rácsodálkozást” (sőt és persze: rácsudálkozás!), a „gy. játékosságot”, a „gy. ártatlanságot”. Azt hiszem, nem úgy van, nem úgy *szépen*, hogy gyermekségünkben elérnénk valamilyen csúcst, s onnantól, ki gyorsan, ki kevésbé, rohanunk alá romolva.

Mert romlunk és épülünk. Van, amit most tudok 36 évesen, és tavaly még nem tudtam, és van, amit 20 évesen tudtam, és most már nem tudom, legjobb esetben, munkaköri kötelesség, emlékezem. – És egyébként is a gyermek az, aki még nem kész, aki befejezetlen, és „esztelenség tapad az ifjú szívéhez”, „szeszély a törvénye”, és „szilárd nevelés híján sodródik a megtévesztő emberi tanítás és a tévedésbe ejtő ál-nokság minden szelével”.

Mégis: gyermeknek lenni kiváltságos pillanat. Gyermeken, aki tehát birtokolja a gyermeket, apai tapasztalataim szerint, a 4 év körülít érdemes értenünk. Előtte ez többé-kevésbé mérhetetlen, utána ki ilyen lesz, ki olyan. De abban a négy esztendőben, mintha volna valami személytől független tudás, mondanám zsenialitás. Zseniális, vagyis ép. És személytelen, vagyis nem azért ép, mert okos, tehetséges vagy jó vagy akármiféle volna, hanem azért, mert ilyen az *ember*. Minden ember. Hogy látunk egy ép pontot a teremtésben (amint iszkol kicsit megfélemlítve ki a szobából). Később, máskor is vannak ilyen pontok, de az rendszerint komoly munka, adottság és adomány eredménye.

Ami engem illet: Mikor gyermek valék, úgy szóltam, mint gyermek, úgy gondolkodtam, mint gyermek, úgy értettem, mint gyermek. Minek utána pedig elértem a férfikort, elhagytam a gyermekhez illő dolgokat. Mert mostan látunk tükör által és homályos beszéd által. – Itt tartok.

De a 4 éves, zseniális gyermek egy másik mondatot emel ki a Bibliából, egy mondatot, melyről lelkiismeretfurdalásosan szeretnénk megfedkezni, betemetve társadalmi és személyes létünk törmelékével, az európai felnőtt kelet-európai mélabús és színes panaszkodásával. A mondat a Teremtés Könyvéből való. Hogy Isten látta, hogy nagyon jó mindaz, amit alkotott vala. Szóval: jó.

Nem csoda hát, ha oly lázasan kutatjuk vagy ellenkezőleg, lázasan tagadjuk, hárítjuk a bennünk lévő (születő és elhaló): Zsozsót.

Az épséget és szabadságot.

Én vagy te

(Részlet)

1954 nyarán, sok-sok semmibe tűnt nap után végre arra ébredtem, hogy alkonytájt nézem az eget Somogyjád, vagyis egy helyen, amit úgy hívnak *Somogyjád*, annak is csak egy hatalmas udvarán, ahol még nem vagyok egy napja, ma van az első este, most jön az első este, hiszen éppen az jön az égen, jönnek – szállnak az égő nagy hegyek, zúzott lila és sotelátott-piros másvilág száll, közeledik és magasodik, JÖN JÖN JÖNNEK a csipős színű hegyhágók, lüktető mozgású, vér és tintaillatú felhőgerincek, felém, fölém és mindjárt majd körém áll, AMI FELHŐ DE LÁNGOL AMI ÉL ÉS VAN ÉS ITT VAN ÉS ENYÉM ÉS ÉN VAGYOK ez az egészen új este, és minden idegen.

Azért jöttünk ki az udvarra, hogy az asszony meglocsolja a virágokat, és engem nem lehet egyedül hagyni. Itt van ez a kis háziveteményes, ezt úgy kell mondani, hogy háziveteményes. Az előbb a földre guggolt, krumplikat kapart elő a földből, csak úgy a fél markába vett ötöt-hatot, meglocsolgatta a zöldbab-bokrokat, azután körben a virágocskákat, simogassad meg a virágocskákat, ez itt a tátika, látod-e, hogy tátog, ez itt a kardvirág, ez itt a húsvirág, ládd-e, csupa hús, CSUPACSUPA hús, ezek meg árvácskák, ez meg a nefelejcs.

Fogtam. Leguggoltam, odaguggoltam hozzá, simígtattam a bársonyos fülét, megfogdosgattam a szirma bársonyát, meg is nyalogattam, a nyelvemet a pityergőkéek középebe dugtam, s valamiként elmerülten és elvarázsoltan incselkedtem magammal: mikor válasszam azt, hogy föltekintek és belevetem magamat az égbe, abba a másféle kékségbe és édes pirosságba, ami vonz és mintha csiklandozná a szomorú orromat, hogy az ujjaim között átpergethessem, hogy érezhessem, megfoghassam és végigtapizhassam ezeket a száguldozástól vörhenyes felhőrétegeket, ingerlékenyen izzó levegőhalmokat; hogy én is ott legyek azon a másik világon, és egyik lendületből a másikba zuhanjak, mint ezek az égbenjáró este-oszlopok, láthatárokon átviharzó világító testek, amikbe egyenesen belebukni akartam, fejjel előre, a parázsló méhük mélye felé úszva, ellenállhatatlanul sikló sirással vagyis inkább bánattal teli, győztes nevetéssel –

„... hogy hát itt vagyok. Én is itt vagyok. Ez nekem is este. Engedj beljebb, add oda. Adjál nekem is. Engem már nem lehet letagadni. Én is egy kis szem vagyok a mákban. Este van, tudom, hogy hívnak, tudom. De nem vagyok én idevalósi. Petőfisándor tizenkettőben van a szobám. Ott a lakás, az a lakásunk, az a barna hely. Árnyék-barna helyek vannak benne. De a párkány néha délelőtt világos. Abban aztán zavar-talan a ragyogás. Itthagytak, itthagytak, mindig épp itthagynak. És térdre zuhanok a parkettán. A radiátorba kapaszkodva fázok. Az egyik szobában engem tartanak, a másikban eszünk, ott áll a zongora és mögötte a nagypapa vacca, onnan lehet ki-menni az előszobába. Ott meg a konyha van. A konyhánk egy sötét világra néz, szere-tem a konyhánkat. A másik házban éjjel-nappal tisztviselők laknak, telefonokba inté-zik az aktákat, hagyják takarítani a takarítónőt, a takarítónő mindig takarít. Éjjel-nappal föl-le, föl-le, este villanyt gyűjtünk. Reggel nem szabad villanyt gyűjtani. A gyerekek engedelmesen sietnek óvodába. A felnőttek azok hivatalokba járnak, ott kell nekik dolgozni ötig. Vagy gyárba is, aki dolgoz munkás. Az a legszebb! Mi meg egész nap bűgöcsigázhatunk. Építőkockázhatunk. Kézen fogva kivonulhatunk, lök-dösödhethetünk, bevonulhatunk, csoportokra oszolva ebédelhetünk, kihordhatunk,

csendespihenőzhetünk, felébredhetünk, átöltözhethetünk, hazamehetünk. Az erkélyről pirinyó ideges bogarak az autók. Le-le szeretnék néha-néha köpni. És van egy álmos fény is, mely szerint OPERA. (Opera rúzs és opera kölni. Opera hajlakk! (Esténként pedig találkozunk. Azt az örömet, azt nehéz leírni. Vajas kenyeret, tojást, és néha egy kis párizsit eszünk. A Nagypapa meg kenyeret kávéba vagy pedig maceszt. De lámpafényben ölse ülni édes, és ők is nagyon akarják. A fiacskám, fiacskám, az elmázolt puszik, meg a namamivolt odabenn . . . odabenn . . . Rázkódok a köhögőrohamaiktól. Vagy játszom a csuklójával, az ujjait is visszahajlítom. Zsebkendőjébe törli a szájáról a rúzsot. Ő meg iratait rendezgeti *végleg*, a mappa sarkán kilógnak a számlák. ÁTYÁPÁ-TYÁ és menjünk szépen a kádba, kisfiam. Egyszerre ülünk együtt be a kádba, én a csapok alatt mindjárt csapkodni kezdek, ő meg a váll-helyes helyére fekszik. Együtt tartózkodunk, és jól kiáztatjuk azt, ami már nem kell. A kád falára szépen gyűl a kosz. Mint egy emelgethető, szürke koszorú. Hullámaink emelgethetik, hogyha akarjuk, hogyha meg nem akarjuk, akkor nem. Párafény libeg a fejünk körül. Mama lotykol rám a fenekével, én meg vissza, ő meg újra vissza, és újra nevetünk. *Turgudsz erge igriggy bergeszérgélnirgi? Turgudorgok*. És ez mindig így megy. Az a sár a járdán, nyáron meg a szürke, levegőtlen hőség. Mint egy elefántfül. Autóbuszok meg villamosmegállók. A felnőtt emberek csendesen úgy állnak. Csend. Villognak a JÉGBÜFÉ-n a kék neonbetűk. Tá tá tá szűn – és újra alkonyat. Kaszával kaszál a paraszt. Masíroznak a vidám honvédek. Kalapáccsal kalapál Karcsi apukája. Este reggel este reggel este. Most már biztos, hogy itt maradok végleg.” – gondoltam nyitva felejtett szájával Somogyjádón, miközben fájdalmasan belém szállt a Nap, elfoglalt és kitöltött a nagy vörös korong, pillanatról pillanatra mind mélyebbre szállt, gyulladtan rángott és forrón reszketett a hasamban, de belém gyűltek a felhők is, egymásra bomladoztak bennem az összes fátlyak, elfoszoltak, széttűntek és körüláradoztak; langy frissesség kinnzott a mélyülő sötétben, melyben az udvar állt, az asszony lassacskán befejezte a csoszogó öntözést, hátrament és enni adott az izgatott állatoknak, hallottam a disznók szuszmakoló rőfögését, még mindig az árvácskák bársonyos fejét szorongattam az ökleimben, a lehető legszomorúbb földig-guggolásban, hátravetett fejjel, nagyokat szippogatva az esti levegőből, s még sokáig hűlt helyét tisztelve az égnek, mint aki nem hiszi, mert nem hiheti el.

Aztán néhány nappal később – vagy talán még aznap éjszaka? – a családtól elrekesztve, arra ébredtem a dohszagú kiságyon, hogy ismét körbevesz az alkonyati ég, de most közelebb jött, egészen körém szállt, mintha egy lángoló fényű szobában feküdnék, fehéres rózsaszín felhőfalak dagadó négyszögében; a szűrt fényben homálylón lüktettek és porladva pukkadottak a felhők, kiontották önmagukból önmagukat előttem, de valami tombolóan édes vattapuhasággal, amely földig lefolyt, de a föld is csupa felhő, örvénylő kíváncsiság és selymes remegés lett, önmagával telistele ür, erezetei finoman suhogó kék rések, melyeken át fűtülve szökdösött a szél meg a fény – az odakinti, üres szabadságba, vagy hiányba, ami csak sejthető volt, mint egy kivételes íz nyelvhátra ülő inycsiklandozása; karnyújtásnyira tőlem olvadoztak ezek a magukba gomolygó óriás göröngyök, rózsásan vakító felhőlavinák.

A Napot nem láttam, csupán a fénye vert be, a fénye zuhogott a falakon át, hogy piroslott tőle a ködtenger belseje, átsugárzott rajta, s felgyújtotta a lavinamennyezet mind a négy sarkán a cikázó jeget, melyek minduntalan a szememet vonzották, holott ott csak szikrázó *semmise* volt, egymáson áttetsző, kristályos tűznyilak . . . »most most most MOST MOST MOST« motyorogtam magamban megittasulva, s néztem mindig más pontra meredve ezt a folyószerűen rohanó eget, ezt a néha véreslila tágulékony-ságot, kiszámíthatatlanul örvénylő izgalmat; mindig elmozdultak, s jöttek az új falak, elem tárultak friss, üres terek, kihagyhatatlan tágas hajlatok . . .

Egyszer csak hirtelen kikeltem az ágyból. Ott álltam kisingben a felhőszobában. A meztelen talpammal vakartam a vádlim, aztán mint aki nem tudja, hogy mit tesz, illetve tudja és nagyon szégyelli magát, odaléptem az egyik hevesen habzó falhoz, és reszkető ujjakkal megsimogattam, *belesimogattam* a hullámaiba. A gőze lágyan fölcsapott és a nyakamra szállt, finom ködcsápaival átölelte a testem, s míg én lehajtott fejjel elsírtam magam, ő szeliden és azonnal magába húzott. Jó volt odabenn. Valami nem égető tűz közepén álltam, egy dagadtfehér és vérfoltos, forró semmiben, ami hullámozott, és macskaként körültekergett, végigpaskolta minden porcikámat, az arcomra pettyekben száradt rá a könny. Csak álltam és ziháltam, és azt gondoltam, talán rosszat teszek. De álltam, és nem bántam. De bántam. De jó volt. Felrémllett, hogy bármerre is dőlök, nem eshetek el. Elhemperedtem hát a ködben, mint egy dunyhán, ugráltam, zajongtam, a hangomat a ködszél azonmód elnyelte, és mindig új torlaszokat épített körém, hófényű, omlatag felhőhalmokat, amikbe élvezettel lehet belemenetelni. De nem mertem. De mégis belemásztam. Toporzékolva, visongva ugrándoztam bennük, hogy már-már azt se tudtam, lépek-e vagy szállok, néha meg csak zuhantam, mint egy kődarab, hogy megint megérkeznek egy UGYANOLYANBA, egy ugyanolyan simánsimogató, édesmeleg nemtudommibe, ami tele van tömött, de áthatolható, tejszínű önmagával... Tomboltam előre, mint aki megveszett, míg ki nem fogyott belőlem a szusz. Akkor elvetettem magam egy gőzös pázsiton, s az arcomat a felhőpárna magjába fúrva lihegtem, mint máskor, túlságosan hosszúra nyúlt fogócskák után, otthon az ágyamon. Aztán így hallottam meg az egésznek a hangját. Abban a nagy csöndben, amikor már kifújtam magam.

Elernyedtem, s úgy tört rám a hang. Mindenfelől jött, hegyeket átlépett, s bár egészen halk volt, mint milliárd húr együttremegése egy alig érintett, elképzelhetetlen hangszeren; a csontjaimig hatolt konok dobogása, mindeneket verdeső, *egyforma* erélye, özönölve áradó kíméletlensége, mely mintha a felhőszínek belsejét tépte volna ki, hogy lássam, mit ér a kék meg a zöld, és miféle erőket zaboláz meg hevével a Nap-keltette vörösség, a szélein mindig alattomos-lila fényláz – odabenn. Bentről szólt ugyanis, szigorúan a mélyből, milliárd szálon ugyanaz a hang, az a kényes, önön mélységeibe fúló szomjas iramlás; felzúdult torokhang, az ég torkának hangja, ahogyan ürt hörpöl és teret emészt, dühödten csapongva magába ömlik, rajtam is átreszketve, s a mérhetetlen végtelen felé vonultában, mellékesen, mint egy piszkos pontot, engem is elsodor.

Felkeltem, visszaszaladtam a dohos ágyhoz. Bebújtam, és a nyakamig húztam a parasztoktól kapott, szőrös takarót. Féltem. Füleltem. De igazából akkor már nem hallottam semmit, csak a hangtenger emléke zúgott a fülemben, mint figyelmeztetés és kétértelmű hívás, s azt csitította teljes erejével a somogyjádi fénytelen üresség, a dohos ágyam körül izzadó, tompa éj. Mégse nyugodtam meg. A takarót az orrom hegyéig húzva, akárha periszkóp volna a szemem, kandin leselkedtem, az ijedtségtől megeredt taknyomat izlelgetve; igen-igen; bár kissé távolabb, mintegy elrebbenve, ám még mindig körülöttem parázslott az égbolt, ott hunyorogtak reszketve a Nap-kiszíttá halmok, hullámosan és fodrosan ott állt az egész. Összekucorodtam. Becsuktam a szemem. A tenyeremmel simogattam a szürke takarót, mintha egy kis állat volna alatta, akit nyugtatgatni kell; nyugtatgatni, fékezni és csendesíteni azt, akit nem lehet, aki már azon *túl van*, és megállíthatatlan, és... Ezt már nem is mertem továbbgondolni. Akkor meg éreztem. Éreztem és tudtam. Tudtam, hogy mit akarok. Forgolódva igyekeztem megszabadulni a gyomromat kaparó szédületes vágytól, mit *vágytól!*, csattogó fogú éhségtől, irdatlan kívánságtól, hogy én azokba a felhőkbe beléharapjak, hogy én azokat a gőzös-fehér darabokat a szájamba vegyem, a nyelve-men forgassam, és megízlelve minden oldalát, összenyomjam, mint nedvdús gyümölcsöt, hogy a torkomba csorogjon, és a bendőmbe nyeljem, mint az enyémet, ami ne-

kem jár, ami az enyém... Akadozó lélegzettel püföltem a párnát, rányomtam az arcom, hogy szinte beléfúltam, és a nyálam is kifolyt, folt szivárgott a huzatra, az is idegesített, elhúzódtam, de nem volt hova húzódní, a körmeimmel karistoltam a heges térdemet, belerúgtam a pokrócba, és megpróbáltam a másik oldalamra feküdni, hogy valami *másra* gondoljak lehetőleg, hogy lehetőleg ez többet ne jusson eszembe, »mert ez olyan nem szabad és nem lenne szép tőlem és nem illik és rossz és lehetetlen és különben is valahogy egyáltalán...« Magamat dobálva próbáltam a gondolataim összekuszálni, mint az udvar homokját a félős talpammal tegnap, amikor a szándálomat levéve kivezettek, hogy bemutassák, illetve *megmutassák* a csirke- meg disznó-óákat, a tehén-istállót, azt a nehéz szagú, idegen teret, a kővályút, a cementezett kutat... De nem bírtam. Hát egyszerűen nem lehetett már, nem lehetett engem visszatartani! Vacogva kikeltem, a szemem még lezárva, sután himbálództam az ágy keretén, az otthon mindig odakészített papucsom kerestem, alibiből, ócskán, mint az óvodában, ha fel akartam kelni a *csendespihenőn*; de most erőnek erejével ki akartam nyitni a szemem, csakazértis. Tehát kinyitottam. S ott várt rám a falakká álló felhőrengeteg; a fehérben dűskáló, mégis vérző felhők; ott várt rám az alkonyati ég. Leugrottam a földre. Belegázoltam a mindenütt gőzölgő, felfodrott padlóba, és nekiindultam egyenest az első, előttem álló felhőfalnak, ráhajoltam, a nyelvemre vettem egy kis darabot, azután kítátottam a szájamat, és nekiestem, hogy egyszerre ettem és ittam a testét, és nyeldekeltam, hogy a szám szélén lefolyt, fulladozva és elégedetten, boldogan és megvigasztalódva, mert hiába nem illik és hiába *rossz*: nagyon jó volt, nagyon jó, jó, forró, szabad, és megint jó, még mindig jó, és megint és megint, s még mindig UGYANOLYAN.

TORNAI JÓZSEF

Néha ott áll az a kisfiú

Emlékszem, micsoda megrázkódtató élmény volt, mikor a falu legnagyobb fáját, egy harminc méter magas, terebélyes óriás nyárfát kivágtak a tőlünk nem messze lévő utcában, mert derékvastag gyökerei fölemelték a házat, amely előtt az égnek emelkedett. Vagy talán már ezt is elfelejtettem? Elfelejtettem a kisfiút, aki annyira szeretett a kert végében játszani, nagyobb korában a határban kószálni, a konyhában vacsorázni a petróleumlámpa gyöngye fényében? A kisfiút, akiben legelőször ismertem önmagamra, arra, hogy más vagyok, mint a többi gyerek, s akit azután is, a felnőttkor idején is leginkább a saját Énemnek tekintettem? Annak a titokzatos, szeretnivaló személynek, aki valahol a mélyben húzza meg magát, de valójában ő életem és cselekedeteim ura. Ő felel mindenért s benne lehet megbízni is a legbiztosabban.

Lehet, hogy már nincs hozzá semmi közöm?

Pedig életem értelme attól függ, mennyire él még bennem az a csodálkozó gyerek, aki valaha voltam. Lehetséges volna, hogy az öregkor felé haladva teljesen mássá, ismeretlenné alakulhatunk a magunk számára is? Ha így volna, ha így van, mindent meg kell tennem, hogy önmagamhoz visszataláljak, azt a kisfiút alvásból fölébrezzem, hadd nézze, lássa megint úgy a világot, mint annak előtte! Mit ér a felnőtté okossága és tapasztalata ahhoz az éhes és mindent magába fogadó kis lélekhez képest, aki régen voltam? Most is hozzá kell igazítanom az életemet, a dolgaimat: az ő érzékenysége nélkül csak tárgy vagyok, szinte gép. S tudom, hogy itt van bennem az a legyőzhetetlen gyerek! Mikor a fiamat vizsgálgom, mindig érzem, hogy a játszótársra lehetnék, ha levetném öreg bőröm, arcom.

Aki végleg s menthetetlenül felnőtt kíván lenni, talán sikerül is neki, olyan tökéletesen, hogy már soha többé nem menekülhet az érdekek, rangok, hatalmi játszmák hol finom, hol nagyon is durva pókhálójából. Szánakozva figyelem az ilyen férfiakat és nőket: nem élnek, nem élvezik a napot, a fűvet, a madarak, a szerelem ártatlan ajándékait. Számukra minden számítás, csereüzlet, annyit akarnak adni, amennyit kapnak, lehetőleg még kevesebbet. Az ő művük ez a túlságosan racionálisnak elképzelt kor: az erőszak vallása, a háborúk, az egyetlen igazság vakbuzgó csoportjai, nemzetei, birodalmai.

Elfordulok tőlük, amennyire lehet. Az az erőforrásom, hogy sose lettem egészen felnőtt. Ha már halkul bennem annak a kisfiúnak a hangja, aki valójában vagyok, visszamegyek oda, ahol születtem: a dunaharaszti utcákra, erdőkbe. A Duhához. Ott még gyerekszemmel láttam mindent s visszanyerhetem az ártatlanságomat: a naivságot. Másként hogy is írhatnám még meg a verseimet? A költészetet akkor fedeztem föl, mikor a létezést, a világot: gyerek- és serdülőkoromban. Dunaharaszti akkor még szinte érintetlenül természeti állapotban volt. Nem csapolták le a turjánjait, vadvizeit, a Kis-Duna olyan tisztán ömlött a nádas, kavicsos partok között, hogy a fenekéig leláthattunk, nyitott szemmel úszhattunk a hullámai alatt. Nem nyúlt hozzá senki egyetlen fájához, erdejéhez, dombjához sem. Voltak ott pagonyok, kaszálók, gémeskutas legelők, dűlők és dombtetők, homokvágások és szigetek, ahova mindig különös kaland és ünnep volt elmenni. De ilyen rejtélyes szelleme volt a vasút mögötti homokbányának, sőt a házunk közelében üresen álló egynémely teleknek is: játékaink és vad rejtőzködő ösztönnel épített kunyhóink helyeinek.

Rádásul mindig sejtettem, hogy azok a legelők, síkságok, a futóhomok, az akácok meg-megszakadó sora csak kezdete valaminek, ami szinte végtelen. S Petőfi verseiből aztán megtudtam, hogy ott kezdődik Haraszti alatt a Kiskunság s még azon túl az Alföld, s hogy én a síksági nagyszerűség és szomorúság örököse vagyok. Azt hiszem, természetes, hogy ezt a tájat, ezt az örökséget változhatatlannak hittem. Biztos voltam benne, hogy én elmehetek, feledékennyé válhatok, de a haraszti dombok és erdők, turjánok és a Duna ágai, szigetei ott maradnak, várnak rám eredeti erejükben és szépségükben.

Annál nagyobb volt a megdöbbenésem és a dühöm, mikor kiderült, mekkorát tévedtem.

A háború utáni ipari roham szétrombolta a gyerekkor örökkévalónak képzelt paradicsomát. A Dunából szennycsatorna lett; szigetek tűntek el, mert mellékágakat töltöttek föl, a dombokat legyalulták, a vadvizeket levezette a Duna-Tisza megkezdett, de abbahagyott csatornája; az erdőket és nádasokat kilométer hosszú gépesített homokbánya mély szakadékaik nyelték el. Az üres telkeket mind beépítették. Szülőhelyem eredeti változatosságának és vadságának képe már csak az én fejemben él. Dunaharaszti csak egy név. Én is csak egy *név* vagyok?

Gyermeki lényem ott sír a tudatom alatti megközelíthetetlen rétegekben. Ki akar szabadulni a felnőtt ránövesztett szarupáncélja alól. Ő még büntelen, még tiszta, s hányszor szeretnék én is újra büntelen és tiszta lenni! Van egy kapu bennem, amelyen át az emberiség ősi, mitikus évezredeibe visszatekinthetek. Belehajolok a mélységbe, sötétségbe, kétségbeesetten kiáltok. Hívom őt: magamat. Ahogy Jahve szólította Ádámot az idő teljességében. Milyen jó volna, ha mindig s mindig válaszolna! Csakhogy túlságosan is nagy, széles, beláthatatlan tereken kell átvergődnie a szavamnak, mire elér hozzá. Bizonytalanságban telnek a nappalok, éjszakák. A szobámban fekszem vagy kint, a még megmaradt haraszti erdőben, az áthevült homokon: mindegy. A régi utat fölverte a fű, beleperte az avar: hiányérzetem, mint az óvatos őz, siet fától fáig, hogy mégis visszataláljon a rejtékhelyre. S néha ott áll és mosolyog rám, táncot jár az a régi kisfiú, az a szomjas szemű kamasz; néha üres és ellenségesen hallgat a fák, a bodzabokrok alja. Van is, nincs is gyermeki elődöm: fölmerül, el-süllyed. Bukok le érte, vigyázva, nehogy magával rántsón a csöndes vizekbe, melyek olyan hívogatóak. Nem szabad egészen eggyé válnom vele, nem szabad végleg mai önmagamba süppednem. Pihenés nélküli egyensúly-keresés ez most már, míg élet az életem.

Az Istenember Jézus

Utolérhetetlen művészettel és finomsággal írja le az Ószövetségi Szentírás Isten titokzatos világának belépését az ember életébe. Mózes Egyiptomból a pusztába menekül, s apósa nyáját legeltetve égő csipkebokrot lát. „Mikor odanézett, látta, hogy a bokor ég, de el nem ég.” (Kiv 3, 2) Majd a hangot hallja: „Ne közelíts! Vedd le sarudat a lábadról, mert a hely, ahol állasz, szent föld.” Megcsodáltuk-e már, csak egyszer is, a most fészlő csipkerózsát, finom rajzolatú leveleit, a hófehéren csupán sejtésszerűen átütő pirját és harmatlehelte gyöngédségét? És ez állja itt a tüzet, a perzselő lángot, a hamvasztó hőséget! Ilyen ellentmondásosan mutatkozik meg Isten. Csak levett saruval közelíthetjük meg az elénk táruló titkot.

Sokkal inkább levett saruval kell megállnunk Jézus istenembersége előtt, mikor a finom rajzolatú rózsá é, de el nem ég a tűzben, embervoltunk teljessége elválaszthatatlanul és elegyíthetetlenül lesz eggyé-istenségével, anélkül, hogy bármelyik vesztene valóságából. Az emberség rózsája üdén virít az emésztő lángok között, és az istenség tüze nem veszít ragyogásából a rózsá fogyatékoságai miatt. Jézus valóságos Isten és valóságos ember. Mi, emberek, egyoldalúak vagyunk: vagy az istenséget hangsúlyozzuk az emberség rovására, és hajlamosak vagyunk csupán árnyékszerűvé silányítani az emberséget Jézusban (monofizitizmus, doketista eretnokségek) – vagy éppenséggel az antropológiai kategóriák világába helyezzük, csak embernek tartjuk, ha emberfölötti embernek is, mégis csupán embernek (arianizmus, modern kori elképzelések).

Ez a két valóságot szétartó elképzelés jelentkezik katolikus életünkben is, ha a nyílt szakítás állapotáig nem is jut el. De mivel a reformáció óta az Oltáriszentség tiszteletében Jézusnak inkább istenségét hangsúlyozza a vallásos élet gyakorlata, elmélkedéseinkben mi Jézus emberségére irányítjuk jobban a figyelmünket és megpróbálunk leszámolni a sokak által ki nem mondott, de a gyakorlatban sokak által tanúsított magatartással: könnyű volt Jézusnak bűn nélkül és Atyja akarata szerint élni, hisz Isten volt.

Jézus látszólagos kétértelműsége

Jézus a megtestesülésben emberi lelket és emberi testet vett föl. Méltónak és alkalmasnak tartotta az embert a fölséges Isten hordozására. Mégis mintha alábecsülné az ember képességeit: fölfogó értelmét, cselekvő akaratát. Hiszen amikor Péter apostol a szenvedését megjövendőző Jézust azzal vigasztalja, mindez bizonyára nem fog megtörténni vele, sátánnak nevezi Pétert – „mert emberi módon, s nem Isten tervei szerint gondolkodol” (Mt 16, 23). Péter, emberileg, jogosan figyelmeztette Jézust, hisz aki kenyeret tud szaporítani, vizen járni, vihart csendesíteni, sőt halottat föltámasztani, az – emberi logika szerint – ellenségeivel is könnyen el tud bántani.

Jézus ugyancsak általános értelemben jelenti ki: „Ami az emberek előtt kiváló, Isten előtt utálatos” (Lk 16, 15). A pénzzel kapcsolatban mondja ezt. De hangsúlyozza a gazdagságról szólva is, amikor az apostolok képtelenkedve azt kérdezik: Hát akkor ki üdvözü? Jézus azt feleli: „Embernek ez lehetetlen, de Istennek minden lehetséges” (Mt 19, 26). Ugyanúgy leminősíti az emberi bölcsesség megállapításait, amikor a há-

zasságot fölbonthatatlannak mondja, s az apostolok rá azt felelik: „nem érdemes megházasodni.” (Mt 19, 10) A nemi megtartóztatással kapcsolatban megállapítja: „Nem mindenki tudja felfogni ezt...” (Mt 19, 11)

Mintha enyhe rosszallást éreznék azokból a szavaiból is, amelyek egész megváltói rendjére vonatkoznak: „A kő, amit az építők megvetettek, szegletkövé lett. Az Úr művelte ezeket” (Mt 21, 42). A földi életét és boldogságát építő ember és emberiség – a Jézus által idézett próféta-szó szerint is – sokszor nem érti és nem értékeli a Jézus hozta üdvösséget, s mint az alkalmatlan téglát a kőműves, eldobja az evangéliumot, vagy legalábbis kétkedővé válik vele szemben.

A választottak kérdései

De még Isten választottai is kérdezőkké lesznek Isten titkainak megjelenésekor. Ezt azért kell megfontolnunk, mert könnyen gondolhatjuk, hogy Jézus fentebbi megnyilatkozásai a bűnre hajló értelem korlátaira vonatkoznak. Pedig azt kell tapasztalnunk, hogy a kegyelemmel teli emberek sincsenek híjával az okoskodásnak. Kérdéseket tesznek föl, ellenvetések vannak, amivel elárulják, hogy a tervezett isteni szándék az emberi ész megszokott határain kívül esik. Vagyis meghaladja az emberi logikát.

Mindjárt Keresztelő Szent János születésének hírül adásakor Zakariás kétkedve fogadja az angyal szavát, hogy ugyancsak idős felesége, Erzsébet, gyermeket fogant. Zakariás némasága lesz a jele a minden emberi kötöttségen túl érő isteni hatalom beavatkozásának, mely az életadásra képtelenné vált szervezetet újból életadóvá tudja tenni (Lk 1, 18). Maga a kegyelemmel teljes Szűz is megkérdezi: „Hogyan történik ez meg, hiszen férfit nem ismerek?” (uo. 34) Aki kérdez, az valamit nem tud, vagy nem ért valamit. Tehát még ő sem hallgattatta el magában az okot és a módot kutató értelem megnyilatkozását, és a csodás távlatokat megnyitó angyali kijelentés után is föl meri tenni az örök ember kérdését.

De tapasztalhatjuk ezt másoknál is. Szent Péter az első pünkösd tüzes lélekjárásának alanya, és abban az órában is „elragadtatásba esve” Joppében égi látomást lát, mindenféle csúszó-mászó állatot és szózatot hall az égből: „Rajta, Péter, öld meg és egyél!” Péter tiltakozik az égi hang parancsa ellen: „Szó sincs róla, Uram, sohasem ettem... tisztátalant!” És meri ezt az Istennel szemben való tiltakozást megismételni másodszor is, harmadszor is.

Szent Pálról ugyancsak van ilyesmi följegyezve. És figyelembe kell vennünk: a ki nyilatkoztató Istennek kifejezett szándéka volt, hogy ez bekerüljön a Szentírásba! Pál, még a damaszkuszi látomás igézetében és a lelkét elárasztó kegyelem erejében sem mer elindulni a pogányok közé az evangéliumot hirdetni, holott nyílt parancsot kapott az Úr Jézus Krisztustól ott a damaszkuszi úton (ApCsel 26, 18). „Ezek – néped és a pogányok – közé most azért küldelek, hogy fölnyisd szemüket, hogy a sötétségből a világosságra, a sátán hatalmából az Istenhez térjenek.” Ha ez nem világos beszéd, mi lehet ennél világosabb? És mégsem indul Pál a pogányok közé. Ott, Damaszkuszban is csak a zsidók között hirdeti Jézust (ApCsel 9, 22). Majd három év múlva megy föl Jeruzsálembe (Gal 1, 14), de ott is csak a zsidókhoz beszél. Maga mondja el: „A templomban imádkoztam, elragadtatásba estem. Őt (Jézust) láttam, amint így szól hozzám: Siess, gyorsan távozz el Jeruzsálemből, mert nem fogadják el rólam szóló tanúságtételeidet” (ApCsel 22, 18). Pál visszaszól az Úrnak, és keresztényüldöző múltjára hivatkozva látja ésszerűnek Jeruzsálemben maradását, és – ha kimondva nincs is – ésszerűtlennek távozását. Mint ahogyan mi is egy nagy konvertita megtérésében hatalmas lehetőségét látjuk volt párthívei megtérítésének. Érdekes, hogy Pál szót fogad

ugyan s elhagyja Jeruzsálemet, a pogány missziót azonban csak évekkel utána kezdi meg, s azt is Barnabás unszolására (ApCsel 11, 26).

Isteni ésszerűség

Az emberi gondolkodás e látszólagos leminősítése, továbbá a kegyelemmel fölruházott emberek kérdezése, vitája mutatja, hogy az isteni élet igénye és jelentkezése meghaladja az emberi logikát. Ezért sokakban hamar megszületik a vélemény, hogy a kereszténység szinte minden ízében ésszerűtlen. És ellentmondásnak vélik az Isten megtestesülését, és kérdik: Miért öltözik testbe és miért veszi föl az emberséget, ha mégsem az emberi észjárás és az emberi teherbírás határain belül helyezi elgondolásainak megvalósítását.

Ha azonban jobban megfigyeljük, Jézus nem az emberi okoskodás mellőzésére jött, hanem az emberi gondolkodás fölnyitására. Azt akarja, legyünk nyitottak a magasabb világ, a magasabb eszmék és magasabb élet irányába. Ez a megnyílás a magasabb világ irányába ésszerűtlennek látszik az általános emberi gondolkodásban, de a magasabb szellemiség érvényesülésekor igazolva látjuk. A laboratóriumba vagy úrhajóba zárt élet önmagában nézve természetellenesnek s így ésszerűtlennek látszik, de elfogadjuk a tudomány haladása érdekében. Az élet kioltása is önmagában ésszerűtlen, de ha a haza vagy felebarátunk védelmében történik, a legnagyobb szeretetáldozat. Aquinói Szent Tamás a természetbe írt, szinte ösztönös magatartásnak mondja ezt a nyitottságot, s a karunk elvesztésével példázza. Karunkat levágni esztelenység, de ha fejünket fenyegeti valamilyen csapás, önkéntelenül is föláldozzuk a védelmére. Gyümölcsfáink ágainak levagdosása is addig értelmetlenség, amíg a nemesebb fajta ojtása nem követi.

Jézus az ószövetségi vallásosságot nem azért bírálta, mert az buzgó volt, hanem azért, mivel egy szinten megállt, s befejezettnek tudva magát elvesztette nyitottságát a bővebben áradó isteni életre. Mint ahogy megfogalmaztatja később Szent Pálal: „Tanúságot teszek róla, hogy van bennük (a zsidókban) buzgóság az Istenért, de hiányzik a helyes megértés” (Róm 10, 2).

Jézus megnyílottsága

Az ember kísértve van, hogy megálljon. Ez nem is csoda, hiszen ha a fejlődésemleket vesszük alapul, tudnunk kell, hogy az is szakaszokban történik. Lassan és észrevétlenül gyűlnek össze azok a kicsiny energiák, amelyek telítődve az önfölülmúlás robbanásához vagy robbanásszerű felszökéséhez vezetnek. Érdekes megfigyelnünk, hogy a továbblépés vagy újítás legelkeseredettebb ellenzői rendszerint az akkori idők legjobb szakemberei szoktak lenni. Sorolhatnánk a példákat. De elég talán a mi Semmelweisünkre utalni.

Jézus úgy foglalta le az emberi természetet, hogy az emberségnek ezt a korlátját elkerülte. Mert teljesen nyitott volt Isten felé is, a világ felé is, tudta mindennek helyes értékét és tudott mindent a helyére tenni. Ezért lett szombattörő, és gyógyított akkor is, amikor mások az általuk értelmezett Isten-szolgálat címén tétlenek voltak az élet szolgálatában. Mert megnyílt volt az ember felé, ezért nem rejtőzött a vallásosság örve alá, nem különült el senkitől: szóba állt a szamaritánusokkal, szava volt a bűnösökhöz, megérintette az érinthetetlen leprásokat.

Gyökerében pedig és létezésszerűen nyitott volt Isten felé. Ezt nem kell nagyon fejtegetnünk, hisz mint fennebb mondtuk, vallásos gyakorlatunk Jézusban az Oltári-

szentség révén elsősorban Istent tisztelte, amiben ugyan nem tévedünk, hiszen valóságos Isten, csak – ha hitben és fölfogásban nem is – a gyakorlatban embersége hátterbe szorul. Pedig valóságos ember is. Teljes ember. Az emberség csúcsa.

A teljesség kedvéért utaljunk Jézus egy-két kijelentésére. Működése kezdetén azt mondja tanítványainak: „Az én eledelem az, hogy annak akarátát tegyem, aki engem küldött, és hogy elvégezzem művét” (Jn 4, 34). Majd később pontosabban fejezi ki magát: „Nem azért szálltam le a mennyből, hogy a magam akarátát cselekedjem, hanem annak akarátát, aki küldött engem” (Jn 6, 38). A Getszemáni kertben azért esdedzik, hogy ne az ő akarata, hanem az Atyáé történjék meg. Sőt a kereszten utolsó szavaival az Atya kezébe teszi le sorsát (Lk 23, 46). És mintegy testéből kiszálló lelke végső sóhajával is arra utal, hogy szinte aggályosan teljesíteni kívánta Atyja akarátát, mikor ebben az egy szóban összegezte egész élete tartalmát: „Beteljesedett!” (Jn 19, 30).

Ám Jézusnak ez a fölséges megnyilottsága az ember üdvét munkálni akaró Isten felé eltakarja belső, nagyon is emberi világát. Ami viszont számunkra épp korunkban útmutató, sőt üdvöt hozó. Az Isten-szeretés tüze nem égeti el az emberség finom rajzolatú rózsáit. Éppen ezért levettett saruval kell megállnunk, sőt térdre hullanunk, úgy imádnunk a nekünk fölfoghatatlan titkot.

Ne az én akaratom...

Jézus már korábban is annyira hangsúlyozza: nem saját akarátát teljesíti, hanem az Atyáét, hogy föl kell tételeznünk, más akarata, szándéka, elgondolása volt a megváltással kapcsolatban, mint az Atyáé. „Nem magamtól jöttem” – mondja egy helyütt (Jn 8, 42); „nem magamtól beszéltem” – (Jn 12, 49); „önmagamtól semmit se teszek” – (Jn 8, 28) halljuk tőle több változatban. Csak a Getszemáni kertben fogalmazza meg egészen élesen: „De ne úgy legyen, amint én akarom, hanem amint te” (Mt 26, 39). A többi evangélistánál ugyancsak élesen és világosan mondja imáját. „De ne az legyen, amit én akarok, hanem amit te” (Mk 14, 36). Lukácsnál: „De ne az én akaratom teljessdjék, hanem a tiéd” (Lk 22, 42).

Persze mi magunkból kiindulva tüstént ellenkezést sejtünk más vélemény, más fölfogás esetén. Az európai történelmet tekintetbe véve is nyilvánvaló, mekkora utat tett meg az emberi gondolkodás abban, hogy a más fölfogást ne ellenségeskedésnek vegye. A római birodalom üldözte a keresztényeket, mert más fölfogásúak voltak. A keresztények keresztes hadjáratokat indítottak a Szentföldre, mert azt pogányok látkák. A vallásháborúk borzalmait, az inkvizíció rémségeit föl se idézzük. Az egyébként tehetetlen Népszövetséget egy diplomata megdicsérte, mert ott az emberség minimumáig eljutva az ellenségek egy asztalhoz ültek le nemcsak tárgyalni, hanem étkezni is.

Pedig nincsen emberséges élet, ha kiiktatjuk a másik akarátához való alkalmazkodást. A házastársak között mennyi az ellentét, ami áthidalásra vár. Más a férfiúi gondolkodás, más a női. De ugyanaz érvényes a barátságra, a közéleti együttműködésre, a munkacsoportok életére. Más-más fölfogás jelentkezhet (és jelentkezik is), de csupán egy akarat érvényesülhet, így kell fogadnom partnerem vagy partnereim gondolkodását; a magam elgondolása megmaradhat, azt nem szünteti meg az egység érdekében hozott s nem fölfogásom szerinti döntésem. Ellenségek azért nem leszünk, ha egyikünk gondolata ez, másikunké más.

Így volt meg Jézusban is a két akarat. Mert mit is akart, mit kért Jézus mennyei Atyjától? „Kerüljön el ez a kehely.” Vagyis ez a sors a Szentírás-magyarázat szerint. Ez az út, amely előtt állott elfogatásától kezdve a hamis ítélkezésem át, s a szenvedés, a megcsúfoltatás, a kereszthalál után a sírba kerülés végső állomásáig.

Itt mutatkozik meg Jézus nagysága: miközben belső világának hangot ad, Atyja akaratának teljesüléseért könyörög.

Minden lehetséges neked

Figyelemre méltó, hogy a mi Urunk, bár többszöri szenvedés-jövedőléseinél mindig azt a kifejezést használta, hogy „kell szenvednie”, s föltámadása után is sokszorosan bizonygatja tanítványainak, „ezeket kellett elszenvednie”, mégis úgy imádkozik a Getszemáni kertben Atyjához: „Ha lehetséges...” Látott tehát valami kiutat, annak ellenére, hogy jól ismerte az Írásokat. De jól ismerte Atyját is, és tudhatta, hogy Istennek végtelen sok elgondolása volt a bukott emberiség fölemelésére. Jézus azonban magáévá tette Atyja elgondolását. Úgyhogy világosan kijelenti: „Azért szeret engem az Atya, mert odaadom életemet... önként adom oda” (Jn 10, 18). Ám életének szeretetből való önkéntes odaadása nem oltja ki elgondolásait a másféle, szenvedés nélküli megváltásról.

Ezt ugyan a szorosan vett szenvedéssel kapcsolatban nem fejezi ki világosan és részletesen, de kifejti harmincharmadik életének egyéb mozzanatainak okán. Hiszen tudjuk, az Üdvözítő földi életének minden pillanatával megváltott. A zsidóság körében való születésétől kezdve előbb rejtett, majd nyilvános életén keresztül a föltámadásig minden a kereszt és a szenvedés jegyében zajlott, és mindenütt megtelehetők azok a pontok, ahol az emberi okossággal és észességgel szemben – a Szent Pál leveleiben kinyilatkoztatott – isteni „oktalanságok és erőtlenségek” érvényesülnek (1 Kor 1, 25). Megfigyelhetjük, hogy Jézus szinte minden mozzanatban elárulja, ő más lehetőséget és jobb esélyeket lát, ha nem jajdul is föl olyan fájdalmasan, mint a vér verítékezések.

Más népek, más kultúrák

Olyan természetesnek vesszük, hogy Jézus a zsidóságba született bele. Persze, mert a zsidóság Isten választott népe volt. De Jézus elárulja, hogy ez nem szolgált maradéktalan öröme. Nem egy alkalommal hangot ad ennek. Azt mondja: „A ninivei férfiak e nemzedékkel együtt jelennek meg majd az ítéleten és elítélik azt, mert ők megtértek Jónás prédikációjára. De Jónásnál nagyobb van itt. Dél királynője e nemzedékkel együtt jelenik meg az ítéleten és elítéli azt, mert a föld végső határáról is eljött, hogy meghallgassa a bölcs Salamont. De Salamonnál nagyobb van itt” (Mt 12, 41). De nemcsak a dél-arábiai és ninivei kultúrákra utal, hanem megemlíti a Földközi-tenger vidékén honos főníciait is. „Ha Tiruszban és Szidonban történtek volna a csodák... már régen szörzsákban és hamuban tartottak volna bűnbánatot” (Mt 11, 21). Sőt még a közismerten bűnös Szodomát és Gomorrát is fogékonyabbnak látta az üdvösség befogadására, mint saját népét. Szent Pálnál fogja az Izaiásnál is már fölhangzó igazságot kinyilatkoztatni: „Ki nem keresett, rám talált; fölismert, ki utánam nem járt. Izraelhez azonban így szól: Naphosszat kitárom karomat a hitetlen, ellenszegülő nép felé” (Róm 10, 20).

Más idők

Úgy tartjuk, hiszen sokszor hallottuk, hogy Jézus az idők teljességében lépett a földre. Az ókeresztény fölfogás óta ezt úgy értelmezzük, hogy emberileg a legalkalmasabb idő volt a kétezzer év előtti időpont a Megváltó megjelenésére. Bizonyos szempontok

igazolják ezt az értelmezést (a római birodalom egysége, megváltódási irányzatok, a Szibilla jóvendőlése az isteni gyermek jöveteléről). De szerintünk például a mostani idő emberileg alkalmasabbnak látszik, amikor a földgolyón nincsen már egyetlen fehér folt sem; nem elszigetelt kultúrákban élnek a népek, a közlekedés, a hírszerzés eszközei jobban segítenék az egész világra igényt tartó Krisztus föllépését. Az a két-ezer év – ha a fejlődéslélektan száz ezer esztendeinek igaza van – már kivárható lehetett volna a végtelen türelmű Istennek. Jézus azonban azt mondja: „Az Atya saját tetszése szerint határozza meg a megfelelő időpontot, nem rátok tartozik ennek ismertetése” (ApCsel 1, 7).

De hogy ezt Jézus megszenvedte, többfelől is látjuk. Egyszer azt mondta tanítványainak: „Boldog a szem, amely látja, amit ti láttok. Mondom nektek, hogy sok próféta és király szeretne látni, amit ti láttok, de nem látta, és hallani, amit ti hallotok, de nem hallotta” (Lk 10, 24). A választott nép történelmében is tudott és látott tehát olyan korszakokat és embereket, akik fogékonyabbak lettek volna kortársainál.

De földi életének is megvoltak az Atya által meghatározott szakaszai. Jézus úgy mondja, „órái”. E határidők kivárását milyen érzelmi hullámok kísérték, néhány alkalommal meg is mondotta. Eléggé közismert, bár mi alig értékeljük ama kijelentését: „Vágyva vágytam arra, hogy elfogyassam veletek ezt a húsvéti vacsorát, mielőtt szenvedek” (Lk 22, 15). Az talán már kevésbé ismert, hogy: „Azért jöttem, hogy tüzet gyújtsak a földön: mennyire szeretném, ha már föllobbanna. Keresztséggel kell megkeresztelkednem: mennyire várom, hogy beteljesedjék” (Lk 12, 49).

Nekünk azonban tovább is kell néznünk és meg kell találnunk érzelmi életének forrását. Meg is találjuk az emberi nyomorúság és baj iránti nyitottságában. Olyannyira nyitott, hogy az evangélisták majd minden csodánál szükségesnek tartják följegyezni. És mindezt akkor, amikor isteni ereje nem volt még közismert. Olvassuk: „Ahogy végignézt az embereken, megesett a szíve rajtuk, mert olyanok voltak, mint a pásztor nélküli juhok: elcsigázottak és kimerültek” (Mt 9, 36). Az első kenyérszaporításnál ugyanezt a kifejezést használja az evangélista. A másodiknál Jézus ad hangot érzéseinek: „Szánom a sereget” (Mt 15, 32). A fiát gyászoló naimi özvegy láttán „megesik a szíve” (Lk 7, 13). De még a Lázárt sirató nővérek gyásza is részvétre indítja, pedig ezzel a szándékkal indul el: „Megyek, hogy fölkeltssem álmából” (Jn 11, 12). Az evangélista János, noha Jézus istenségét emeli ki minden vonatkozásban, nagyon is feltűnőnek tartja ezt, sőt, mondhatnók, annyira meglepődik, hogy kétszer is szükségesnek véli megemlíteni, hogy Jézus „lelke mélyéig megrendült” a gyáson.

Ilyen lelkülettel hogyan bírta Jézus harminc éven át, hogy ne segítsen az embereken?! Hány általa is szeretett rokona lehetett beteg vagy gyászban? Hány éhes és ruhátlan? És ő nem segített, mert még nem jött el az ő „órája”. A kánai menyegzőn mondja ezt. Ott ugyan segített, de mit csinált korábban?!

Az egészséges érzékű emberben megvan a segítőkészség is, és ha van rá képessége, a sikerélmény is vonzza, hogy segítséget nyújtson. Mibe kerülhetett az Úrnak ez a visszafogottság? Az Atya által meghatározott óra kivárása? Az emberi ésszerűség is azt diktálta, hogy van gyógyító adottsága, hát használja. Ki veszi észre a szeretet és irgalom türelmetlenségében élő Úr gyötrelmeit?

És az igehirdetése

Elragad bennünket az evangélium egyszerűsége és szépsége. Jézus kortársai is megjegyzik, „a nép álmélkodott tanításán, mert úgy tanított, mint akinek hatalma van, nem úgy, mint az írástudók és farizeusok” (Mt 7, 28). A pusztában a tömeget három napon át is győzi szóval, hogy a nép még élelméről is megfedelkezik. De az elfogására küldött templomőrök is dolgukvégezetlen térnek vissza a papi fejedelmekhez, s

mikor számon kérik tőlük: „Miért nem hoztátok el őt? A szolgák mentegetőztek: Ember így még soha nem beszélt” (Jn7, 46). Pedig a fegyveres embert aligha lehet csak úgy a szellem szavával legyőzni.

Azt gondoljuk tehát, hogy Jézus páratlan beszédmodora hű kifejezője volt belső szellemi világának. Azt véljük, hogy zsenialitása, ami a boldogító Isten-látás fényében fűrdött, teljes valóságában érvényre jutott igehirdetésében. És ahogyan Homérosz, Vergilius, Dante és Goethe szabadjára engedve lángelméjét, a magateremtette stílusban fejezhette ki gondolatait, és szinte új nyelvet alkotva tárhatta a világ elé eszméit és élményeit, úgy Jézusról is hisszük, hogy isteni adottságainak méltó vetülete a kezünkben levő evangélium. Holott ez nem így van.

Először is maga mondja: „Én nem magamtól beszéltem, hanem az Atya, aki küldött engem, ő parancsolta meg, mit mondjak és mit hirdessek... Amit tehát hirdetek, úgy hirdetem, amint az Atya mondta nekem” (Jn 12, 49). Itt Jézus nyílt vallomást tesz igehirdetésének témájáról is, stílusáról is. Hogy mindez az Atyáé. Az Atya az Ószövetségben több-kevesebb szellemi adottsággal rendelkező prófétákon és szellemi vezérekben keresztül teremtette meg az emberi üdvösség szavait, fogalmait és kifejezéseit. Jézus ehhez alkalmazkodott elsősorban. Nyíltan, de sokszor rejtetten is az ószövetségi fogalmakat használja. A „hogyan beteljesedjék az Írás” kifejezést ugyan az evangélisták írják le, de nem tudhatjuk, nem a Jézus által kifejtett írásmagyarázatokból került-e tudatukba, például az emmauszi úton elmondott vagy a húsvét estéjén rögtönzött szavaiban. Az viszont egészen bizonyos, hogy nyilvános működése elején a megkísértéskor mindig a szentírásbeli idézettel utasítja el a Sátánt. A keresztfán haldokolva két zsoltárverssel fejezi ki lelke állapotát (22. és 31. zsoltár). Ezzel jelzi, hogy nyilvános működésének nemcsak a kezdetén, de a végén is az ószövetségi világában élt.

De mert újat is hozott, annak jellegére is rá kell mutatnunk. Az újszövetségi kinyilatkoztatásról Isten maga mondja Szent Pál szava által. „Tudásunk (az isteni titkokról) csak töredékes, töredékes a prófétálásunk (igehirdetésünk) is... Ma még csak tükörben, homályosan látunk” (1 Kor 13, 9. 12). Maga Jézus is ilyen értelemben nyilatkozott. Az újjászületés módját nem értő Nikodémusnak mondja: „Bizony, bizony mondom neked: arról beszélünk, amit tudunk s arról tanúskodunk, amit látunk... Ha földiekről beszélek és nem hiszitek, hogyan fogjátok elhinni, ha majd mennyieikről szólok?” (Jn 2, 12. 13). Az utolsó vacsorán főpapi beszédének utolsó szakaszában egész földi prédikációjának summáját jellemzi: „Ezeket képletesen mondtam nektek. Eljön az óra, amikor már nem képletesen szólok, hanem nyíltan beszélek az Atyáról” (Jn 16, 25). Mindkét kijelentésével igazolja, hogy az isteni igazságok teljességének birtokában van. Micsoda lángolása lett volna a szavaknak és milyen dithiramboiszi születtek volna Jézus ihletett ajkán, ha ez az állandó isteni látomás korlát nélkül szabadul ki föltüzelt lelkéből! Ám „úgy tetszett Istennek, hogy oktalannak látszó igehirdetéssel üdvözítse a hívőket” (1 Kor 1, 20). A kereszten való megváltás Jézus beszédmodorára is ráveti árnyékát. Éppen ezért kell a nyílt szó helyett a képleteset választani és az újszövetségi kinyilatkoztatás igazságait a közmondások öltözetében előtárni. Az egészséges ember megszenved, ha képességeit nem teljesítheti ki. S mert Jézus valóságos ember volt, ebben is szenvedett. Mintha e szenvedésének egy-egy fölkiáltását őrizték volna meg az evangéliumok, hiszen némely kijelentése előtt néha kétszer is fölszólal, mintegy önmagával beszélve: „Mihez hasonlít az Isten Országá? Mihez is hasonlít?” Majd egy mondattal tovább ugyanezt megismétli (Lk 13, 18).

(Kár, hogy bibliaolvasó, de másként gondolkodó keresztény testvéreink ezt nem veszik számításba. Az újszövetségi szentírásnak e talányszerű jellege indokolja, sőt követeli a hagyományokat és az értelmező testületet egyrészt, másrészt utal a dogmafejlődés lehetőségeire és korlátaira.)

Sok mozzanatot lehetne és kellene még felsorolnunk az eddigieken kívül, amik igazolják, hogy Jézus mint ép érzékű ember másként rendezte volna be földi életét. A lehetséges emberi esélyek kihasználásával, amiket azonban ő kihasználatlanul hagyott, mert az Atya így rendelkezett. Utaljunk néhányra csupán.

Itt van például Betlehem, ahol a Messiásnak születnie kellett (Mt 2, 4). Mit jelentett volna Jézus elismertetésében, ha köztudott, hogy Betlehemben született? És mégsem. Egyiptomból hazatérve s Arkelaosz haragjától félve – isteni intésre – „Galilea vidékére költözött. Odaérve Názáret városában telepedett le, hogy beteljesedjék, amit a próféták jövendöltek: Názáretinek fogják hívni” (Mt 2, 22. 23). A János keresztsége után Jézusra találó Fülöpnek az egyébként jámbor Natanael ezt veti ellen: „Jöhet valami jó Názáretből?” (Jn 1, 45). Mikor a nép között sokan Messiásnak vélik Jézust, ezzel hűtik le a már-már hívő zsidókat: „Hát Galileából jön a Messiás? Nem azt mondja az Írás: A Messiás Dávid családjából és Betlehem városából jön, ahonnan Dávid származott?!” (Jn 7, 41. 42). A Jézus pártját fogó Nikodémusnak a főpapok és farizeusok ezt vetik szemére: „Talán csak nem vagy te is galileai? Vizsgáld át az Írást, és meglátod, hogy Galileából nem támad próféta” (uo. 51).

Vagy itt a másik emberi segítség, amivel nem élt: a családi kapcsolat. A Dávid-rokonság nemcsak azzal mutatta ki ellenszenvét elszegényedett rokonával szemben, hogy a legemberibb mozzanatban, a születésben szabad ég alá kényszerítették, hanem azzal is, hogy később sem támogatták. Szent Márk jegyzi föl, hogy működése kezdetekor „övei elindultak, hogy Jézust erővel magukkal vigyék, mert az volt róla a szóbeszéd, hogy elvesztette az eszét” (Mk 3, 21). Működése végén pedig Szent János kénytelen leírni: „Testvérei sem hittek ugyanis benne” (Jn 7, 5).

Tanítványait, művének végrehajtóit sem választhatta azokból, akiket nyilvánosan megdicsért. A kafarnaumi százados hite csodálatát vívja ki (Mt 8, 10). A vámos Zakeust mintának állítja (Lk 19, 10). Helyettük választja Pétert, Lévít és a többi, akiket nemegyszer meg kell rónia kishitűségük miatt. Nemegyszer indulatosan is (Mk 8, 14). Viszont elsősorban ezekre a nehézfejű emberekre utalva „felujjongott a Szentlélekben és így szólt: Áldalak téged, Atyám, mennynek és földnek Ura, mert elrejtetted ezeket a bölcsék és okosak elől, és a kisdedeknek jelentetted ki. Igen, Atyám, így tett szedd neked” (Lk 10, 21). És ezeket küldte, mint gyöngé bárányokat, az erős farkasok közé, amint későbbi egyházát is (Mt 10, 16). Vállalva a világ végezetéig az emberség cserépedényébe rejtett isteni kincs hordozását (2 Kor 4, 7), „az Isten gyöngességét” (1 Kor 1, 25), ami „erősebb az embereknél”.

Nem mondhatjuk, hogy könnyű volt Jézusnak a földi élet. Az elsorolt egy-két részlet is mutatja, hogy megszenvedte az Atya más akaratát az övével szemben, anélkül, hogy ellenkező vagy lázadó lett volna. Joggal kérdezhetjük, Isten miért íratta le ilyen részletesen Getszemáni kerti kivődását. Hisz oly sokan félreértették, ma is félreérthetik a saját akaratával szemben uralomra jutó atyai akaratot. Úgy hiszem, a mai világban kölcsönösen érvényesítendő krisztusi lelkület miatt; annyi a másként gondolkodó hívő, de olyan kevés a maga elképzeléseit fölládozni tudó ember. S amikor a pluralizmus és a párbeszéd szólás-mondás lett, megtanít bennünket a másként gondolkodás aszkézisére, ami őt élete minden mozzanatán végigkísérte, s ennek hangot is adott a szelíd megjegyzéstől a vérverítékezésig. A Getszemáni kert vércseppjeit nem az őt ostromozó emberek okozták, hanem akaratának átfordításával maga Jézus.

Így lesz igaz a Szentírásnak: „Hozzánk hasonlóan mindenben kísértést szenvedett, de bűnt nem követett el” (Zsid 4, 15). S így lesz Jézus mindnyájunk példaképe és erőnk forrása mindennapi életünkben Istenünk szava szerint: „Törekedjék mind-egyikünk felebarátja kedvére, javára és épülésére. Hiszen Jézus Krisztus sem kereste a maga kedvét” (Róm 15, 2. 3). Az istenség tüze nem hamvasztotta és nem hamvaszthatja el embersége rózsájának gyöngességét.

Karácsonyi beszélgetés

P. Andrea vagyok, Békásmegyeren lakom egy nagy panelházban a másodikon. Apukámmal, anyukámmal élek, ők már sajnos elváltak, mert egyszer nagyon összeveszttek, de együtt lakunk és szerintem nagyon szeretjük egymást. Nincs azon mit szégyellni, ha az embernek elváltak a szülei. Van egy kiscicám, testvérem nincs.

Régen, amikor még kicsi voltam, úgy tudtam, hogy a Jézuska hozza a karácsonyfát meg az ajándékokat. Azt képzeltem, hogy fehér ruhában van, amiből kilóg a lába, de azon nincs is cipő, nem is kell neki, mert szárnyakkal repül, a fején meg arany koronát visel. A Jézuska meg az angyal az nekem ugyanaz volt. A szüleim mindig elküldtek játszani és amikor az angyal behozta a fát meg az ajándékokat, utána csöngtetett, akkor bemehettem. Ott láttam a fát, meg a sok-sok szép csomagot, amit azért kaptam, mert jó kislány voltam, persze mindet kibontottam és szétrakodtam, a végén egészen elálmosodtam a nagy gyönyörködésben, mert az ágyból is csak a játékokat néztem, egy babát meg egy könyvet magammal is vittem, aztán már másra nem emlékszem, mert elaludtam.

Később nagyobb gyerekektől hallottam, hogy mindent a szüleink vesznek és ők állítják, díszítik fel a fát is. Nagy lelkifurdalásom volt, mert addig azt hittem, hogy lát onnan föntről az angyal és én mindig jó vagyok, hiszen mindig kapok valamit. Sírva fakadtam, amikor megtudtam az igazat, de aztán megszoktam. A múlt évben már én is segítettem a fát díszíteni apukámnak.

Harmadikos korom óta én terítem meg az asztalt, szépen ünnepélyesen, mert karácsony csak egy van az évben és anyukám ilyenkor fenséges ételeket főz. Már óvodás koromban is készítettem ajándékokat gyurmából, meg festettem, rajzoltam és ezeket adtam édesanyáméknak. Én nagyon szeretek örömet okozni, de azt is szeretem, ha nekem okoznak örömet. Az ajándékokkal a szeretetünket fejezzük ki, mert ha én nem szeretnék valakit, akkor biztosan nem ajándékoznám meg, vagy direkt olyasmit vennék neki, aminek nem örülne, de ilyen még nem volt.

Van egy jó barátom, az anyu főnöknőjének a fia. Ha ők jönnek hozzánk vendégségbe vagy mi megyünk hozzájuk, mindig kitalálunk valami vicces színházat, hogy megnevettessük a felnőtteket. Legközelebb be akarunk öltözni valami híres zenekarnak és míg megy a lemez, tárogunk és úgy csinálunk, mintha mi játszanánk. Ilyenkor mindig jókat nevetnek a szüleink és nem beszélnek a szomorú dolgokról, és én inkább ezt szeretem. A barátomat is megajándékozom karácsonykor, meg a szülinapján. Próbálok valami olyasmit venni, amiről úgy gondolom, hogy ő örülni fog neki. De az is fontos kicsit, hogy mennyibe kerül. Mert nagyon rossz lenne, hogy én keveset vettem, a barátom pedig elhalmozott. Mondjuk, a másik meglátja a kirakatban, hogy amit ő kapott, az milyen olcsó, és arra gondol, mennyi pénz kiadott és vehetett volna kevesebbet is – szerintem ez megbántja a másikat. Ha valaki szegény, akkor inkább a saját holmijából adjon valami értékeset – valamije csak van, aminek a másik örülné.

Nemcsak az ajándékozással lehet kifejezni a szeretetet. Ha valaki szívesen van együtt a másikkal, nem utálja ki, nem közösi ki sehonnan, ha bajban van, együttérez vele, segíti, jól megértik egymást, az egy szeretet. Engem az anyukám mindig megért és segít is. Például elkéstem az iskolából – ez életemben még csak egyszer fordult elő. Vasárnap anyukámnál a gyárban voltunk társadalmi munkán, és én segítettem takarítani, meg üveget pakolni, mindent, amit elbírok és estére elfáradtam, hamar elaludtam. Reggel meg csak fél kilenckor ébredtem. Akkor anyu bejött velem az iskolába és megmondta, hogy én nem tehetek a késésről, pedig így ő még jobban elké-

sett a munkahelyéről. Igaz, már én is kitakarítottam akkor, amikor semmi kedvem se volt hozzá, de a szüleim nem értek rá, én meg nem szívesen, de megcsináltam, mert éreztem, hogy ez a családért van.

En szoktam mindenfeléről fantáziálni meg képzelődni. Például, hogy karácsonykor a Jézuska felvisz az égbe és ott mindent megmutat. Olyannak képelem, mint egy királyi vár. Szakácsok, örök, szolgák, sűrög-forog mindenki. Ott nincs semmi gonoszság, az emberek rendesen dolgoznak, soha nem veszekednek, mindenki szépen beszél a másikkal, nevetgél, boldog és vidám. Gyerekek is vannak és befogadnak maguk közé. Focizunk, kosárlabdázunk meg fogócskázunk, bújócskázunk. Nagy világosság van és minden nagyon szép. És nincs vitatkozás, hogy most én legyek a kapus vagy a hunyó és mindig csak én, én. Nagy-nagy békesség van és a felnőttek sincsenek soha haragban egymással. Idelent, nem hiszem, hogy mindig boldogok lehetnénk, mert megunnánk egyszer és aztán mindent elrontanánk, ott fönt pedig nem untuk meg.

A tévében is láttam A hét műtárgyában sokszor olyan képeket, hogy Isten meg pap meg templom, meg hallottam, hogy a rádióban is minden vasárnap imádkoznak. Nagymamától kérdeztem, hogy létezik-e Isten és ő mondta, hogy igen, van, ő a jó Teremtő, mindent lát, a jót és a rosszat. Aztán apukámtól és anyukámtól is kérdeztem – mert az ő véleményükre is kíváncsi voltam – és ők azt mondták, hogy olyan nincs, az csak egy kitalált mese, história, hogy Isten létezne, meg felkeljen a koporsóból. A barátomat is kérdeztem, ő is ötödikes és tizenegy éves, de ő sem hisz benne és nem tudja elképzelni, hogy én miért hiszem, hogy Jézus felállt a sírból és elment a mennyországba, meg hogy kiakasztották és élve maradt. Szerinte ilyen nincs, hogy valaki nagyobb lenne az embernél, hogy nagyobb hatalma lenne. De engem csak a jövő érdek, nem a múlt és hiszem, hogy van Isten. De én nem tudok imádkozni, csak amikor bajban vagyok, mindig könyörgök, hogy Istenem, könyörgöm, add meg nekem, pont, pont, pont, ide az jön, amit kívánok éppen és a végén azt mondom, hogy köszönöm, Istenem, és keresztet rakok. Az egyik barátnőm vidéken vallásos iskolába jár és ő leírt nekem egy reggeli meg egy esti imát, de az már régen elveszett, itthon biztosan a szemétkébe került.

Azt már nem elképzeltem, hanem inkább álmodtam, hogy a mennyországban az emberek elvittek a lakásukra és ott megvendégeltek. Olyan volt minden, mint a múltban, régi, szép hosszú ruhákban jártak és engem is felöltöztettek egy csillogó ruhába, megvendégeltek felséges ételekkel. Úgy alakult, hogy egyszer csak megjelent a király, a fia éppen akkora volt, mint én. Szerelmesek lettünk egymásba és összeházasodtunk. Az esküvőt is megálmodtam, a királyfi az egyik óvodás társam volt, megjelent az egész osztály, a legjobb barátnőm, az Andrea vitte a fátylat. Ez eddig egy jó álom volt, de néha nagyon rosszakat is álmodom, hogy mindenféle szörnyű állatok meg ősemberek üldöznek és meg akarnak enni és én menekülök előlük egy őserdőben, végül egy hosszú ágon hintázok, de az egyik állat elrágja, ilyenkor szerencsére mindig felébredek.

En úgy gondolom, ha nem volnának rosszakaró, önző emberek, ha nem lenne az a sok veszekedés, akkor mindig csak jót álmodnék. A legrosszabb az, ha az országok vezetői veszekszenek, mert abból háború lehet, pedig mindenki a békét szeretné. Ha én egy mindentudó, mindenható nagy varázsló lennék, egészen másképpen rendezném a karácsonyt. Minden ház elé állítanék egy szép karácsonyfát. Lenne egy nagy-nagy üres tér a lakótelepen, annak a közepére varázsolnék egy nagy-nagy fát, és az egész ország ott ünnepelne, egy jó hosszú asztalnál ülnénk együtt, és mindenkinek azt tálalnánk fel, ami a kedvenc étele. Beszélgetnénk, táncolnánk, mulatnánk, csillaghullás lenne az égen, meg szép ragyogás és boldogság, békesség.

Lejegyezte: Mező Ferenc

Panel-betlehemes

Szereplők: Gáspár	Púpos teve	Lüke pásztor
Menyhért	Közpásztor	Csodafiúszarvas
Boldizsár	Főpásztor	Heródes
Szomorú bohóc	Pásztorlány	Mesélő
Wolfné		

MESELŐ: Hát az úgy volt, hogy is volt, de régen meséltem már, na mindegy, ha már belekezdtem, szóval, in illo tempore, vagyis az időben, amikor a szívekben nagy vala az szorongás, és kicsiny a reménység, nekiindulának ...

GÁSPÁR: Én, Gáspár, északról.

MENYHÉRT: Én, Menyhért, délről.

BOLDIZSÁR: Én, Boldizsár, nyugatról.

GÁSPÁR: Én az északi lakótelepről. És te, Menyhért koma?

MENYHÉRT: Én a délről. És te, Boldizsár koma?

BOLDIZSÁR: Én a nyugatiról. Milyen ott, nálatok?

GÁSPÁR: Ugyanolyan, mint nálatok, Boldizsár koma: országos egyformaság, országos pongyolaság, országos istenhátamögöttség.

MENYHÉRT: Demográfiai huppanás, önkéntes önkizsákmányolás, negyedévi veszteségrészesedés, hivatalos reményjegyzék.

BOLDIZSÁR: Lefelé kerítés, bectelen alábecslés, lepkesúlyú igények, kiporciózott végtelen.

GÁSPÁR: Központosított demokratizálás, tanácstalan tanácstagok, felpumpált szabadságtér, leállított reményfutam.

MENYHÉRT: Neveletlen nevelők, érvénytelen jegyesek, leszázalékolt ifjúság.

BOLDIZSÁR: Pórázra fűzött pillangók, vegyszeres liliomtiprás, húzalozott szívárvány.

GÁSPÁR: Kifütyült énekesmadarak.

MENYHÉRT: Pontatlan percmemberek.

BOLDIZSÁR: Lepisszegett harsonák.

GÁSPÁR: Behorpadt dimenziók.

MENYHÉRT: Végigrepedt síkok.

BOLDIZSÁR: Akadozó csendek.

GÁSPÁR: Elgurult origó.

(dal) mert elgurult vagy én tőle
hogy vasból van üvegből-e
nem tudhatod milyen messze
s ki vezetne ilyen lesz-e

csámpás csizmámban utána
tévedeztem botorkálva
lábam immár alig érzem
s nem kopott az univerzum

mikronnyit sem léptem alatt
nézem a besüppedt havat
újra befújja a szél szél

hallom ám nem tudom soha
hogy honnan zug és hogy hova
de az elgurultról beszél

GÁSPÁR: Én északról.
 MENYHÉRT: Én délről.
 BOLDIZSÁR: Én nyugatról.
 SZOMORÚ BOHÓC: Én meg innen!
 GÁSPÁR, MENYHÉRT, BOLDIZSÁR: Honnan? Hahó! Honnan?
 SZOMORÚ BOHÓC: Innen!
 GÁSPÁR: Keletről?
 SZOMORÚ BOHÓC: Innen letről.
 MENYHÉRT: Lentről? Mi is lent vagyunk.
 SZOMORÚ BOHÓC: Én a mélységből kiáltok.
 BOLDIZSÁR: Nem kell kiabálnod. Halljuk úgy is, hogy szomorú vagy.
 SZOMORÚ BOHÓC: Persze hogy az vagyok: én vagyok a szomorú bohóc.
 GÁSPÁR: Az más. Mi igazából szomorúak vagyunk.
 SZOMORÚ BOHÓC: Én is. Ezért lettem bohóc. Tőlem akár mehetünk is.
 GÁSPÁR: Várjál csak, Szomorú bohóc koma! Valakinek vagy valaminek jönni kellene keletről is.
 SZOMORÚ BOHÓC: Ne várjunk, Gáspár koma, menjünk elébe!

(dal) nem váltott meg még semmi hajnal borostás szívvel kócos hajjal hiába és ezerszer vártam mint gyermekkoromban szertárban CYGNUS betűztem ott a táblát kitömött madár volt s tablók közt félve csengőszóra lestem úgy várok jelt ma Budapesten	nem jó álom szememre soha már induljunk három jó koma arcaim arcáig evégett mosdottam le s agyó üvegek szesz ne legyen nevem Szomorú három dimenzió homorú
---	---

*

MESÉLŐ: És nekiindulának: Gáspár, Menyhért, Boldizsár meg a Szomorú bohóc. Valahányan afféle kereső emberek. Mentek, mendégéltek a nagy panelrengetegben, egyszer csak ugyanoda érének.
 SZOMORÚ BOHÓC: Ugyanoda érkeztünk, ahonnan nekibuzdultunk, Gáspármenyhértboldizsár koma!
 GÁSPÁR: Mégsem egészen ugyanoda, Szomorú bohóc koma, mert van itt még valami, ami sosem volt errefelé, a panelvidéken.
 MENYHÉRT: Bizony ám, egy igazi püpos teve! Hogy lehet ez, Gáspár koma?
 GÁSPÁR: Hát sivatagnak éppen ez is sivatag...
 BOLDIZSÁR: Talán még ez is jobb neki, mint az állatkertben.
 MENYHÉRT: Vagy a cirkuszban...
 SZOMORÚ BOHÓC: A cirkuszban jó! Persze, csak addig, amíg nevetnek a szomorú bohóccon. Ha együtt szomorkodnak vele, az szivettépő. Akkor nem marad más hátra, mint elindulni valamerre.
 PÜPOS TEVE: Akkor a cirkuszban neked, Szomorú bohóc koma, olyan, mint nekem a háromkirályok, a napkeleti bölcsek, a keresőféle emberek nélkül. Ezek nélkül nekem nincsen értelmem.
 SZOMORÚ BOHÓC: Márpedig mi éppen ilyenek vagyunk, Püpos teve koma.
 PÜPOS TEVE: Hát akkor pakoljátok rám, kereső komák, aztán induljunk.
 GÁSPÁR: Ugyan, mit pakolnánk rád?
 PÜPOS TEVE: Hát azt, amit az előbb kipakoltatok: az országos pongyolaságot, az önkéntes kizsákmányolást, a lepkesúlyú igényeket, szóval, ami a szíveteket nyomja.

BOLDIZSÁR: Azért, hogy téged nyomjon, Púpos teve koma?

PÚPOS TEVE: Azért, hogy értelmem legyen!

(dal) birtam étlén-szomjan
segítség sehonnan
nem jött düna-recék
nyújtóztak szerteszt

könnyebb a tű fokán
lett volna biz' komám
átbújnom de aztán
hazavitettem gazdám

hiszen én a szolgálta
volnék vagy mifene
ki tudja mi dolga
ha az úr sincs vele
hát hátamon kit nem
mindnyájatok vittem

*

MESÉLŐ: Rápakolták hát a keresőféle emberek, ami a szívüket nyomta, de ezzel nem lett kevesebb a hiányuk. Elindultak hát a panelrengetegben, és amint menének, egyszer csak furcsa zakatolást hallának.

WOLFNE: Kicsavarom a papírt az írógépből, új lapokat veszek elő, közibük rakom az indigót, írok. Kicsavarom a papírt az írógépből, új lapokat veszek elő, közibük rakom az indigót, írok. Kicsavarom a papírt az írógépből, új lapokat veszek elő, közibük rakom az indigót, írok. Kicsavarom a papírt, húsz éve vagyok a vállalatnál, hideget ebédelek, egyedül lakom. Wolfnének hívnak, jegyezzétek meg: Wolfné, Wolfné, Wolfné!

GÁSPÁR: Én meg Gáspár, északról.

MENYHÉRT: Én meg Menyhért, délről.

BOLDIZSÁR: Én meg Boldizsár, nyugatról.

SZOMORÚ BOHÓC: Én meg a Szomorú bohóc vagyok, lentről, a mélységből.

PÚPOS TEVE: Én meg a púpos teve, telistele. De azért még te is rám pakolhatsz, izé... hogy is hívnak?

WOLFNE: Wolfné.

SZOMORÚ BOHÓC: És mit írsz, Wolfné koma?

WOLFNE: Amit leíratnak.

SZOMORÚ BOHÓC: Büntetésből?

GÁSPÁR: Bocsánat, szabadna a becses nevét?

WOLFNE: Wolfné.

SZOMORÚ BOHÓC: Nem akarnál valami mást írni, Wolfné koma?

WOLFNE: Mi mást írhatnék?

PÚPOS TEVE: No, akkor pakold rám te is.

WOLFNE: De hiszen olyan rozoga jószág vagy, te szegény Púpos teve koma!

PÚPOS TEVE: De már egyre erősödöm! És ha te is rám pakolod a tiédet, meglátod, olyan leszek, mint a sivatag hajója.

WOLFNE: Papírsivatag, betűsivatag, akadozó csendek, elgurult origó... Nem láttatok valahol?

GÁSPÁR: Mi is azt keressük, kedves Grószné...

WOLFNE: Wolfné.

GÁSPÁR: ... Wolfné koma.

WOLFNE (dal): elgurult utána üzet
megbicsakló billentyűzet
míg ugrik Ó-ja mindig ő
visszapofáz az indigó

X-ből I-ből kötőjelből
néha három csillag kel föl
akkorra már teleírlak
bocsáss meg tiszta papírlap

álmom lesz vakítón fehér	ne szépítsük kicsit boldog
hó hattyú vagy pöttöm egér	lennék rég volt elfeledtem
acélzongorám a dolgot	fekete égbolt felettem

*

MESÉLŐ: És mentek tovább együtt, de csak úgy bele a panelrengetegbe, mert csak a hiányuk vezérelte őket. Amikor már akkorára nőtt a hiány ürje szívükben, hogy attól az csaknem kettéhasada, valami sziporkaféle jelent meg fejük felett, de nem láták, nem érzék, még csak nem is sejték, csupán egy aprócska borzongás adta tudtukra, hogy immár nem üres isten ege alatt állnak.

SZOMORÚ BOHÓC: Miért álltál meg, Gáspár koma?

GÁSPÁR: Mert úgy éreztem, megálltatok mögöttem.

MENYHÉRT: Akkor bizony, egyszerre álltunk meg, kereső komák.

PÜPOS TEVE: Pedig itt akkora az oázishiány, mint amekkora ez a panelsivatag.

WOLFNÉ: Papírsivatag, betűsivatag, és csak nagy ritkán három csillag a bekezdés végén. Most egy is elég lenne.

SZOMORÚ BOHÓC: Ahányszor fenékre huppanok, csillagokat látok.

PÜPOS TEVE: Amikor megszülettem, teve anyácskám csillagot látott a homlokomon...

SZOMORÚ BOHÓC: Mutasd csak! Szemedbe lóg a sörényed. Hát... nem is tudom. Mindenesetre most felhő takarja el a csillagodat.

GÁSPÁR: Engem bizony nemigen takart el felhő sohasem, mert engem állandóan reflektorok világítottak meg!

MENYHÉRT: Hát persze! Tudtam! Éreztem! Te vagy a Gáspár, az isteni Gáspár, a szupercsillag! Énekelj valamit!

GÁSPÁR: Én már teljesen kiénekeltem magam.

MENYHÉRT: Ha szupersztár nem is voltam, kaptam néhány érdemcsillagot. Már nem csillognak, csak nehezek, betyárul.

PÜPOS TEVE: Aggasd rám őket, van itt rajtam elég minden.

BOLDIZSÁR: Hát ami engem illet, én nem vagyok semmiben sem profi, csupán egy közönséges amatőr csillagász.

(dal)	aranytől ragyognak az ablakok az ég mennyei emeletei	fönn fönn mintha lány volna mindahány Betelgeuse Ridel
	fönn kitárul a kékben Orion üvegkapuja s a harmadikon	szép Bellatrixszel az éjen át ők néznek barátnők

SZOMORÚ BOHÓC: Betelgeuse, Ridel és Bellatrix... Engem néztek, szép leányok? Kinevettek?

WOLFNÉ: Betelgeuse, Ridel és Bellatrix... Fejfájáscsillapítók. Meg kellene próbálnom őket.

BOLDIZSÁR: Csillagok ezek, Wolfné koma.

WOLFNÉ: Hát persze! Papírsivatag, betűsivatag, és csak nagyon ritkán három csillag a bekezdés végén. Ők azok: Betelgeuse, Ridel és Bellatrix.

BOLDIZSÁR: Ők azok, vagyis a Kaszáscsillag, ahogy mifelénk látják téli éjszakákon; távcső nélkül is, csak úgy, hittel.

SZOMORÚ BOHÓC: És mit láttál még a távcsöveden?

BOLDIZSÁR: Elmondtam: lefelé kerekítést, becstelen alábecslést, lepkesúlyú igé- nyeket, kiporciózott végtelent.

SZOMORÚ BOHÓC: De fenn! Mit láttál fenn?

BOLDIZSÁR: Ugyanazt, amit lenn: pórázra fűzött pillangókat, huzalozott szivárványt, kifütyült énekesmadarakat.

SZOMORÚ BOHÓC: Ennél feljebb sosem mertél nézni?

BOLDIZSÁR: Szabad szemmel nem.

SZOMORÚ BOHÓC: Akkor ereszkedj le hozzám, és innen nézzél fel!

BOLDIZSÁR: Megpróbálhatom. Megláthatom, amit látok, Szomorú bohóc koma?

SZOMORÚ BOHÓC: Meg, mert már én is látom, Boldizsár koma!

WOLFNÉ: Már én is. Csináljak róla mindenkinek másolatot, kereső komák?

SZOMORÚ BOHÓC: Még ne, Wolfné koma, előbb csodáljuk meg!

GÁSPÁR: Ez engem is túlragyog.

MENYHÉRT: Még az én csillagaimat is.

BOLDIZSÁR: Mert ez másféle csillag.

WOLFNÉ: Akkor én most mindenkinek csinállok róla egy másolatot.

GÁSPÁR: Immár nincsen rá szükség, Wolfné koma, mert elindult.

MENYHÉRT: Vagyis velünk tart.

BOLDIZSÁR: Ugyan már, Menyhért koma, hiszen még el sem indultunk!

MENYHÉRT: Ki érti ezt? Hát akkor induljunk, hogy velünk jöhessen!

GÁSPÁR: Mi utána, ő pedig velünk!

*

MESELO: És mentek szépen a csillag után, és amint menének, a panelrengeteg kellős közepén keletkezett előttük egy szép kerek pázsit, abban legelész egy Csodafiúszarvas. Agancsának ezer ágabogán misemondó gyertyák égének. Az ő lábuk pedig földbe gyökerezék eme látomás láttára.

PÜPOS TEVE: Ekkora csudát! És mindezt a ragyogást a fején tartja! Ez bizony nem püpos teve.

CSODAFIÚSZARVAS: Nem bizony, én a Csodafiúszarvas vagyok, a jelképek erdejéből.

WOLFNÉ: Ekkora szépet még álmomban sem láttam, pedig egyszer már piros szemű fehér egérrel is álmodtam.

GÁSPÁR: Én északról.

MENYHÉRT: Én délről.

BOLDIZSÁR: Én nyugatról.

CSODAFIÚSZARVAS: Én meg keletről.

SZOMORÚ BOHÓC: Én meg innen, a mélységből...

WOLFNÉ: Kicsavarom a papírt az írógépből, új lapokat veszek elő...

CSODAFIÚSZARVAS: Ne! Ne sóhajtozzatok, mert elalszanak a gyertyák.

SZOMORÚ BOHÓC: Gyere velünk, Csodafiúszarvas koma, világítani!

CSODAFIÚSZARVAS: Nem mehetek, mert én jelkép vagyok. De elvihettek magatokkal. Tudjátok-e, hogyan?

GÁSPÁR: Megőrizünk emlékezetünkben.

MENYHÉRT: Eszünkbe fogsz jutni.

CSODAFIÚSZARVAS: Így nem lesz jó. Én a szívetekbe akarok jutni.

BOLDIZSÁR: Jó, de akkor ki fog világítani, Csodafiúszarvas koma?

CSODAFIÚSZARVAS: A csillag, Boldizsár koma, tőle kapják gyertyáim is a fényüket.

WOLFNÉ: Eltűnt! ... Vagyis már itt van bennem. Ti is érzitek, kereső komák?

(dal)

GÁSPÁR: miképpen egy forrás nesze
a csöndet fölhangosítja
éneke világol így a
korom éjszakába messze

MENYHÉRT hová hálóját veti
mélye finom már az úrnek
szemében ott elmerülnek
a Szentlélek fényei

BOLDIZSÁR s kivetett hálóiba fog
egy reszkető szép csillagot
bensőbb távolból tündöklőt

MIND: hogy irgalmad végtelenjét
rejtve Uram megjelenjék
a hajnal kapuja előtt

*

MESÉLŐ: Mentek, mentek, és a csillag a panelpalota felé vezeté őket. Abban lakott a Heródes. Nagy peckesen eléjük állott, mert belé akart látni a szívükbe, pedig abban akkor már mindahányan titkot hordoztak.

HERÓDES: Mit titkoltok előttem, keresőféle emberek? Addig úgysem mentek innen tovább, amíg ki nem adjátok, mert ha én azt mondom, hogy bömbömböm, akkor ti úgy megijedtek, hogy azonnal kiadjátok.

WOLFNÉ: Én már meg is ijedtem, de akkor te nem is vagy jó ember, akármilyen finom illatod is van.

GÁSPÁR: Nem te vagy az, aki leállította ...?!

MENYHÉRT: Aki érvénytelenítette ...?!

BOLDIZSÁR: Aki lefelé kerekítette ...?!

GÁSPÁR: Aki pórázra fűzte?!

MENYHÉRT: Aki lepisszegte?!!

BOLDIZSÁR: Aki végigrepesztette?!!!

HERÓDES: Ugyan, barátocskáim! Én csak elmentem vadászni, meglőttem, hazavittem, megsütöttem, és az icikepicikét megettem. Egészségemre!

SZOMORÚ BOHÓC: Ez gyilkosság!

HERÓDES: Ez csak viccelődés. De most már nem viccelek, mert most már azt mondom, hogy bömbömböm!! Értitek?!! Nem??! Akkor mindjárt jön az izotóp! Jöjjön??! Azt akarjátok, hogy jöjjön??!

PÚPOS TEVE: Ami rajtam van, az a tiéd lehet, de ami bennem, az már csak az enyém marad.

HERÓDES: Te nyomorult, te nyomorék, te púpos teve!!

SZOMORÚ BOHÓC: Ne csúfold a barátunkat, hé, mert akkor meghasad a szívünk!

HERÓDES: Éppen azt akarom, mert akkor kiszedhetem belőle a titkotokat! ... Na jól van, kiálltátok a második próbát is. Tudjátok, mit? Beszéljünk okosan!

WOLFNE: Én nagyon egyszerű asszony vagyok, Heródes uram.

HERÓDES: Nem baj, nem baj! Az a jó. Én meg egy nagyon egyszerű főfőfő vagyok.

SZOMORÚ BOHÓC: Én már csak azt mondom: bukfacezzünk egyet!

HERÓDES: Micsoda? Itt, a jelenlétemben?

SZOMORÚ BOHÓC: Sőt, te is velünk együtt!

HERÓDES: És mi lesz a vérfnyomásommal, az elnyomásommal, a magasfeszültségemmel, a peckemmel, a pepecsemmel, a külsinemmel, a belbecsemmel? Erre mit válaszoltok, barátocskáim?

WOLFNE: Erre, sajnos, semmit sem lehet válaszolni. Ha a főnök őrjöng, akkor legjobb kicsavarni a papírt az írógépből, új lapokat venni elő, közibük rakni az indigót, és írni.

HERÓDES: Úgy van! Más megoldás nincsen! Nem megmondtam?

SZOMORÚ BOHÓC: Talán van más megoldás is.

HERÓDES: Na mi? Erre magam is kíváncsi vagyok, ugyanis én vagyok a főnök, ha nem tudnátok!

SZOMORÚ BOHÓC: Az, hogy fújd fel magad!

HERÓDES: Fel is fújom, de attól csak még nagyobb főnök leszek. Hehe! Így ni! És most, nagyokos?

SZOMORÚ BOHÓC: Most pukkadj meg!

HERÓDES: Bömbömbömbömböm! Bömmmm!

WOLFNE: Nahát, ekkora kis főnököt még nem láttam! Mint egy léggömbcafát.

LÚPOS TEVE: Dobjad fel rám, Wolfné koma, hadd könnyebbüljek meg tőle!

(dal)

GÁSPÁR: ha én főnök lennék
 szolga volnék
 virághoz
 bogárhoz
 térdeplőn hajolnék

MENYHÉRT: ha én főnök lennék
 szolga volnék
 kávával
 jó szóval
 én kínálnám Wolfnét

BOLDIZSÁR: ha én főnök volnék
 parancsolnék
 magamra
 MÁTÓL TE SZOLGA VAGY
 s nem lenne nálamnál szabadabb

*

MESÉLŐ: Így hát megmenekülének, és a csillag vezetése őket tovább a panelrengetegben. Egyszer csak pásztorféle embereket pillantanak meg.

GÁSPÁR: Hé, jóemberek, kik vagytok ti itt a panelrengetegben, éjfélnék idején?

FŐPÁSZTOR: Mi bizony pásztorok vagyunk, és én vagyok a főpásztor.

KÖZPÁSZTOR: Én meg a közpásztor.

PÁSZTORLÁNY: Én meg a pásztorlány.

LÚKE PÁSZTOR: Én meg... Ki is vagyok én?

(dal)	ücsörgelő Kolompár mezétlábbal kalimpál úgy óbégat Kolompár képe csupa korompor devlára rézkolompért adjatok zsák kolompért cipellőt csókolom párt egy másik rézkolompért	pertli lóg cipellőmből mégsem botlik Kolompár ingem ingyen körömpör- költjébe jár kalán bor s nem kell a két kolomp már jó kedved add Kolompár
-------	--	---

FŐPÁSZTOR: Ez meg a Lúke pásztor.

MENYHÉRT: És hol van a nyáj?

FŐPÁSZTOR: Szétszéledt a panelrengetegben.

BOLDIZSÁR: Akkor mit őriztek, Főpásztor koma?

FŐPÁSZTOR: A nyugal munkát próbáljuk megőrizni.

KÖZPÁSZTOR: Mert nagy bennünk a feszültség.

LÜKE PÁSZTOR: Mert nagy bennünk ... a ... mi is? A kicsiség!

PÁSZTORLÁNY: Én meg olykor pásztorórákat adok. Nem akartok egyet, keresőféle emberek?

SZOMORÚ BOHÓC: Mi már a csillaggal vagyunk eljegyezve, Pásztorlány koma. Itt van felettünk.

FŐPÁSZTOR: Ha ti most a csillag alatt álltok, akkor mi miért nem?

GÁSPÁR: Mert túlságosan is a nyugalmatokkal vagytok elfoglalva.

PÁSZTORLÁNY: Én meg olykor pásztorórákat adok.

LÜKE PÁSZTOR: Odanézzetek, pásztor komák, kilukadt az ég, és besüt a lukon a nap!

KÖZPÁSZTOR: Pásztorok, keljünk fel!

PÁSZTORLÁNY: De gyönyörű! És micsoda nézése van! Uramisten, lehetséges lenne, hogy ez egyenesen nekem szól?

SZOMORÚ BOHÓC: Miért ne szólhatna neked is, Pásztorlány koma?

PÁSZTORLÁNY: Mert én annyira lenn vagyok. Szomorú bohóc koma.

SZOMORÚ BOHÓC: A végtelen messzeség a legmélyebb gödörből sincsen messzebb, mint azoktól, akik fenn hordják az orrukat.

GÁSPÁR: Így igaz, Szomorú bohóc koma! Én csak tanúsíthatom.

KÖZPÁSZTOR: Pásztorok, keljünk fel! Induljunk Betlehembe!

LÜKE PÁSZTOR: Hát az meg mi?

WOLFNÉ: ... Nagy ritkán a bekezdés végére X-ből, I-ből és kötőjelből három csillagot teszek ...

PÁSZTORLÁNY: Szabad meghallanom, amit hallok?

SZOMORÚ BOHÓC: Én is hallom!

LÜKE PÁSZTOR: Most már én is. Nicsak, innen szól, az ingemből!

PÁSZTORLÁNY: Nem az ingedből szól, te szegény, hanem a szivedből.

KÖZPÁSZTOR: Pásztorok, induljunk Betlehembe!

FŐPÁSZTOR: Akkor előbb adjatok kezembe a főpásztorbotom, és adjatok a vállamra a fősubámat!

KÖZPÁSZTOR: Adjuk inkább a szegényeknek, Főpásztor koma!

LÜKE PÁSZTOR: De én már nem vagyok szegény, mert lélekmuzsika szól a szívemből. Halljátok?

FŐPÁSZTOR: Hogyan legyen főpásztor, fősuba nélkül, főpásztorbot nélkül, főpásztor-táska nélkül?!

KÖZPÁSZTOR: Lehetnél te, ha akarnál, egyszerű lelki pásztor is.

LÜKE PÁSZTOR: Gyere csak, Lelki pásztor koma, tedd ide a füled a lélekmuzsikára!

GÁSPÁR: Elindult a csillag, pásztor komák!

KÖZPÁSZTOR: Méghez a Betlehem felé!

(dal)

MIND:

kereső de soha csiszár
aki velünk jó eleve
Gáspár Menyhért és Boldizsár
Wolfné Pásztor Púpos teve

melyikünknek nincs otthona
elérje csak ama várost
Betlehem ma minden koma
álma alá kerít vánkost

SZOMORÚ BOHÓC:

mélázásom már valahol
város végén szamaragol
egyáltalán mi még számít

keresgéli azt a számot
egy árva remiztől gyalog
bukdácsoznak az angyalok

*

MESELO: És vezette őket a csillag a panelrengetegen át, vezette, vezette... Vezette... Nem tudom tovább. Képtelen vagyok... Kiment a fejemből. Tudják, lett volna az a lakáscsere... De az a betegség... És hát a férjem... persze, megértem őt, de ha így megy, rossz vége lesz... Az üzemben meg mindig a zürök... Az anyósom pedig most már komolyan haldoklik, most már nemcsak szekíroz minket... A gyerekek meg állandóan nyúznak, hogy „Mesélj, anyu, Mesélj már!” Szétmegy a fejem! Bocsássanak meg... nagyon kérem, mesélje valaki más tovább! Igazán sajnálom... Szégyellem, de...

WOLFNE: Ne szégyellje! Most már csak oda találunk valahogy. Jöjjön maga is velünk.

MESELO: És a gyerekek?

PASZTORLANY: Majd én vigyázok rájuk.

SZOMORU BOHOC: Gyere csak nyugodtan, Meselő koma!

PUPOS TEVE: Tedd csak rám, Meselő koma!

MESELO: Mit tegyek rád, Púpos teve koma?

PUPOS TEVE: Hát amit elpanaszoltál, Meselő koma: a férjedet, a züröket, azt, amittől szétmegy a fejed, amittől már mesélni sem tudsz.

GASPAR: Kereső komák! Megállt a csillag!

LÜKE PASZTOR: No, csillagocskám, elfáradtál? Jól van, nem bánom, pihenjünk meg!

KOZPASZTOR: Most már emlékszem!

MENYHERT: Mire emlékszel, Közpásztor koma?

KOZPASZTOR: Valami régre, valami igazira, valami karácsonyira.

MENYHERT: De hát ez egy közönséges panelház!

BOLDIZSAR: Rá is van írva: Panel utca 1986/b.

FOPASZTOR: A csillag pedig itt állt meg, és mi, pásztorok, bizton megérezzük...

SZOMORU BOHOC: Mit éreztél meg, Lelki pásztor koma?

FOPASZTOR: Még csak a lelkemet...

WOLFNE: ... Nagy ritkán a bekezdés végére három csillagot teszek...

KÖZPÁSZTOR: Talán énekelni kellene valamit, mint régen.

PÜPOS TEVE: Előbb pakoljátok le rólam, ha már megérkeztünk.

MESELO: És oda hordták ajándékaikat a lábuk elé ...

GÁSPÁR: Hová, Mesélő koma?

MESELO: Hát tényleg nem látjátok?

GÁSPÁR: Aranyat, tömjént, mirrhát ...

SZOMORÚ BOHÓC: Már én is látom.

GÁSPÁR: A fényt én is látom.

SZOMORÚ BOHÓC: Nem fény ez, hanem tény! Igaz, Lelki pásztor koma?

FŐPÁSZTOR: Úgy bizony, Szomorú bohóc koma, a legfényesebb tény. Pontosabban: ez a fény annak a fénye, Ami, Aki a legvalóságosabb.

LÜKE PÁSZTOR: Hühühü! Akkor itt vagyunk!

WOLFNÉ: Igen. Ők azok ...

LÜKE PÁSZTOR: Jé, ennek a kismamának nemcsak gyereke, hanem titka is van. Tudod, Kismama, az én mamám már meghalt. Nem lennél Te az én édesmamám is?

FŐPÁSZTOR: Ne bomolj már, Lúke pásztor koma! Viselkedj betlehemi pásztorhoz illően! Most úgylis rajtunk a sor.

(dal)

PÁSZTOROK:	mókus mókus mókus hó rege rejtem fonott kalács mákos kabátomba rejtem	szeretsz szeretsz szeretsz hó rege róna mennyi mézes pereg kellene ha vóna
	korom korom korom hó rege hó hó szószke forró zsömlye degesz zsebünk tömje	kolibri csíz rigó hó rege rajta cipó és origó só csillag hó rajta
	ugye Lúke pásztor hó rege mafla jóllakatott párszor naplángos holdkifli	kenyér kenyér kenyér mindennapi kenyér fölkött való kenyér fehér fehér fehér

GÁSPÁR: Most pedig rajtunk a sor, háromkirályokon! Hányan is vagyunk? Gáspár, Menyhért, Boldizsár, Mesélő, Püpos teve, Wolfné, Szomorú bohóc! Akkor most mi következünk!

(dal)

MIND:	sírnánk szégyen fojtogat hitünk aranya hiszen belőle betömni sem lehet egy vacak fogat	ím arany tömjén s mirrha azért teszünk Elébed a szemünk könnybe lábad nem leborulunk sírva
	Urunkhoz emelsz tömjént füstnek hívjuk majd alul füstből finom hamu hull megadod magad önként	királyok Királya vagy sírásunk legboldogabb

GÁSPÁR: Mit vettél észre, Szomorú bohóc koma?

SZOMORÚ BOHÓC: Itt a Gyermekek is, Szent Anyja is, József is, a jászol is. De hol a szamár? Hadd legyen én!

PÜPOS TEVE: Én meg hadd legyen a betlehemi püpos teve.

MESELO: Azzal a szép csillaggal a homlokán oda is állt balról, a szamár meg jobbról, Ő meg visszatette a jászolba a Kisdedit, és az ajándékokat bámulta: az oda hordott züröket, sóhajokat, álmatlan álmokat ...

GÁSPÁR: A terepszínű szürkéséget.

MENYHÉRT: A lepisszegett harsonákat.

BOLDIZSÁR: A behorpadt dimenziókat.

SZOMORÚ BOHÓC: Az elgurult origót.

(dal)	majd fönn fönn fönn égi porondon	gondom ha nem rád mondd meg kire
	ha nem rád kire lenne gondom	nem vagyok senkinek semmije
	kinokra gomboltam tüpárna-	itt néki bár manézból elcsap
	szívem s mintha semmi sem fájna	
	pedig szorongás és szerelem	voltam jó fia is tán szétszórt
	játszottak velem mindig velem	majd havazni kezdek egyszer csak
	s velük én volt alkalom bőven	egy estén mennyei fűrészport
	most hallgathatom hogy IDŐ VAN	

MESELO: És az ajándékok egyszerre csak ragyogni kezdtek, de nem maguktól, hanem a GYERMEK mosolyától. És akkor óbennük is kigyúltak a gyertyák, és hangolódni kezdett bennük a békesség.

FŐPÁSZTOR: Hát, bizony, elég későre jár már ...

WOLFNÉ: Maradjunk még! Hová mennénk?

FŐPÁSZTOR: Most már bárhová mehetnénk, kereső-találó komák, mert már egymás tagjai vagyunk. De ha maradunk is, csendesedjünk le!

LÜKE PÁSZTOR: Jóccakát, kereső komák! Én befekszem aludni a csöppség jászola alá.

FŐPÁSZTOR: Van ott hely még elég minden jóakarátú embernek. Gyertek, komák, de csendesesen, fel ne zavarjuk a békességet!

LÜKE PÁSZTOR: Hühühü! Ide nézzetek, komák! Micsoda szép golyóbis!

SZOMORÚ BOHÓC: Nem golyó az! Úgy hívják, hogy origó, vagyis a világ közepe. Jól jegyezzük meg ezt a helyet, hogy mindig ide találjunk!

(dal)

MIND:	beton-bakonyban neon-éjjel	kapcánk hólétől lett lucskos már
	tejfehér fény foly szerteszéjjel	Kicsi Gyermekek te ringatózzál
	széledt nyájunk egybetereli	terítünk sorba Reád inget
	szívben ki e titokkal teli	mindjobban melegítesz minket
	dicsérjem Kisdéd pásztorének	csönd csönd csönd csak a csengettyűk
	mielőtt megfűröszténének	még
	pólyál szelíd boci s gödölye	pásztorok Pásztora velünk légy
	lehelet óv Szentanya öle	

Csorba Győző

„Lélek vagy anyag még nem vagyok” – mondja József Attila, Csorba Győzőnek talán legsugalmazóbb hatású mestere, akivel nem szólhatott, nem találkozhatott életében, nem látta, csak fényképét: „s csak verseid hús sora / esőzött rá szívemre”. Az idézet búcsúztató versében hangzik el, az induló költő nosztalgiájával a beérkezetlen beérkezett iránt, aki abban az időben még csak keveseké volt.

De nem a tanítványi hűségnek tulajdonítható – mestere még akadt számos, mielőtt maga is elérte ezt a rangot –, hogy életművének, ennek a mintegy félszázadosra nőtt versgúlának vezérmotívuma lett a lélek és anyag ellentétpárja, amelyet József Attilánál a *vagy* szétválasztó kötőszava kapcsol, azzal a nyilvánvaló hangsúllyal, megerősítve a benne foglalt tagadással, hogy a kettő külön-külön csonka embert jelent.

Ez a páros Csorba Győző saját költői hozománya, a szemléletében egyre világosabban csírást bontó mag, s ami együtt jár vele, egyre bővebb természet hozó lírai téma. „Amint lényed mélyebbre sülyded / az érzékelhető anyagba: / úgy lelsz másokra és magadra; / úgy mozdul nő szádon az ének / csöppjévé hangok tengerének / s úgy hullsz majd – céljaid betöltve – / csírárt rejtő magként a földbe.” A lírai én szemléletének ebben a sok tekintetben archaikus fogalmazásában, az ilyen gilgamesi-kalevalai földbe és vegetációba sülyedésben az alkotásnak a természettel egyazon funkció jut, ami végső soron a lét műzsaivá avatását jelenti, még akkor is, ha a tudós dürreri melancholia árnyai vetődnek rá. „Felhő árnyéka lebben a sűrű / hajú mezőn, s a kócos / bogáncsok apró horgai / hiába kapnak utána; / üres folyosókon / haló léptek kopognak: / zománcos szappanbuborékok / rajától csillog e szünetlen / szűnő világ.” Itt körülbelül a költő érzéklésének végső határán vagyunk. Az impresszionista látás sugallta kép bölcséleti terhelést kap, és a tapasztalatba, amely az anyagi világ látványainak bekebelezésére törekszik, beiktatódnak a még mindig valóságanyagot tartalmazó, de már a látomás lemezeiről előhívott, hallucinatívva átminősülő élménytöredékek, amelyek végül metaforákba csapva summázzák a tűnő világ tényeit. A felhő után kapkodó bogáncs kell ahhoz, hogy a mindenség Maia fátylává változzék, és mégis megmaradjon kézzelfoghatóságba szilárdultnak, szemmel együtt látottnak és gondolkodásban feloldódónak.

Témaválasztása, ahogy a lélek ingalengése diktálja – szüntelen közeledés és távolodás az anyagi világ dolgai között. „Friss veranda, csak elébb / locsolták be a kövét, / kétoldalt aszparágusok, / tüiken is még víz ragyog.” Megérkezett valahová. Mikor? „Ó jaj negyven s több éve már.” Az aprólékos rajz, amelyet még négy másik strófa lépcsőzetesen emelkedő szcenírozása tesz részletekben gazdaggá: meglevenített emlékek. A felidézés közvetlen indítéka a közlésen kívül van, mintegy a jelen és múlt között lebeg, és történéssével egyaránt tartozik mindkettőhöz. „... nádtetők és cseréptetők / gémeskutak és ártézikutak.” Milyen prousti hívószó kell ehhez? „A vízszag –”, hogy általa a többi érzék is működésbe lépjen, mindenekelőtt a múlt fotográfiáit tároló sejtekből a szemfenéken újra megjelenő látvány. „Lám a töltésről a rámpa felől / egy lány is jön kendősen és mezítláb / előtte a torokhangú libák / nyújtott nyakkal csipkedik a rövid füvet / egy lány is jön szól valamit / szája mozgásán látom szól de a libák / pletykáitól egyetlen szót sem értek –”

Csorba egyik prózai vallomásaiban epikai antitalentumnak nevezi magát. Az előbbi karcolat jó cáfolat erre, akárcsak legterjedelmesebb költői vállalkozása, az „önélet-rajzi költemény” alcímet viselő *Ocsúdo évek*. Gyermekek és ifjúkorát eleveníti fel ebben a byroni-puskini-Arany János-i rokonságot tartó, a tiszoros stanzák szigorúan betartott rendjével erős szövésűvé dolgozott epillionban; strófái egyaránt kínálkoznak idézésre: akár az egységes lírai hangulat, akár a társadalmi lét és a gyermeki lélek feltárása, vagy a megejtően realista, de legalább annyira romantizált környezet az,

amire választásunk esik. „Istálló-szag – azóta is szünetlen / kísér. Idézi a kísértetes / erővel csábító fészket, amelyben / jó volna elrejtőzni, ha heves / ostromaival megkínozz az ember / fő démona: a fürkész értelem, / az értelem, mely százat lát az »egy«-ben, / és csak a »van«-nak élni képtelen. / Nem mint a bölcsen kérődző barom, / mely él, míg él, s fölfordul egy napon.” Mintha a költő már akkor is úgy járt volna a létezők között, mint akinek egyszer számot kell adnia, s mintha már akkor megszurta volna a gondolkozás fullánkja: felszívódott mérge megedd az arra termett lelkeket, mert a „csata az elmúlással” állandó.

Az *Ocsúdo évek*, a valódi és képzetes szél („Szél fúj, makacs szél, egyre makacsabb”) sodrásával az ifjúkorig jut el – nem töredéknek hagyta, szándékosan fejezi itt be – az események rögzítésében. De a tucatnál több kötetre növekedett lírai termés úgy is olvasható, mint szétágazó tematikájú napló, amely számot ad minden jelentős külső vagy belső történésről, amit idő és alkalom hozott. Csorba Győző nem kismemelt témákat kristályosít verssé, hosszas munkával készülődve a formába öntés pillanatára. Mondandója úgyszólván adódik, mintegy a véletlen dobja oda, ahogy a petőfis típusú költőknél látjuk, például az ellenpólust képviselő, életmű-szerkesztő George típussal szemben. Nem temperamentuma, beállítottsága, tárgyválasztása rokonítja a nagy magyar előddel, hanem a mesterség gyakorlásának módja, ódon hasonlattal élve: az a virágról virágra szállás, mellyel a méh kész sejttrendszere számára gyűjti a megőrzendőket. És ha művében bizonyos stílusváltások is nyomon követhetők (amiről Tüskés Tibor Csorba-monográfiájában igen részletes és megbízható képet ad), a költőben a világnak és tükröztetésének viszonya, mondhatni, geometriai szigorral állandó. Ezek metszéspontja pedig a lírai én, úgy, ahogy Gottfried Benn a kifejezés végső küszöbeit keresve bedobta a poetológiába, de még messzebbre mutat Teilhard de Chardin megfogalmazása: „Az Ember, amióta csak létezik, látványul kínálkozik önmagának.” Majd elemezve, hogy mire képesek az érzékek, melyek a világot szűrnek bele a tudat rasztereibe, így folytatja: „Ha szemléletünkben hiányoznának ezek a képességek, az ember minden látásra ösztökélés ellenére egyszer s mindenkorra az maradna számunkra, aminek sok értelmes fő még ma is tartja: esetleges tárgy egy összefüggéstelen világban.”

Az értelmes fő, akire itt hivatkozás történik, a filozófus vagy akár a természettudós, aki kénytelen-kelletlen beleütközik a metafizika korlátaiba. Századunk, a szétziláló világmagyarázatok százada a rendszerek sokaságát termelte ki, amelyeknek paideumatikusan felszívódott levegőjét: a kor sokszínűségét valahogy mégis egyesítő kultúra szellemét beleleghi a költő is, anélkül, hogy kirándulásokat kellene tennie ezekre a kietlen területekre. A „végső kérdések kiméletlensége” jellemzi az ilyen kalandot, ahogy a költő egyik nyilatkozata tanúsítja. Napjainkban legtöbbször az egzisztencializmus sablonja kínálkozik megfejtésnek, esetleg csak eligazításnak. „Szorulni holt dolgok közé a szűk s a tág / ki- és berekesztettség jégürébe.” Az ilyen sorokban felkísért a semmi, de írhatnánk akár nagybetűvel is Nihilnek, az egzisztencialisták rossz szellemét megidézendő. A szív kiáltása ez, „amelynek / meg kéne végre érnie a létre”. Csorba lírája állandó küzdelem a lét megragadására, hogy kikényszerítse belőle az értelmet, ezt az annyi költőtárs húrjain rezonáló búvigét, nemegyszer végső intellektuális cellá avatott programot, ama kötelet, mely a magány sorvasztó élményét átél tudat – de bízást helyettesíthető a lélekkel is – számára fogódzást jelent. A szorongás állapota, legyen akár testi fenyegetés, a halálközelség átélése, az egyedüllét ritkuló légköre, a hiányok paradox sűrűsödése adja a motívumoknak azt a szövedékét, amely a költői érés folyamán egyre erősebben csomózódik, hogy annál hatékonyabb ellen-erők kíséreljék meg felbontásukat: *Bolyongó* című versében egymás után háromszor írja le: „hiány hiány hiány” és csak a központozás mellőzése miatt nem tesz utánuk felkiáltójelet.

„Szíjas csapások ébresztik, fején a fény eső virág. / A hullámos hegy élére kitüzi kinya zászlaját, / s küllös-sugarú szép ágyán szakadt inakkal elterül.” A címével is szorongásra utaló verset kezdi így, képzetes tájon lejátszódó történéssel, a konkrét tájékozódás lehetőségének hermetikus kizárásával, holott a képeket belőle kölcsönzi; a történés-sorba bármikor behelyettesíthető egy határozott személy, aki számára

pirandellósan szerepet keres a szerző. Így jut el hat strófán keresztül az utolsóig. „A homlokára jég-pánt nől, fogak zörgése kergeti, / sirása füst és úszó köd, kinyílik két okos szeme, / s a lengő semmi gödrében pihen rezegve, mint a nyíl.” A vers kimondja az egzisztencialista kulcsszót is, amely már a nemlét zárait nyitja. Mert kevés költőnk van olyan bensőséges kapcsolatban a halállal, mint ő. Talán az is ennek a vonzásnak az eredménye, hogy első nagyobb arányú fordításvállalkozása az ófrancia Hélinant halálverseinek tolmácsolása.

Önéletrajzi adat, és mint ilyen többször ismétlődő tárgya verseinek, gyermekkori tényleges találkozása az elmúlással. „A halálból te voltál első lecke, / érthetetlen, de szörnyűséges mégis.” A tanítást korán eltávozott kishúgától kapta, hogy mementő legyen számára egész életében, amikor „minden napom a halálból előleg”, hogy mégse kelljen félnie, mert „mellem köré páncélt csavart az élet”. A hosszú elegia lassú folyása, tétova és határozott érzelmeket ütköztető meditációja elviszi a másik, számos versében visszatérő eseményorig, apja és bátyja halálának felidézéséig. „Mint vízbe fulladt, ha felbukkan éppen, / mohón zihálna, s menten visszanyomják, / úgy jártam: a szakadt felhőjű égen / nap nem derült, más gyász emelte lombját: / apám után bátyám, kit úgy csodáltam, / akadt meg a hurokvető halálban.” Később, mint egyik a sok testvér bokrában, vagyis olyan családhoz tartozva, ahol a statisztika törvénye szerint több a végső búcsú, egyenleget von, mely szerint az élők száma már kisebb a múlásba menteknél. Ugyanakkor az ellenség, a vitalitás elvén, a freudi élet-halál ösztön kettősségében, mozgósítja az ember szomatikus részét, a tiltakozó anyagot, valamint a perlekedő lelket is, hogy a tudat fórumán kimondassék a végső következtetés. *Post amorem* versében, még jóval a pálya delelője előtt, leszámol a szerelemmel, ahogy később többször is megteszi, s ezt az élethez kötő legerősebb ösztönt felbillenti a másik serpenyő nagyobb súlya. „Halál, ijessz életre” – mondja máshol. Hasonló ambivalencia visz feszültséget költeményei komoly hányadába, amikor egyetlen érzelmi hullámban váltja egymást öröm és keserűség, boldogság és kiábrándulás, miként a mindennapok és a sokasodó évek diktálják. Fél százados írói pályájához fél század emberi múltja tartozik.

Ezt az időt a ma hetvenesztendős, az élet elvárásai előtt meg nem hátráló és az alkotás parancsát fegyelmezetten teljesítő költő kettős helytállása töltötte meg tartalommal, eseményekkel és művekkel. Polgári pályája határozott vonalat követett, a művészet területén pedig az eszközeit tökéletesítő, feladatait tisztázó, munkáját tudós gonddal végző mesterré vált. Kevés költőnk egyénisége bontakozik ki verseiből olyan alkati pontossággal, mint az övé. A szülői örökség lajstromozásakor, gyűjteményes kötetének utószavában, minden önjellemzésként megadott tulajdonság idézetek sokaságával dokumentálható. „Csillapíthatatlan kíváncsiságom, sokirányú érdeklődésem, könnyen fellobbanó temperamentumom s kiszolgáltatottságom a veszedelmesen, szinte a ragadozók kiméletlenségével rám törő érzelmekre, sőt érzelmességre, bizonyára apai örökség. Viszont beteges érzékenységem, szellőérintésre is mozduló hangulatom, tarka fantáziám, változékony kedélyvilágom alighanem anyám hagyatéka.” Ehhez csak annyit kell hozzátenni, hogy érvényesülésükhöz, a szellem birodalmában maradandóvá váló testetöltésükhöz a költői tehetség szükségeltetett.

Tehetségének egyik jellemzője, Berzsenyi szavával, az „ömlendő bőség”. Az epikus szélességgel megírt elbeszéléseket ma gyakran nevezik regényfolyamnak. Költeményeinek összességére talán ráillik a szó: lírai folyam. Ennek sodrásában, bármiről is írjon, a verselés változatossága ellenére, mert Csorba egyik legváltozatosabb és legtöbb hangot kipróbáló kortársunk, mégis egyöntetű anyag hőmpolyóg a nagy vizek lebilincselő monotonijával. Körülbelül ez a benyomása róla az olvasónak, ha egyvégtében áramoltatja át magán a költő verseit. A legmeglepőbb, hogy ennek a mindig érdekes, sőt a vajtfülűek számára izgalmas művésznak nincsenek az egészből meredeken kiemelkedő, antológiák kirakatába közmegegyezéssel választható darabjai. Úgyszólván mindegyik egyformán reprezentálja; még a félbemaradtnak tetsző futamokban is lehatol a benne bolygó lélek-őselemig, amelyet Hérakleitosz vándoroltat az emberben, aszerint, hogy az egésznek melyik pontja az érintett. Kíváncsisága és érzékenysége egyszerre vesz részt az alakításban. A külvilág felől érkező benyomások állandóan oldódnak a reflexió savaiban.

Följegyzés, mondja az egyszerű cím, egy nyárközepi fülledt pillanat töprengésével világítva bele az ösztönös létezés és a mindent szétmaró önvizsgálat antinómiáiba. „Feküdtem én iszonytató idő / után s iszonytató idő előtt, / jeltelenül s jelentéktelenül, / hideg aggyal tudván a semmiségem, / mégis magam-emészto szomjúsággal, / hogy a milliárd év- és billió / ember-szötte szöveten valami / nyomom maradjon...” Majd később, életének kettős könyvelését vezetve, felmutathatja, hogy az egyenleg mégsem zárul veszteséggel. Hirtelen mégis belép a színre a külvilág üzenete, egy asszony jelenésében az odalátszó bérházból, „ki a függönyökkel / sötétített szobából a parányi / mélyárnyékos teraszra lépve csöndes / dallal száján megöntöztette rendre / virágait a szombat délután / nyugalmaival szívében...” A rodini gondolkodó embermodell, töprengéseinek csapóajtós ketrec-sorába zárva, és a „jószerű, hús melegségben” időtlenül tevékenykedő önfeledt élőlény együttes felleptetése Rimbaud óta közhelyszerű válságot pattint ki.

A szürkeség metaforás árnyalatait érdemes nyomon követni a költőben: meglepően sokszor találkozhat az olvasó azzal a tudat mélyéről szüntelen szálló füsttel, amely sötét réteggel vonja be a legcsillogóbb képeket. „Szürke a piros is, szürke a kék, a sárga, / és szürke a világ: beleesett a sárba.” Hogy az alkony szürke, órája természetében rejlik, de hozzájárul a közérzet többlete. „Az ablakon be tud ömleni a szürkeség a bőrömről is / be tud ömleni.” Mert – és ez már másik vers – „minden szürke bogos dzsungel, bozót.”

Egy kép a tavaszi kertből, ahol még tobzódnak a színek. „Csodagömb, hófehér, egy muzsika: / virágzik az öreg meggyfa a kertben. / Ledülök alája, színhab az ég, / kék pora villan a habba keverten. / Ledülök alája, omlana rám, / földbe be vastagon ölpuha sirhant. / S majd mire elviszi lassan a szél, / én se leszek, vígven engem is onnan.” Minden természet-révílet ellenére, a részvétel misztikus eksztázisában is, végső benyomásnak marad a füstszínű fátyol, amelyet a szél terít a látomásra. Össze kell rimelnie a gyakran megismétlődő kozmikus mozdulattal, amely a sok halottsirató egyikét díszíti: „A Mindenség, mint kis cseléd, / lehajtja lábához fejét.” Ugyanitt bocsánatot kér a halottól: „Hosszabb időm neked ne fájjon.” Megint halál-motívum, de ez a költői gyakorlat nem tűri, hogy egy-egy érzelmi mozzanat elszigetelten jelenjék meg. Akár elnyújtott hangokban, akár szakkatokban kísérelve akkordokként beleépül a témába. Ettől válik a humánus teljességére igényt tartó lírai attitűd elszámolás, sőt leszámolás jellegűvé. A szüntelen önmaga azonosságáért harcoló költő létjogosultsága a világban – egy ars poetica a sok közül – az adott helyzet tisztázásának kényszere, még ha sérüléssel is jár, nemegyszer az őszinteség szegényével.

Az önszemlélet lesz hovatovább lírája domináns elemévé, a humánus kiérlelőjévé, mint legmélyebből ható erő ebben az esztétikum lapjára mindent feltevő, de ugyanakkor végső soron etikus életműben. A mélyen átélt felelősségtudat azonos benne a hitvallók komolyságával. Ha tételes confessióhoz nem kötődik is látványosan, valóságainak rendje mégis egyfajta psychoanalysis christiana, európai örökségünkbe beilleszkedő dokumentum arról, hogy a lélek ismerete miért jelenti egyszerre a lelkiismeretet is. A szó közkeletű értelmében nem közéleti költő, de úgynevezett emberisége, a történelemmel pedig, kiszolgáltatottságának tudatában is, kötelezőnek tartja az erkölcsi magatartást. „Züllött és gőgös a világ, / csak nem sikerül rendbe tenni”, adja – Babits Jónásához apokrif záradékot toldva – az ösztöke ellen rugódzó próféta szájába a panaszt, aki azon búsong, hogy miért nem jutott neki nyugalmasabb élet osztályrészül. De torkában az eleve elrendelés buzdulásával vállalja a szót. „Hát mondom, bár vér is tolul / számból rikács intelmeimmel, // mert egy-egy szó későnkorán / csirák lók tán ki, s végre béke / s igazság költözik nyomán / a züllött, gőgös Ninivébe.”

Az elmaradt-mulasztott idill elemei, a valóság tárgyi tömörségében, az életmű jó részében erkölcsi fundamentumként tartják a rimekből, ütemekből, képekből, a képzelet nekilendüléseiből összeálló felépítményt. Csorba sok irányba szétágazó személyi érdeklődése számos témakör felé nyújtózik, melyek némelyike, bár a magyar hagyomány gazdag előzményekre hivatkozhat, az utóbbi évtizedek egyre elvontabbá váló versanyagából kiütnek. Például a családi lírának a kortársak közt talán legtöbb

húron játszó megszólaltatója. Szülők, testvérek, gyermekek, unokák terebélyében él. Elhunytakra emlékező, a költői feltámasztás ígérő hitével telt szándék, az élőkért érzett aggodalom és az őket átölelő szeretet pólusai közé belefér a hitvesi szeretet néha forrón szenvedélyes, máskor az idő múlásával számot vető rezignált kifejezése, és mint megérőzött elemző, néha érzéseinek sem tud hinni. „Vágy ez még vagy csupán / az érzékek szokása?” – kezdi az egyik strófát, a másikat pedig: „Vagy harc ez, ösztönös, / a végső béke ellen” – hogy aztán önmaga meglepetéseként himnikus hangba csapjon: „Közös-szép emberi / célok, remények / boldog szikráin gyúlva ki / ma épp oly perzselőn, épp oly lobogva égek, / épp oly felhőtlenül, / mint kezdetben...” Min pihentesse meg inkább szemét az olvasó: az ilyen eksztatikus sorokon, vagy a kendőzetlenül józan hálaadáson, az „öt-tíz-tizenöt éve” készülő elodázhatatlan vallomáson, amely a lélek primátusáról tesz tanúságot a testi-anyagi lét fölött. „Folyton csak készülök. – S most érzem; alakul már / ügyetlen nyelvemen a késő, tiszta zsoltár, / érzem, mert arcodon petyhüd gyengén a bőr, / s a bűjő hervadás kárörvendőn kitör, / mert bársöny tenyered megtöredezve érdes, / és kedved egyre fogy a játszi öleléshez, / mosolyod gyérül és sűrűdik bánatod, / mert folt nélkül való, gyűlik gyalázatod.”

Kafkát aposztrofáló versében nem hiába írja csupa nagybetűvel az ANGST, vagyis az aggodalom és szorongás címer-szavát, maga is jól ismeri, akár orvul leselkedő eseményekben, akár az idő kíméletlen, sorsokat elszakító közönyében nyilvánul meg. Az eltávozó szülők és testvérek vagy a fészekből kirepülő gyermekek egyformán okozói a hiányoktól hasadozó lélek fájdalmának. Am mire való a lira, a védekezés ösztönének ez a legszubtilisabb eszköze, ha nem tudja kitermelni magából a múlás ellenmérget. Unokáihoz, e kicsi ötösfogathoz fordulva rendelkezik arról, a testamentumok hangjával játszva, hogy ki mit örököljon belőle, és így szétosztva magát mégis egészben maradjon. „En kicsi ötösfogatom / verseknél felsőbb hatalom / szám szélét – nézzetek ide! – / derű sugara fényli be.” Családi költészete az idillikusnál mégis sokkal bővebben merít azokból a helyzetekből, amikor megbillen a biztonság, remegni kezd a talaj, beköszönt a bukolikus csendet felriasztó háborús állapot.

A vonzások köre gyűrűket vet a kisebb közösségen túl is. A barátoknak és szövetségeseeknek, a közös ügyért küzdő közeli és távoli szellemtársaknak a költő által vállalt közössége megnyilatkozások forrásává lesz, legyen az ok egy a gyermekkor avarjában eltűnt játszótárs vagy ismerős, vagy az ifjúság hőskorának egyik szereplője, például a hajdani brancshoz tartozó Weöres Sándor, akinek sokvirágú születésnapj csokrot nyújtva, többek közt egy Psyche-pasztissal kedveskedik, mert benne is kiröppen a játékos költői szellem sziporkája. Vers tiszteli meg az atyai barát Várkonyi Nándort és hódolat a jelképpé emelkedett Illyés Gyulát és Bartókot, művészeket, akiknek alkotásai előtt gyökeret vert lába, monumentumok, amelyek utazásai során más földek és korok ihletét oltották belé. Mások megragadottsága folytatódik benne. Martyn Ferenc tusrajza köré miniatűr mitológiát teremt három paprika anatómiájáról, melyeknek hím-nős világa animációs jelenetekben bukfencezik. Mert a művészet érdekesnek találja a legjelentéktelenebb apróságot is, és képes szívárványt vonni a legkomorabb tájak fölé. „A szétzilált rend örvénye fölé / hibátlanul, tarkán, ifjú derűvel / – lápgyökerű virág az ég felé – / sárból, bűzből szívárvány hídja ível.”

A pannón ég fölött bontakozik ki ez az íriszi látvány, ott, ahol a költő otthon van, ahol szeret kertjében elidőzni, tanulni a természettől, ahol az egymásra rakott téglákból épült városokban leülepedett az idő és az emberi otthonkeresés vágya, ahol szobákat ismer és tornyokat, hegyeket és utcákat név szerint. Ide köti provincializmustól mentes lokálpatriótasága e tájnak Takáts Gyula mellett legjellegzetesebb költőjét. Mégis legigazibb otthona, amely majd az utókor számára magába fogja zárni, a vers.

Ennek a lenyűgöző, magának a magyar irodalom fővonalában helyet követelő életműnek kötőablaként álljon itt alkotója tartózkodóan büszke ítélete önmagáról: „Jövedelemmel nagyobb ürt töltöttem be mint / amekkorát távozással itt hagyok.”

Meleg tenyérben

*Magam földadtam:
tegyenek akármit
Birtokba vetek
gondos orvosok
De csak a testem
én mögötte bújtam
s ki-kilestem hogy
hogyan is vagyok*

*Hallottam olykor
már-már eltemetnek
egyetlen percig
sem hittem nekik:
meleg tenyérben
bizton kuporogtam
éreztem párnás
izmos ujjait*

*Meleg tenyérből
soha a hidegbe
soha kiesve
soha máshova
Mikor halálba
benne akkor is csak
s nem érhet ott el
a halál soha*

85. január 1.

*Száll a fantázia óvatosan
új évet jár be kicsi fekete
foltokkal és nagy-nagy piros terekkel
s mindenképp úgy hogy még teljes jogon
s még a testnek is tervez örömet
és nem is mindig mértékletesen
száll a fantázia jól-szervezett
kísérő-csapatokat mozgósítva
s a gödröket és kötorlaszokat
csak épp formálisan bekalkulálva
mert nem hiszi hogy valami komoly
de azt hiszi hogy folyton befelé
eztán is befelé és most is egyre
otthonosabbá s idetartozóbbá – –*

*S közben lehet hogy bőrön belüli
s bőrön kívüli mechanizmusok
megindultak már lassan biztosan
és dátumnak nem írja már le e
kéz 86 január elsejét*

Lehet

*A láb nem a földre – a föld a lábra:
fordult a gravitáció iránya.
Alulról nyom, s lehet, hogy összenyom
e fejre állott, megkerült viszony*

TÖRÖK ENDRE

Szemjon Frank

(1877–1950)

Akárcsak Bergyajev és Sz. Bulgakov, Frank is komoly marxista műveltség birtokában kezdte pályáját, amely érdekes, önmagába visszatérő fejlődést mutat. Frank legfontosabb korai írásai ugyanis etikai kérdésekkel foglalkoznak, többek között Nietzsche, valamint a nihilizmus etikájával, utolsó, még életében megjelent műve pedig egy keresztény etika kísérlete: „az uralkodó eszmék bírálata a szellemi öntudat elmélyítése érdekében” (*Világosság a sötétségben*, 1950.). A szellemi felütés és e zárlat között leginkább a „létmegértés” dilemmái vonzották részint Szolovjov hatásaként az egyetemes egység jegyében, részint Plotinosz és Nicolaus Cusanus nyomán, aki szerint „a megfoghatatlan a megfoghatatlansága révén felfogható”. Ezt a kijelentést választotta egyébként e tárgykörben összefoglaló művének mottójául is, abból az állításból kiindulva, hogy „a felismerhető világ minden oldalról körül van véve a megfoghatatlan számunkra sötét mélységével” (*A Megfoghatatlan. Ontológiai bevezetés a vallásfilozófiába*, 1939). A külvilágban, a tudatunkban és az eszmék időtlen világában egyaránt felfedezhető a lét rejtett, irracionális vonása. Mégis: a Megfoghatatlan, amely áthatja az egész realitást és mindenhol jelen van, tanúságot tesz magáról. Mint „nyilvánvaló titok” átcsilámlik a dolgokon. Végső jelentésében a Megfoghatatlan maga az „Istenség”, amely ősbibb erő a személyes Istennél. A személyes Isten ugyanis – mondja a középkori német misztikus, Eckhardt mester feltevéséhez kapcsolódva Frank – „elképzeltetetlen a teremtményéhez fűződő viszonya nélkül”. A Kinyilatkoztatás Istene az „Istenség” követhetetlen mélységéből születik. Az „Istenség” önlét, amelynek nincs vonatkozása semmihez, viszont mindennek a gyökere magában az „Istenségben” rejlik. De ha csak e negatív ismeretre támaszkodunk, akkor elveszítjük a kapcsolatot közte és a világ, Isten és ember között. Frank szerint az ellentmondást isteni és emberi között át kell élni, mégpedig teljes erővel, mielőtt még létrejönne a legmagasabb szintézis. Ha Istennek nem lenne semmi köze az általa teremtet világ szenvedéséhez, az ilyen Isten „metafizikai szörnyeteg” volna. És megfordítva, ha önmagát az Abszolúton kívül állítja az *én*, akkor az önrendelkezés kielégíthetetlen vágya a megszállottságig fokozódik benne. Az egyéniség a maga számára „fiktív, abszolút alistenségge” válik, s ebből jön létre mindenki harca mindenki ellen – „a földi létezés pokoli kínja”.

*

Az egyetemes egység és a földi élet tökéletlensége, a rossz látható jelenléte között az ütközést Frank azzal a gondolattal próbálja feloldani, hogy „a megtörtség csak a földi szintéren létezik”. Éppígy az „Istenségtől” való elpártolás is emberi szempontból tényleges. Isteni oldalról nézve az egyetemes egység megtörhetetlen, mivel minden megszegését azonnal helyrehozza, mintegy betölti az űrt az ősforrásból feltörő pozitív létezés. Frank szerint a világ keletkezése egy, lényegében szükségszerű, isteni kiáradás (emanáció). Kritikusai okkal bírálták amiatt, hogy rendszeréből gyakorlatilag hiányzik a világ teremtesének eszméje. Ha pedig hiányzik, hiába van igaza, mondjuk, abban, hogy a rossz mint megszállottság tartja fogva az emberi lelket, nem lehet megérteni, miért vagyunk teljességgel felelősek az általunk okozott rosszért. Frank tévesen hangsúlyozza, hogy „magyarázni a rosszat annyi, mint igazolni”, mivel nem minden magyarázat igazolás. „Megérteni annyi, mint megbocsátani” – ez hamis érv, a determinizmus érve, márpedig Franktól egyébként távol állt a szabadság metafizikai kétségbe vonása.

*

A zsidó értelmiségi családból származó Frank a kor német bölcseletével, főként az ismeretelmélet művelőivel, közöttük N. Hartmann-nal állt kapcsolatban. Ezért természetes volt, hogy 1922-ben, miután több orosz tudóssal együtt kiutasították Szovjet-Oroszországból, először Berlinben telepedett le, ahol 1930 és 1937 között az egyetemen tanított. Ezután, a zsidóüldözések elfajulásakor, Franciaországba ment, majd 1945-ben Angliába. Londonban halt meg, ahol mind etikáját, mind az egyetemes egység metafizikáját odáig fejlesztette, hogy stílusában, nyelvében is tiszta megfelelést talált összegzéseinek. Érdekes, hogy ontológiai művei közül a legértelmesebbek csak orosz nyelven jelentek meg Nyugaton, míg egyéb munkáit német, francia és angol nyelvre is lefordították. Az orosz vallásbölcseleti reneszánsz klasszikusai között tartják számon, de más irányba haladt, mint a szellemében pravoszláv Florenszkij és Sz. Bulgakov, vagy akár Bergyajev, aki az emberi egzisztencia kérdéseire tette a hangsúlyt. „Tiszta filozófiát” akart művelni a „metalogikai” megismerés jegyében. A tárgyszerű tudás fölé, „élő tudásra” tört, míg végül filozófiáját áthatotta a keresztény misztika, főként etikájában, amely a Kinyilatkoztatáson alapszik.

*

Mivel „az egész világ bűnben fetreng”, Frank szerint a rossz a világ és az ember természetéhez tartozik. A rossz feletti győzelem csupán a „világ” radikális legyőzése által lehetséges. Az evilágiságban ugyanis „semmi garancia nincs arra, hogy a jó és az értelem diadalmaskodjék”. A világ és az ember üdvözülése csak a világ és az ember megistenülése révén jöhet el, a világi létezés formájának felülmúlásával. Ez pedig az isteni kegyelemtől függ, az ember nem tehet mást, mint hogy a kegyelemteli isteni erők közege igyekszik lenni. Ez a földi élet végső célja, és a rossz gyökeres kiirtásának, a világ legyőzésének ígéretében van az evangéliumi örömhír metafizikai értelme. Mindez azonban nem veszi le az emberről a felelősséget. Olyan életfeltételeket kell teremtenie, amelyekben a rossz működése korlátozott. Az emberi akarat kezdeményezése nélkülözhetetlen, csak éppen helyesen kell gondolkodni, abban a tudatban, hogy a világ üdvözülése az ember akaratából lehetetlen. Minden olyan elképzelés, hogy a megváltás az ember kezében van, a gonosz hatalmához vezet. Viszont a világ tökéletesítése az ember dolga, amennyiben az ideális világ képét a Teremtő ültette el benne, „A világ tökéletesítése ... a bűn által az életbe hozott romlás és szerencsétlenség ellen vívott harc”, a világ megőrzése az Isteni Elv jegyében. Minden objektíve igazolt reform valamiféle visszatérés az eredeti, a normális életrendhez, a világ ikonjához, amelyben a létezés örök rendje összpontosul. A rossz, ami ellen harcolunk, nem véletlen, külső ellenség, hanem belső, a szívünk mélyén rejlik. Frank szerint ezért sem képes az ember a gonosz felett végső diadalt aratni, a diadal Isten adománya. A morál és a vallás forrása tehát nem ugyanaz, a tökéletesedés etikája és az üdvözülés etikája két különböző dimenzió. Akárcsak Bergyajev, a humanista etikát abban az esetben tartja hitelesnek, ha a személyiség méltóságát állítja, viszont veszélyes eltévelyedésnek, mihelyt elfeledkezik az ember „égi hazájáról”, és az ember értékét Isten Országától elszakítva tárgyalja. Ez utóbbiról szólva, Frank különbséget tesz a fájdalmas és a cinikus hitetlenség között. Az egyik szeretne hinni, de hitének nincs tárgya, a másik nem is akarja a hitet. A cinikus hitetlenség gyakran önkényes-ségbe fordul és szabadjára engedi a démonikus erőket, míg a fájdalmas hitetlenség, a remény nélküli hit az igazi hit lehetőségét hordja. Etikáját alkalmazta társadalomfilozófiájában is, ahogyan nevezte, a „monodualizmust”. Eszerint az „én” egy másik lény, a „te” által, a szeretetben találkozással ismeri önmagára. Az „én” és a „te” fölött, a szeretettel áthatott társadalomban, a „mi” tudata uralkodik, amely mélyebb az „én”-nél, mivel az „én” genetikailag később keletkezett. A „mi” világában közvetlenül tükröződik az egyetemes egység, bár ez az egység gyakran ölt végtelenen eltorzult formát az ateizmusból fakadó despotizmusban és anarchiában. A hamis egység ellenében a szociális élet valódi alapja a vallás és az egyház. Ha ez az alap hiányzik, Frank szerint az ateizmus győzelme elkerülhetetlenül a természetes emberi viszonyok bukása felé vezet.

*

Az alábbiakban Frank azonos című etikai összefoglalásának bevezető fejezetét adjuk közre, amelyben a szerző János evangéliumának egy, „a világ nem normális, természetellenes állapotára” vonatkozó „rejtélyes” közleményét magyarázza.

Forrás: Sz. Levickij, *Ocserki po isztorii russzkoj filozofszkoj i obszsesztvennoj miszli* I–II. (Az orosz filozófiai és társadalmi gondolkodás történeti áttekintése) Frankfurt/-Main, 1981.

SZEMJON FRANK

„Világosság a sötétségben”

János evangéliumának titokzatos előszavában van egy vers, amelyben a megértés nehézsége a betű szerinti értelem homályosságával is társul, és amelynek magyarázata régtől fogva mindmáig gondot okoz a kommentátoroknak. Ugyanakkor ennek a helynek lényeges a jelentősége, mivel a keresztény kinyilatkoztatás metafizikai lényegének szimbolikus leírásához tartozik: az isteni Logosz világosságának és a világnak kapcsolatáról beszél. Így hangzik: „A világosság világít a sötétségben, de a sötétség nem fogta fel.”

A nehézséget leginkább a *κατελαβεν* szó kettős jelentése okozza. A *καταλαβανω* ige a görögben általában annyit jelent, mint „befogadni”, „megragadni”, „elsajátítani” (fizikai vagy szellemi értelemben), de annyit is jelenthet, mint „hatalmába keríteni”, „meghódítani”, „utolérni” (üldözésben), végső értelemben: „hatalmába ejteni”, „legyőzni”. Mit is akart mondani az evangélista „A világosság világít a sötétségben” szavak után? Az egyik értelmezés szerint, amely Origenészre nyúlik vissza, itt arról van szó, hogy a világosság legyőzhetetlen a sötétséggel szemben vívott harcban. Ha felragyogott a világosság a világban, a sötétség nem képes elpusztítani: a sötétség „nem vette be” őt. A világot beragyogó szellemi nap nem alszik ki és nem ismer alkonyt: örökké ragyog, nem tudja megközelíteni a sötétség hatalma.

Lehetséges azonban másként is értelmezni ezt a verset, s akkor ellentétes a jelentése. Ha a megfelelő görög igét (miként a Vulgáta, a Biblia legrégebb latin fordítása is teszi) a „befogadni”, „megragadni”, „sajáttá tenni” értelemben vesszük, akkor ez a vers nem annak boldog tudatát fejezi ki, hogy a sötétség nem képes legyőzni a világosságot. Éppen ellenkezőleg: tragikus, keserű tudomásulvétele annak, hogy makacs a sötétség; a világosság nem tudja legyőzni. Bár a fény felragyogott és világít, mégis – ellentétben a fizikai világ törvényeivel – a világosság nem úzi el, nem oszlatja szét a sötétséget. Az evangélista ezt aggasztó, természetellenes jelenséggé teszi tudomásul. A világosság világít, de továbbra is körülveszi az áthatolhatatlan, sűrű sötétség, amely nem ragadja meg, nem fogadja be. Ezért aztán nem is oszlik szét előtte. És a világ annak ellenére a sötétség országa marad, hogy ott fénylik benne az örök Világosság, amely nem ismer alkonyt.

E két ellentétes felfogás az evangéliumok legrégebb magyarázataitól napjainkig megtalálható. Már ebből a tényből is következik, hogy sem az egyiknek, sem a másiknak nincsenek minden vitát kizáró, feltétlenül döntő, objektív bizonyítékai.¹

Nem tartjuk illetékesnek magunkat abban, hogy olyan új véleményt formáljunk, amely teljességgel megoldaná ezt a csaknem kétezer éves vitás kérdést. De fontosnak

tartjuk itt megjegyezni: akármit gondolt is valójában az adott helyen az evangélista, akármit akart is kifejezni, amikor a kettős jelentésű „κατελαβεν” szót használta, e szó mindkét említett lehetséges jelentésének olyan értelme van, amely János evangéliumának egyetemes vallási tanításával összhangban van. Azt kell mondanunk, hogy éppen ennek a két felfogásnak az összekapcsolása, együttes állítása határozza meg az evangélista vallási tanításának egészét. Mindenképpen hozzátartozik a János evangéliumában megfogalmazott vallási tanításhoz az a hit, hogy a világot megvilágosító fény legyőzhetetlen és kiolthatatlan, de az a keserű, leleplező állítás is, hogy a sötétség természetellenesen makacs: nem oszlik szét a világosság sugarai előtt, hanem áthatolhatatlan falként körülvéshi. A hangsúly az evangélium egyik vagy másik helyén, az egyik vagy a másik értelmezésen van. Fontos azonban emlékeznünk arra, hogy az evangélista vallási felfogását adekvát teljességgel csak összefüggésük, együttes állításuk fejezi ki.

Ez azonban azt feltételezi, hogy a két gondolat és a szóban forgó vers megfelelő két értelmezése semmiképpen sem mond ellent egymásnak. Meg kell jegyeznünk azonban egy lényeges körülményt, amelyet ma már egyáltalán nem vitatnak, de furcsa módon figyelmen kívül hagynak. Arról van szó, hogy a két lehetséges értelmezés között semmiképpen sem akkora a különbség, mint az első pillantásra látszik.

Ha a szöveget felületesen vizsgáljuk, azt gondolhatnánk, hogy itt arról a radikális különbözőségről van szó, ami a világosság sötétség fölötti győzelmének örömteli állítása és a sötétség makacsságával szembeni tehetetlenségének keserű beismerése között van; a feltétlen „optimista” és a feltétlen „pesszimista” szemléletmód ellentétéről. A két felfogás már jelzett összhangja azonban arról tanúskodik, hogy ez nem így van, s hogy a dolog nem ilyen egyszerű. Ha megállapodunk, hogy a két értelmezést – természetesen közel sem pontosan – „optimistának” és „pesszimistának” mondjuk, akkor lényeges, hogy elfogadjuk: az „optimista” értelmezés esetén a vizsgált szavak semmiképpen sem tartalmazzák a világosság feltétlen és nyilvánvaló győzelmének állítását, szemmel látható mindenhatóságát és a sötétség feletti végérvényes győzelmét (a világ létezésének tervében). Csupán arról beszélnek, hogy a sötétség nem képes legyőzni, megsemmisíteni a világosságot – és ez természetesen egészen más dolog. Általánosságban szólva, ha az evangélista hisz abban, hogy az isteni világosság a létezés másik, földöntúli tervében (amelyről még szólnunk kell) mindenható, akkor az örömdetes, vigasztaló tény – amelyet ő itt kijelentett – a földi létezés tervében abban áll csupán, hogy a világosság a sötétség támadásai ellen sikeresen védekezik, hogy biztosítva van számára a legyőzhetetlenség a sötétség ellenséges erőivel szemben. Következésképpen a *világosság* ebben az „optimista” értelmezésben egyszerre úgy jelenik meg, mint olyan princípium, amely a világ létezésének tervében ki van téve a sötétség támadásának, és a sötétségnek tulajdonítható a támadás kezdeményezése. És kifejezést nyer az a bizonyosság is, hogy a támadásnak kitett erődítmény (éppen mert erejének forrása nyilvánvalóan természetfölötti, kegyelmi, isteni eredetű) sohasem adja föl magát, az ellenség nem lesz úrrá fölötté. Ily módon ez a vigasztalás magában foglalja azt, hogy a *világosság* sorsa a világban tragikus, veszélyekkel teli. Éppen ezért nem ellenkezik az „optimista értelmezés” a „pesszimistával”, hanem ellenkezőleg, könnyen és természetesen összhangba hozható vele. Sőt mi több, csak együttesen fejezik ki teljesen János evangéliumának vallási lényegét. Ezért amikor arra törekszünk, hogy a vizsgált helyet megmagyarázzuk a teljes vallási eszme szellemében, akkor joggal kapcsoljuk össze a kétféle magyarázatot és fogalmazzuk meg a következő állítást: „A világosság a sötétségben világít, és a sötétség szemben áll a világossággal; nincs ereje arra, hogy legyőzze, de nem is oszlik szét előtte.”

Akár azt óhajtotta hangsúlyozni az evangélista az adott helyen, hogy a sötétségnek nincs ereje megtörni a felragyogott világosságot, akár ellenkezőleg, keserűn leleple-

lezte a sötétség makacsságát, amely nem fogadja be a világosságot és nem oszlik szét a világosság előtt, mindkét esetben abból az egyetemes dualista (és ezért tragikus) felfogásból indul ki, amely a világ létezésének alapvető tényeként állítja a világosság és a sötétség erőinek ellentétét. Ez a feloldhatatlan ellentét egyaránt kifejezhető azáltal, hogy a sötétség támadásai nem képesek legyőzni a világosságot, és azzal, hogy a sötétség természetellenesen makacs a világossággal szemben, aminek őt be kellene ragyognia és szét kellene oszlatnia.²

Véleményem szerint már a vers első felével kapcsolatban is létjogosultsága van ennek a szintetikus értelmezésnek: „És a világosság világít a sötétségben.”

Megszoktuk, hogy az evangéliumot felületesen olvassuk, anélkül, hogy elgondolkodnánk szavainak igazi értelmén. Szövegét elmélyülés nélkül fogjuk fel, úgy, mint valamiféle szokványos irodalmi megfogalmazást, és kevesen vannak, akik elgondolkodnak ezeknek az igéknek igazi értelmén. Úgy látszik, a többség hajlamos arra, hogy a szavaknak ebben az összefüggésében csupán szónoki fordulatot lásson, olyasfélé, mint például ez a költői megfogalmazás, hogy „a fülemüle a csendben énekel”. Az ilyen egyszerű és felületes értelmezéssel megelégedni azonban aligha lehet. Ellene mond ennek a vers már fentebb megvizsgált befejezése is. Akármilyen is az utóbbinak a teljes értelme, mindenképpen nyilvánvaló, hogy a sötétség említése semmiképpen sem történik esetlegesen, mivel a sötétség szembe van állítva a világossággal, mint valós erő, amely ellenséges vele. Ebben az esetben mit is jelent tehát, hogy „a világosság a sötétségben világít”?

Ha múlt időben mondta volna, hogy „a világosság a sötétségben világított” – mindez egyszerű és érthető volna: a sötétségben kigyúlt a fény forrása: ahol korábban sötétség volt, ott most a világosság ragyog. A másik evangélista, amikor „a tó melléki Kafarnaumban, Zabulon és Neftalim vidékén” tartózkodó és prédikáló Jézusról beszél, arra emlékeztet, amit Izáias próféta előre megmondott: „A nép, amely sötétségben ült, nagy világosságot látott. Világosság támadt azoknak, akik a halál országában és árnyékában ültek” (Iz 9, 1–2; Mt 4, 13, 16). János evangélista azonban mást akar mondani. Nem egy időben egyszer megtörtént eseményről beszél, hogy a nagy sötétség közepette felragyogott a világosság. A világosság és a sötétség között fönnálló örök – vagy mondjuk szerényebben: tartós – metafizikai állapotról beszél, amit ezekkel a szavakkal fejez ki: „A világosság világít a sötétségben”. De hogyan lehetséges ez? A fizikai fény analógiájára mondhatjuk, hogy ahol világosság van, ott nincs sötétség, és ahol sötétség van, ott nincs világosság. Az egyik állapot kizárja a másikat. Természetesen el tudjuk képzelni, hogy amint felragyogott a világosság, elüzi a sötétséget, beragyogva azt; vagyis felváltja önmagával – a világossággal. Másként képletesen azt is elgondolhatjuk, hogy a világosság a sötétben kialudhat – például a gyertya a sötét, viharos éjszakában, mintegy meghátrálva a sötétség hatalma előtt.

Marad még egy lehetőség – úgy látszik, itt az egyetlen –, hogy racionálisan és szemléletesen elképzeljük azt az állapotot, amelynek a jelentése: „világosság a sötétségben”. A sötét, holdtalan, de csillagfényes éjszakában a csillagok világítanak így, mint a fény forrásai – a „sötétben”. Ilyen fényforrások a sötét éjszakában meggyújtott lámpások is, ha messziről nézzük őket. S ha ez a fény közélről annyira gyenge is, hogy szinte alig pislákol, mint a kicsinyke lámpa fénye, mégis képes világítani úgy, hogy nem világít be mást, mint egy kis jelentéktelen területet a közvetlen közelében, és sűrű sötétség veszi körül, amit elüzni természetesen nem tud.

Az evangélista azonban, amikor a sötétségben világító világosságról beszél, kizárja a két előző állapotot: a világosságot, amely beragyogja és eloszlatja a sötétséget; illetve a sötétséget, amely kioltja a világosságot, valami egészen másra gondol, mint az említett harmadik lehetőség. Emlékezzünk arra, hogy a világosság, amelyről beszél, „igazi világosság” „*φως αληθινόν*” (valódi világosság), amely az Istentől származik. Ez az

isteni Logosz világossága, aki által „lenni kezdett” maga a világ. Szó sem lehet ezért arról, hogy ez a világosság gyöngén pislákoltna, és saját, belső gyöngesége miatt nem tudta elúzni a sötétséget és beragyogni a világot. Mégis; kiolthatatlan, és a maga immanens metafizikai lényege szerint végtelenül hatalmas, vagyis mindenható – mert isteni – világosság arra rendeltetett, hogy a *sötétségben* világítsa a világban.

Mielőtt ellentmondásosságában teljesen megvilágítanánk ezt a kapcsolatot, amit a *világosság* tapasztalati gyengeségének és metafizikai mindenhatóságának ellentéte jelent, fel kell ismernünk az evangélista eredeti szándékát. Ha a mai fizika elképzeléséből indulnánk ki, miszerint a sötétség nem más, mint a világosság hiánya, akkor az evangélista szavai egyszerűen érthetetlennek tünnének. Ne feledkezzünk el azonban arról, hogy nem fizikával van itt dolgunk, hanem titokzatos metafizikával, amelyben csupán jelkép a „világosság” és a „sötétség” fogalma. Pontosabban: a „világosság”-nak és „sötétségnek”-nek nem a fogalmával, hanem a képével van dolgunk, amely szemléletesen utal a létezés elvontan megfoghatatlan titkára. A világosság és a sötétség képe eleve adott az emberi lélek számára a nappal és az éjszaka alakjában. A nappal az az időszak, amikor a nap már felkelt és ragyog, természetesen győzedelmeskedik az éjszaka sötétségén, de a maga idejében visszatér az éjszaka és felváltja ismét a nappalt. Amikor az Isten először megteremtette a „világosságot” – a Teremtés könyve szerint az „ég és a föld” megteremtése után ez volt az Isten első teremtménye aktusa, a világ léte elrendezésének első aktusa –, a létezés első formájának minőségében megjelent a világosság és a sötétség kettőssége a „kietlen és pusztá föld” felett, ahol még „sötétség volt a mélységek fölött”. „És elválasztotta Isten a világosságot a sötétségtől, és elnevezte a világosságot nappalnak, a sötétséget pedig éjszakának” (Teremtés 1, 4–5). Így kezdődik a teremtés első napja, és ez a viszony a mai napig fennáll, és megmarad a világ végezetéig.

Ebben a távlatban, vagyis a világ teremtésének rendjében a „világosság” és a „sötétség” két ellentétes és szemben álló princípium, miként az „éjszaka” és a „nappal”. Ennek a helyzetnek paradox jellege abban áll, hogy a „világosság” belső, metafizikai lényege szerint ugyanakkor – miként láttuk – isteni világosság, magának az Istennek világossága – és éppen ezért felsőbbrendű, mindenható princípium. János evangélista levelében „örömhírt” mond nekünk, „hogy örömünk teljes legyen”. „Isten világosság, benne nyoma sincs a sötétségnek” (1 Jn 1, 5). Azoknak a tanúságtételeknek a sorába tartozik ez az új örömhír, amelyeket már az Ószövetségben megtalálunk, és amelyek, miközben az Isten és a fény azonosságát állítják, annak bizonyosságát sugallják számunkra, hogy a világosság győz, a sötétségnek pedig nincsen ereje. Az Istenről a zsoltáros, az igaz Jób és Izaiás próféta is úgy beszél, mint tökéletes és mindenható világosságról. „Tebenned van az élet forrása, és a te világosságodban látjuk meg a világosságot” (36. Zsolt. 10). Az Isten mint világosság olyan hatalmas, hogy nála „a sötétség nem sötét, és az éjszaka mint a nappal, és a sötétség mint a világosság” (139. Zsolt 12). Az Isten „leleplezi, amit elrejt a sötétség, és napvilágra hozza a halál árnyékait” (Jób 12, 22). Izaiás próféta is arra tanítja az embert, hogy ha Isten parancsa szerint igazságot cselekszik, akkor „sötétsége olyan lesz, mint a nappal világossága” (Iz 58, 10). A világosság ily módon az Ószövetségnek már ezekben a látomásaiban is, de még inkább az Újszövetség örömhírében az Isten természetével megegyezve felsőbbrendű, mindenható, mindent legyőző és megmentő princípium. Ez a szemléletmód természetesen felmérhetetlenül többet tartalmaz, mint az általunk fentebb már említett mai fizikai elképzelés, amely szerint a világosság mintegy automatikusan „legyőzi” vagy „elosztatja” a sötétséget, egyszerűen azért, mert a sötétségnek nincs külön princípiuma. Mert a sötétség nem más, mint egyszerűen a világosság hiánya. Nem! Itt arról van szó, hogy az isteni világosság mindenhatósága teljesen legyőzi a sötétséget, a vele szemben álló és ellenséges, reális erőt.

Most tudjuk csak teljes paradox jellegükben megérteni az evangélista szavait, hogy „a világosság világít a sötétségben”. A világ létezésének nem normális, természetellenes állapotát írják le ezek a szavak. A metafizikailag mindenható és lényege szerint győzelmes világosság tökéletes világosság, amely magának az Istennek a megnyilvánulása, és azért minden embert „megvilágít”. A világban empirikusan a sötétséggel való kilátástalan ellentmondás állapotában van; ha a sötétség – természetyszerűleg – nem képes arra, hogy ezt a világfölötti, isteni világosságot legyőzze, akkor a másik oldalról ő maga – természetellenesen – nem elég erős ahhoz, hogy szétoszlassa a sötétséget. A sötétség nem fogadja be őt, és mintegy makacsul elutasítja magától. Ez a legnagyobb paradoxon. Olyan dolog ez, amit lényegében nem lehet megérteni és „megvilágítani”. De éppen ebben a felfoghatatlanságban és természetellenességben tudomásul kell venni. „Az igazi világosság”, a tökéletes, olyannyira mindenható világosság, hogy maga a „világ általa lett” – ez a világosság „a világban volt”, és „a világ nem ismerte fel őt” (Jn 1, 11).

Miközben „meg akarjuk érteni” értelmünkkel, és racionálisan meg akarjuk magyarázni, fölösleges arra törekednünk, hogy paradox jellegét meggingassuk vagy meggyengítsük. Hogyan jelenhet meg a mindenható isteni princípium a világban az el nem ismert, üldözött, külsőleg erőtlen princípium alakjában úgy, hogy közben nem veszíti el az isteni princípium saját méltóságát és erejét? Az Isten világossága, aki előtt (metafizikai természetében) „az éjszaka világít, mint a nappal, és a sötétség – mint a világosság”, hogyan lehet a világ teremtésének rendjében olyan világosság, amely a „sötétségben” világít? A mi „tökéletes örömünk”, hogy az „Isten világosság, és benne nyoma sincs a sötétségnek” – vagyis a tökéletes öröm afőlött, hogy megismerjük a világosság isteni, teremtő mindenhatóságát, hogyan fonódhat össze – nem kisebbedve és meg nem inogva – a megismerés keserűségével, hogy a világ nem fogadja be a világosságot, hogy a sötétség nem oszlik szét előtte?

Ha a teremtés ilyen rendje fölött „filozofálni” akarnánk elvont fogalmakkal „magyarázgatva” – csak megzavarodunk és zsákutcába kerülünk. Akinek nincs legalább homályos tapasztalása a létezés ősi titkáról, amely „értelmünk” alapvető struktúráját felülmúlja, az tegye félre inkább az ilyen eszmélkedéseket. A létezés alapjában véve az ellentétek összeegyeztetésének és egységének titkát tartalmazza. Az evangélista örömhírének első szavaitól kezdve ezt a coincidentia oppositorum-ot tárja föl előttünk, mint a világ létezésének tragikus, alapvető összefüggését.

Ennek az ellentmondásos összefüggésnek titkát logikusan megmagyarázni – úgy megmagyarázni, hogy megszűnjék a titok – már azért sem lehet, mert ha racionális „okokat” vagy „alapokat” találnánk a sötétség természetellenes konokságára és a világossággal való szembenállására, ez annyit jelentene, hogy „természetesnek”, „törvényszerűnek” ismernénk el, vagyis elfogadnánk a sötétség makacsságát. Ez azonban megengedhetetlen. Minden racionális teodicea, minden kísérlet arra, hogy logikusan, ellentmondástól mentesen kibékítsük a világban lévő rossz tényét és az Isten mindenhatóságát és végtelen jóságát, nemcsak logikailag lehetetlen és elégtelen, de lényege szerint vallási szempontból elfogadhatatlan, mivel a rossznak valamiféle igazolását tartalmazná. Ennek az ellentmondásos állapotnak csak olyan „magyarázata” engedhető meg és lehetséges, amely nem igazolás, hanem leleplezés. Más szavakkal: a sötétség makacsságának logikus – ha úgy tetszik: kozmologikus – magyarázata nem lehetséges. Csupán a vallási titokba való lelki behatolás, a sötétség Isten-ellenes, törvényellenes lényének leleplezése. A gonoszság titkának a leleplező feltárását adja az evangélista ezekkel a szavakkal: „Ez az ítélet: a világosság a világba jött, de az emberek jobban szerették a sötétséget, mint a világosságot, mert tetteik gonoszak voltak. Mert mindenki, aki gonoszat tesz, gyűlöli a világosságot, s nem megy a világosságra, nehogy kiderüljenek tettei, mert azok rosszak” (Jn 3, 19–20).

Ne felejtjük, hogy a „sötétség” képe egyszerre jelenti a gonoszt, a „láthatatlanság”, „rejtettség”, „eltemetettség” állapotát; ugyanakkor a „világosság” képe egyszerre jelenti a jót, a láthatóságot, a helyes önfeltárást, az „igazságot”. Lehetőséget teremt ez az evangélistának arra, hogy „megmagyarázza” (nem elvont, logikus, hanem konkrét, szimbolikus módon) a sötétség makacsságát és a világosság áthatolhatatlanságát. A sötétség – a gonosz – fél a világosságtól, attól a jótól, amely ugyanakkor leleplezés is: nyilvánvalóvá teszi a nem láthatót és a rejtettet. De a sötétségnek éppen ebben a makacsságában, ebben a világosság előli rejtőzésében áll az „ítélet”: a sötétségnek *mint* sötétségnek a leleplezése egyúttal immanens ön-leleplezés. Ha a sötétség nem állna szemben a világossággal, hanem menne feléje és hagyná, hogy megvilágítsa, ez a találkozási a világossággal önmaga eltűnését, önmaga „megvilágosítását” jelentené. Ezzel azonban a sötétség lényege ellenkezik, miként a bűnös, aki attól fél, hogy gonosz tettei lelepleződnek. Elrejtőzik a világosság elől, mintegy áthatolhatatlan takaróba burkolózva. De éppen ezáltal leplezi le a világosságtól való nyilvánvaló különbözőségét, megerősítve magát önlétében, mely el van fedve a világosságtól. Vagyis a sötétség önmagát leplezi le mint sötétség – „ítéletet” hajt végre.

Most mindazt kívül hagyjuk vizsgálódásaink körén, ami nem érthető és új kérdéseket támaszt a makacs sötétség titkának e szimbolikus feltárása nyomán. Csupán egy dolog lényeges a számunkra. Az evangélista nem magyarázza meg logikailag azt, ami lényege szerint megmagyarázhatatlan, sőt szemben áll az értelemmel és „sötét”, mégis valamiképpen tudomásunkra hozza, hogyan képes továbbra is makacsul szemben állni a fénnel a bensőleg erőtlén sötétség. A „sötétség” annak erejében létezik, hogy a rosszakarát rejtőzik a fény elől, kikerülni igyekszik azt. Úgy tűnik, hogy a világ tapasztalati rendjében a mindenható isteni világosság nem mindenható: amennyiben szembefordul vele az emberi rosszakarát. Ami metafizikailag lehetetlen – az erő korlátozottsága a fény isteni princípiumának világában – empirikusan valósnak bizonyul.

János evangéliumának prológosában az ötödik vers kifejezően és mélyértelműen vázolja föl a nagy témát: hogy az isteni értelem, az isteni kegyelem lényege szerint mindenható világossága – felfoghatatlan módon – arra van ítélve a világban, hogy eltűrje a sötétség ellenkezését, habár mindenhatóságának ereje folytán fényét a sötétség a világból sem tudja kioltani. Ebben az igazságba mintegy bele van sűrítve a keresztény kinyilatkoztatás, a keresztény hit egész lényege.

Jegyzetek: 1. Érdekes megjegyezni, hogy a két értelmezés közül az első megtalálható az Újszövetség szláv fordításaiban, míg a második – a Vulgáta közvetítésével – a nyugati kereszténység (katolikus és protestáns) fordításaiban kapott helyet. – 2. A görög „*καταλαμβάνειν*” szónak az adott helyen való autentikus értelmének kérdéséhez a következőket fűzhetjük: Ha figyelembe vesszük, hogy János evangélista nem elvont gondolkodó, hanem lelkes tanúságtevő és igehirdető, akinek minden szava mintegy utal erre az értelemmel felfoghatatlan titokra, a létezés konkrét teljességére, amely logikai pontossággal lényege szerint meghatározhatatlan – akkor feltételezhetjük, hogy a „*καταλαμβάνειν*” szónak nem valamelyik lehetséges jelentése volt konkrétan a szeme előtt, hanem jelentésének élő lingvisztikai teljességében használta ezt a szót, amely egyszerre magában foglalja a két különböző jelentést. Ez csak azért tűnhet paradoxnak, mert a görög nyelvet már nem érzékeljük úgy, mint élő nyelvet. Éppen ezért nehezen tudjuk felfogni az evangélista beszédének teljes, élő, misztikus-költői, nem pedig elvont-logikai értelmét. Többé-kevésbé megkaphatjuk e hely teljes értelmét, ha például így fordítjuk: „és a sötétség nem fogta be őt” – miközben a „befogta” szó éppen annak a titokzatos kettős kapcsolatnak a teljességét kellene hogy kifejezze, hogy a sötétség se nem fogadja be, se nem ragadja meg, se nem szívja magába a világosságot; ugyanakkor nem győzi le, nem kerekedik föléje. Analógiaként emlékeztethetünk Hegel „*aufheben*” szavára (...), amely filozófiájának alap gondolatát jelzi, azt a kapcsolatot, amelyben a fejlődés során a szellem meghaladja a létezés minden egyes fokozatát, és közben megőrzi önmagában azt, amit már legyőzött és megszüntetett.

Kenyeres Zoltánnal

– Könyvei, tanulmányai és az Ön által szerkesztett kötetek ismeretében az a meggyőződésünk alakulhatott ki, hogy a század magyar irodalma legkedvesebb kutatási területe. Érdeklődésének ilyenén alakulásában bizonyára szerepe volt édesapja, Kenyeres Imre, a kitűnő esszéíró és szerkesztő ösztönzésének. Ő érdeménél kisebb méltánylást kap. Kérjük, beszéljen először róla és a hozzá fűződő kapcsolatáról.

– Apám konzervatív oldalról indult: Császár Elemér tanársegédjeként kezdte pályáját. Távolra vezetne, ha Császár munkásságát megpróbálnám mérlegre tenni, annyit mégis el kell mondanom, hogy pedagógusi hivatását lelkiismeretesen végezte, törődött tanítványaival és támogatta őket. Mivel tanársegédként nem lehetett megélni, ő ajánlotta be apámat 1936-ban a „Királyi Magyar Egyetemi Nyomda” folyóiratához, a Diáriumhoz, vagy ahogy akkor még nevezték, a Magyar Könyvbarátok Diáriumához. Egyetemi státusát Császár haláláig fenntartva ettől kezdve itt dolgozott, és 1938-ban a lap szerkesztője lett.

Az Egyetemi Nyomda Közép-Európa második állandó nyomdája volt, 1577-ben alapították, s erre joggal lehetünk büszkéek még akkor is, ha átalakítása után ez a tény az emblémájával együtt feledésbe ment. Állami felügyelet alá tartozott, de a 30-as évek komoruló második felében s később, a háború alatt is végig a humanizmus eszméihez ragaszkodó könyvkiadó maradt. Ez nem kis mértékben két tiszta szellemű vezetőjének, Thiering Richárdnak és Máté Károlynak volt köszönhető. Máté Károly mellett, hogy a legjobb könyvkiadói szakemberek közé tartozik, jelentős könyvtörténeti és irodalomtörténeti munkásságot fejtett ki.

A Diárium kis terjedelmű, de az akkori viszonyok között jelentős példányszámú és országosan elterjedt folyóirat volt. Apám mindenekelőtt saját nemzedékére építette. Azt hiszem, nem is akad a harmadik nemzedékből olyan író, költő, esszéista, kritikus, aki ne lett volna munkatársa. Hitt újat teremtő tehetségükben, amikor sokan még csak epigonizmust gyanítottak bennük. Hitet tett amellett a kísérletező szellemű próza mellett, amelyet Sötér kezdeményezett, biztos volt Weöres jelentősége felől, de Halász Gábor méltánytalan kritikájával szemben megvédte az egész generációt. A Diárium Könyvtár megindításával a kisregény műfaját segítette életre hívni: Lovass Gyula, Thurzó Gábor, Birkás Endre, Végh György és mások művei jelentek itt meg. Pártolta és támogatta a fiatalabbakat is. A Diárium adott ízelítőt Hubay Miklós első drámájából, 1940-től kezdve szerepelt benne Mátyás Iván, közölte Cseres Tibor és Bárány Tamás verseit, Kéry László novelláit és 1943-tól találkoztunk hasábjain Piliński János verseivel.

Ahogy sötétedett a világ, úgy vált egyre keményebb tartásúvá ez a kis lap, s ez sajtótörténetileg annál érdekesebb a figyelemre, mivel nem szűnt meg a német bevonulás, sőt a nyilas hatalomátvétel után sem. Hogy éppen 1944 őszén meghirdetett pályázatának címét vegyem kölcsön, a „lelki Magyarország” védővonalára vonult vissza, de egyetlen mondattal sem tett engedményt az embertelenségnek. Aligha véletlen, hogy a nagy sorsforduló után elsőként jelent meg újra és állt az újjáépülő ország szolgálatába. S folytatta az irodalmi felfedezéseket. Itt jelentette meg Kormos István, Lakatos István és Juhász Ferenc is első verseit.

Még visszatérve a 30-as évekre: apám elfogulatlan szellem lévén kívül állt a szenvedélyes népi-urbánus vitán, szerkesztőként, kritikusként felkarolta mindkét tábor értékeit. Olvasható, mint emelte föl szavát nemegyszer az igazi, kodályi értelemben vett parasztkultúra érdekében, s ezt természetesen kapcsolta össze avval, hogy állást foglalt az értelmes, teremtő modernség mellett, mely elkerüli az ihlet nélküli, erőltetett intellektualizálást, de nem hangoztat gőzös jelszavakat sem. Rokonszenvezett a népi írók szociális változást kereső szárnyával, barátai a nemzedéktársai voltak, szellemileg pedig leginkább a Magyar Szemle köréhez tartozott, ahol Szekfű – valljuk meg, sikertelenül – a tehetséges fiatalokból igyekezett értelmiségi kört kialakítani. Esménye az európai magyarság volt, ami számára azt jelentette, hogy nem idegen Európában, hanem magabiztosan otthon érzi magát benne, mint egy francia vagy holland. Tőle tanultam meg, hogy akkor vagyunk magyarságunk teljes tudatában, ha nem érezzük magunkat szélekre szorultnak, hanem átérezzük, hogy végvári harcokat folytattunk ugyan, mert így hozta a történelem, de a kultúránk szervesen európai kultúra. Olyan légkörben nőttem föl, amelyben azt hallhattam, hogy nem a kisebbségnek vagy a többségnek van igaza, hanem mindig az egésznek! Számomra természetes felismerés lett, hogy az úgynevezett sorskérdések nem olyanok, mint a Bocskai-sapka, amit vagy fölveszünk, vagy nem, s azok nem elszigetelten oldódnak meg, hanem más kérdésekkel együtt nyerhetnek csak megoldást. Nem lehet rájuk szakosodni, mert mindnyájan, akik a szellem embereinek mondjuk magunkat, idegeinkben és a gondolkodásunkban hordozzuk őket, s közös a felelősségünk bennük.

Mindez persze utólag föltárt, végiggondolt apai örökségem. Gyerekejjel én inkább azt éltem át, hogy apámat 1941-ben fokozatosan bénító betegség támadta meg. 1947-től már nem tudott járni, reggelente az Egyetemi Nyomda egyetlen autóján, egy teherautón jöttek érte, úgy vitték le a lépcsőn. 1948 májusában teljesen megbénult, s így élt 1962-ig. Élete utolsó éveiben beszélni sem tudott. Kinek-kinek megvannak a meghatározó gyermekélményei. Az én gyermekkorom nagy része apám betegágya mellett telt el. De szenvedésében és a szenvedés fölé magasodó akaraterejében közvetlen példát kaptam az emberi hősiességről. Amikor már egyetlen ujját sem tudta mozditani és a hangszálai sem működtek, még mindig hatalmas erejű, töretlen bizakodással várta a gyógyulást. Majd a tavasszal! Majd az ősszel! És újra tavasszal és újra ősszel. Tizenöt éven át. Várta, hogy visszatér a szellemi életbe és készült rá. Mindenről tudott. Tudta, hogy kik az új költők és tudta, hogy kik az új énekesek az Operaházban, tudta, hogy milyen regények tűntek föl, milyen viták zajlottak le. Kötelességének érezte, hogy mindenről tudomást szerezzen, mert bizonyos volt benne, hogy a szellemi életnek szüksége van rá. A betegség nemcsak szenvedés, hanem kiszolgáltatottság és megaláztatás is. Ez a magatehetetlen béna ember azonban tiszteletet váltott ki mindenikből, aki a közelébe került. Az emberi méltóság, az erkölcsi elköteleződés e személyes példán átsugárzó ereje nevelt föl.

Azt a másik, nem kisebb hősiességet, az anyámét csak felnőtt fejjel értettem meg. De amikor megértettem, végérvényesen megszilárdult bennem az a vélemény, hogy a morális értékeket mindenképp fölé kell helyezni. Filozófiai olvasmányaim során megtanultam az eszemmel, hogy az esztétikum önmagában teljes és független, miként Nicolai Hartmann írja, nem szükséges, hogy etikai értékek „hátán” jelenjék meg. De a szívemmel nem vagyok képes ezt elfogadni. Én versekben, novellákban, regényekben, drámákban mindig keresek valamit, ami túl van az esztétikumon. Mindig etikai tartalmat keresek, a humanizmusnak etikai fogalmakkal leírható megnyilvánulásait várom el a művektől. Hozzá kell tennem: viszolygok az erkölcsitanítástól, nem szeretem a moralizáló irodalmat. A morál ne okfejtésekben nyilatkozzék meg, hanem a mű teljes egészéből áradjon, mint az őt létrehozó emberi magatartás megtestesülése.

Az éthosz, mint a görög szó is mondja, mindig bensőséges, jellembe ágyazott. Egy-máshoz és a társadalomhoz való viszonyunkat szabályozza, de mindig az egyént szólítja meg. Az etika individuális. (De nem individualista!) Etikus közösség csak etikus egyénekből épülhet. Meggyőződésem szerint nincs kollektív bűn és kollektív erény sincs. „Egyedüli példányok” vannak, ahogy Kosztolányi mondja. Ezeknek az egyedüli embereknek természetesen vannak közösségi ügyeik és feladataik, de ezek káros indulatokat keltenek, frázisokká szegényednek, ha nem épülnek a személy etikájára.

Ma gyakran halljuk a szót: sorskérdés. Én a szellem emberének munkakörébe tartozó legégetőbb mai sorskérdésnek a morális romlást látom. Ennek megállítására kell összefognunk. Hiszem, legfőbb érték az élet, de éppen ezt nem lehet bármilyen áron megőrizni. Az a jelszó, amelynek hangoztatója a helyesnek vélt cél érdekében az ördöggel is szövethetne, nem lehet megoldás. A történelemben csak kultúrával, etikával és a tradíciók őrzésével lehet fennmaradni. És ebben alapvető szerepe van a művészetnek.

– *Hadd vessünk közbe egy kérdést, visszakapcsolva „önéletrajzához”. Édesapja betegsége miatt a 40-es évek végétől édesanyja tartotta el a családot.*

– Apám csaknem egyszerre lett mozgásképtelen és állás nélküli. A Diárium annyi sok más folyóirattal együtt megszűnt. Földeák János emberségét dicséri, hogy írószövetségi segélyhez juttatta apámat. De a család minden gondja csakugyan anyámra szakadt. Munkájának most mégsem csak erről a család felé fordított arcáról kell beszélnem. Anyám 1945-ben a Kultuszminisztérium tisztviselője lett, és attól kezdve egészen 1958-ig a kulturális irányításban dolgozott. Tehát az 50-es évek első felében is. Azokról az évekről sokat írnak, sokat értekeznek és vitatkoznak manapság. Szeretném elmondani, hogy lehetett akkor is becsületes munkát végezni, lehetett értékeket őrizni, értékekre figyelni. Olyan soha nincs, hogy Szodomában egy igaz se legyen. Van tíz is, száz is. És még több is. Anyám nem kényszerből, nem megalkuvásból, hanem belső meggyőződéstől vezérelve vállalt szerepet azokban az években. A művészeti és tudományos élet tisztázó, előrevivő áramlatait támogatta, kiállt a tapasztalt, jó szakemberek mellett és fölkarolta az új tehetségeket. Amit tett, vállalom örökségül, mert vállalhatom és vállalnom is kell. Ideje lenne, hogy teljesebb egészben lássuk azt a korszakot és megtisztítsuk szemléletünket az egyoldalúságtól. Anyám életéből tanultam meg, hogy a cselekvő tisztességet mindig többre tartsam a tétlen büntelenségnél.

És tanultam tőle sok egyebet is. Óvodás voltam, amikor Kosztolányit és József Atti-lát olvasott nekem. Már kamasz fővel azért ismertem a *Tanút*, mert csak föl kellett nyúlnom érte a polcra, ő vásárolta meg számonként még megjelenésekor. Horváth János, Gombocz Zoltán és Kodály Zoltán tanítványa volt. (Én keresztnévemet is e két Zoltántól kaptam, egyébként a mi családunkban az első fiút mindig Imrének nevezték.) Anyámnak a régi magyar bájoló imádságokról szóló disszertációját ma is elismeréssel idézi a szakma, azóta pedig ugyancsak maradandó értékű tudományos és filológiai munkásságot fejtett ki. Ő szerkesztette a *Magyar életrajzi lexikont*, kötetbe gyűjtötte és előtanulmánnyal látta el például Király György írásait, s legutóbb jelent meg nagy figyelmet és elismerést keltett könyve az Egyetemi Könyvtár életéről *Egy könyvtár hétköznapijai* címmel. Ma, hetvenöt éves korában is szakadatlanul dolgozik, megjelenése előtt áll szerkesztésében egy átfogó kulturális lexikon.

– *Ilyen indítatások után alighanem természetes, hogy első írásainak hőseit szüleinek nemzedéktársai közül választotta. Ez az irodalmunk fejlődése és erkölcsi hagyományaink tisztaságának vonatkozásában is jelentékeny nemzedék, a harmadik, mintha még nem*

nyerte volna el kellő megbecsülését. Mi erről a véleménye? Válasza már csak azért is hi-
teles, hisz alapvető tanulmányt írt e nemzedék irodalomszemléletéről.

– Hosszú ideig valóban idézőjelbe tettük e nemzedéket – idézőjelek közt írtuk le a
nevét –, mintha nem is létezett volna. 1974-ben megjelent tanulmánykötetemben is
ragaszkodott ehhez a kiadó. Olyan ez, mintha azt mondanánk valamiről, van is, de
nincs is. Mára azonban, érzésem szerint legalábbis, jótékonyan változott a helyzet.
Hadd mondjak néhány példát. A szakmában például senki sem vonja kétségbe, hogy
Rónay György költészete nélkül nem született volna meg az Újhold lírája sem.
Weöres Sándorról négy könyv jelent meg. De kötetet szenteltek már Vas István,
Képes Géza, Csorba Győző, Thurzó Gábor, Takáts Gyula, Kálnoky László, Sötér Ist-
ván munkásságának is. Mégis valóban vannak, akik több figyelmet, nagyobb méltány-
lást érdemelnének. Például Hajnal Anna csöndesen parázsló versmágiája. Az elemen-
tárisan nagy költő, Jékely Zoltán ügyének nyilván sokat használ majd Pomogáts Béla
most megjelent, szép, ihletett könyve. Jékely olyan verseit, mint az *Apa-váró* vagy *A
marosszentimrei templomban*, én a legszebb magyar versek közé sorolom. Az utóbbi-
ban ott vibrál az a dráma, amit jövő századok talán nem is értenek majd. Hadd
idézzem:

Fejünkre por hull, régi vakolat,
így énekeljük a drága Siont;
egér futkározik a pad alatt
s odvából egy-egy vén kuvik kिरont.
Tizen vagyunk: ez a gyülekezet,
a tizenegyedik maga a pap,
de énekelünk mi százak helyett,
hogy hull belé a por s a vakolat,
a hiúban a denevér riad
s egy-egy szuvas gerenda meglazul:
tizenegyedikünk az árva pap,
tizenkettedikünk maga az Úr.
Így énekelünk mi, pár megmaradt
– azt bünteti, akit szeret, az Úr –,
s velünk dalolnak a padló alatt,
kiket kiirtott az idő gazul.

A harmadik nemzedékből kiesőben van Toldalagi Pál és Habán Mihály. Kár lenne
értük. S még csak a lírikusokról szóltam. Holott ott vannak olyan jelentékeny próza-
írók, mint Ottlik Géza, Thurzó Gábor, Sötér István, Rónay György, Birkás Endre
vagy a pályakezdő, akkor e nemzedék körébe tartozó Örkény, és persze Bóka László.
Milyen kár, hogy az ő talányos alakja és műve máig megíratlan téma. Sajnálom azt is,
hogy az e nemzedékkel foglalkozó írások nem mindig gondolkodnak az egyetemes
magyar irodalom összefüggéseiben, s megfelelkezünk olyan nagy íróiról, mint Sza-
bédi László, Szemlér Ferenc, Horváth Imre vagy éppen Dsida Jenő...

– *Tündérsíp* című könyvének hőse Weöres Sándor. E könyve nagy feltűnést keltett, hi-
szen segített szakítani a líráját és költői magatartását övező félreértésekkel és félre-
magyarázásokkal. Pontosan mutatta ki költészetének értékkeremtő jellemzőit. Miben rejlik
az ő kezdeményező szerepe? Mi a jelentősége lírájának a József Attila utáni korban?

– Engem a már korábban említett etikai példa mellett egy másik belső ösztönzés is
természetszerűen vezetett el Weöres Sándorhoz, és ez a vers zenéje. Sokakkal ellen-
tétben és ellenükre is hiszek a vers tonalitásában. Egy szép rím jobban meghat, mint

egy tűzcsövát vető jelszó. Hiszek abban, hogy a vers formájában az igazságra törekvés erkölcsé testesül meg. Weöres Sándor külön úton járt nemzedékében, amikor azzal kísérletezett, hogy új helyet találjon a költő és a költészet számára a társadalomban. De ő ezenkívül azzal is próbálkozott, hogy a lírai versen belül a verset létrehozó költőt másként helyezze el, mint az eddig a gyakorlat volt. Eljutni az ideális személyiséghez – ez a meg-megújuló szenvedélyes küzdelem hatja át egész életművét. Levetni minden szerep álruháját – ez káprázatos személyecseréinek és átváltozásainak filozófiai tartalma. Újra visszatért az óind Upanisadoknak ahhoz a Schopenhauer által ismét felvetett gondolatához, mely szerint „tat tvam asi”, azaz: mind te vagy.

Nagyon fontos és egyetemes mondanivalója volt számomra Weöres Sándor lírájában a derűnek. Úgy érzem, erkölcsi vonatkozásban ez költészetének egyik mozgatója. A derű, amely a fájdalom ellentéte, a szorongás és aggodalom ellentéte, a létfélelem ellentéte. Nem folytonos küzdelem és emésztő harcok nélkül kovácsolta ki önmaga számára. Líráját újra meg újra átjárták a fájdalmas történelmi tapasztalatok. Nem hallgatja el a rettenetet sem. Hadd emlékeztessenek ennek bizonyosságául olyan verseire, mint a *XX. századi freskó*, a *Mahruh veszése* és a *Tatavane királynő*.

Weöres Sándor magatartását, belső, megszenvedett küzdelmét azért is példamutatónak látom, mert ismerve és átérve az egzisztencializmus kérdéseit, létre tudta hozni költészetében a derű elemét. Ez a derű lelki magatartás, a rettenet, a rettegés orvosszere és ellentéte. Válasz a „semmi” kihívására, mely új és új alakváltozatban tűnik fel a század történetében.

– *Mintha hasonló küzdelmet folytatna Juhász Ferenc is, akiről ugyancsak többször írt.*

– Ő a történelem közelebbről megnevezett retteneteivel viaskodik. A háború rémével, az atomhalállal néz szembe s ennek összefüggéseiben tárja fel a társadalmi változások és az egyéni emberi élet kérdéseit, megannyi szépségét és szomorúságát. Ismeretes, hogy Karl Jaspers *Die Atombombe und die Zukunft des Menschen* címmel könyvet írt 1956–1958 között arról, hogy az emberiség történelme során most először jutott olyan erő birtokába, mellyel elpusztíthatja önmagát. Amikor Juhász Ferenc a 60-as évek elején megírta az *Éjszaka képeit*, az amerikai Gregory Corso mellett elsőként adott költői választ a történelem e riasztó jelenségére. A magyar lírának olyan ritka pillanata volt ez, amihez nem sok fogható van. Egy nagy világproblémát – amelynek az összefüggései egyébként a legteljesebb mértékben kihatnak a magyar sorsra – a világirodalommal egy időben és annak legjobb színvonalán öntött költői formába. De engem ebben ismét csak nem a forma, hanem a formateremtő éthosz ragadott meg igazán. Az, ahogy Juhász a népi költészet és egyáltalán a magyar népiség örökségét is magába olvasztva megbirkózott a rettenettel. És küzd azóta is az értelmetlen, rossz halál ellen, a fehér bárány diadalmáért. Ez a küzdeni képes erkölcsi, lelki, szellemi erő teszi őt nagy költővé a szememben.

– *Weöres Sándor és Juhász Ferenc költészetének ilyenét értelmezése szinte kényszeríti azt a kérdést: mi a szerepe, lehet-e egyáltalán szerepe manapság – amikor olyan sokat szenvedünk az értékhány és értékvesztés tudatától, midőn közhely a manipulált emberről szólni – az úgynevezett spirituális költészetnek?*

– Nagyon nehéz és összetett kérdés. A „spirituális” szónak kettősen elhatároló értelme van. Elválaszt a pszichikai-pszichológiai minőségektől és elkülönít az intellektuális tartalmaktól. Az előbbi fenntartás nélkül elfogadom. Az irodalomnak ugyanis nemcsak az a szerepe, hogy feltárja a lélek mélyrétegeiben lezajló folyamatokat, bár az igazi irodalom – kivált a próza – rideg és elvont marad, ha az ember lelki övezetét figyelmen kívül hagyja. A mai világban sok olyan jelenséggel találkozhatunk, amit ezzel a fogalommal írhatunk körül: antipszichológia. Pedig a lelki érzékenység, a lélek-

tan hiánya csak hideg logikai sémát adhat emberi tartalom helyett. Igaz, a lélekkel való, szükségszerű bensőséges kapcsolat olykor átfordul aprólékos, túlrészletezett analízisbe. Ez akadály lehet annak, hogy átlássuk az élethelyzetek komplexitását, egységét, teljességét. A filozófiából tudjuk, a teljesség előbbre való a részleteknél. Szellemi szférának nevezném ezt a teljességet, ezt a magasabb valóságot. Magába olvasztja ez a lelki mozzanatokat, de valamiképpen fölébük emelkedik. Atöleli, magába oldja a történelem és a művelődés hagyományait, sőt, átértelmezi, élővé változtatja és energiát nyer belőlük.

Ezt a kicsit elvonatkoztatott gondolatsort azzal egészíteném ki, hogy igazán jelentős irodalom ebben a szellemi szférában születhetik meg. Ilyen értelemben – hogy visszatérjünk a kérdéshez – Sinka István *Lovasok opál mezőiben* című verse éppúgy spirituális, mint Pilinszky rövidségében is monumentális *Négysorosa*.

A spiritualizmus eszerint annyit jelent, hogy a dolgok az elvonatkoztatás magasabb szintjére emelkednek, ahonnan immár azt a bizonyos egészet lehet átlátni.

Mint említettem, a szó magában foglal egy másik elhatárolást is. Itt azonban nagyon óvatossá kell lennünk. Mert ugyan miképp lehet elválasztani egymástól a spirituális és intellektuális minőségeket, s egyáltalán lehet-e, kell-e élnünk ilyen elválasztással? Az intellektuális szóra az idők során egy negatív értelmű jelentés rakódott rá, amit nagyon nehéz eltávolítani. A fogalmat nagyon nehéz megtisztítanunk és úgy felmutatnunk. E szerint az intellektuális másodlagos, aki „intellektuális”, az üresen bölcselekszik, műveltségével kérkedik, de nincs élő, átlelkésített viszonya a levegővel, az erdővel, a csillagokkal és a szerelemmel. Az élet és a halál csak az elvonatkoztatás szintjén létezik a számár. Egy fogalmat nagyon nehéz visszaperelni, de hiszem, hogy az életben és a költészetben – kivált manapság – nagy az intellektus, a bölcs emberi elme és belátás szerepe.

Összefoglalásul azt mondhatom, elfogadom a spiritualizmus terminusát, ha az magába foglalja az emberi intellektus ama magasabb minőségeit, amelyek megeremteték az emberi kultúrát.

– Engedjen meg egy közbevetett megjegyzést. A század gondolkodástörténetében akadnak jelentős filozófusok, akik a spiritualizmust az irracionális körébe utalták, s mint ilyet, retrográd álláspontnak nevezték.

– Érzésem szerint – ebben a meggyőződésemben a Weöres Sándor költészete körül kialakult korábbi, mára szerencsére meghaladott félreértések is megerősítettek, s azok az eszmecserék, melyeket a kérdésben Lukács Györggyel, részben az ő felfogása ellenében folytathattam – az elméletileg megvonható határ nem a racionalizmus és az irracionális között húzódik, hanem az utóbbi tartományán belül! kell az elkülönítést tennünk. Lukács György egy időben majdhogynem egyenlőséjelet tett az irracionális és a fasizmus között, holott például sok irracionalista gondolkodó élesen szemben állt a fasizmussal, elég csak Kerényi Károly Stemma körére, a Sziget című folyóiratra vagy Hamvas Bélára utalnunk. Én azonban ide sorolnám a neokatolikus irodalom olyan képviselőjét is, mint Sik Sándor, Mécs László vagy Harsányi Lajos.

– Ön racionalista gondolkodónak, tudósnek vallja magát?

– Igen. Emberi lényünk több a racionál, de az értelemnek kell vezérelnie. Szilárd meggyőződés, hogy ma az értelem hadállásait nem szabad feladnunk. A világ telve van fájdalmas bizonytalanságokkal, megoldatlan politikai, gazdasági és szellemi kérdésekkel, melyekre választ kell keresnünk, de az elhirtelenkedett, a csak az érzésekre, érzelmekre hagyatkozó válasz könnyen katasztrófa felé sodorhat. Ilyen helyzetben a ráció, a higgadt megfontolás a legmegbízhatóbb útjelzőnk. Korunknak nem Nietzschekre, hanem új Voltaire-ekre volna szüksége. Józan okosságra, különben vég-

veszélybe kerülhetünk. Egyébként a katolicizmus legjelentősebb eszmeáramlataitól sosem állt távol a történelmi megfontolás bölcsessége. A hitbeliséget egyeztetni tudta a tett racionalizmusával. Evvel a maga lehetőségei között hozzájárult Európa és az európai gondolkodásmód megteremtéséhez és fenntartásához. Erre van szükség ma is.

– *Őn is azok közé tartozik, akik válságban látják öreg földrészünket és azt a gondolkodói, kulturális hagyományt, melyet ez képvisel?*

– Nagy érdeklődéssel olvastam azokat a hozzászólásokat, melyek ezzel kapcsolatban lapjukban megjelentek. A sok bölcs, mértéktartó vagy épp szenvedélyes megnyilatkozáshoz csak néhány szót tudok hozzáfűzni.

Nyilvánvaló, hogy Európa egysége mást jelentett, amikor nagyjából közös nyelv, a latin szelleme hatotta át az értelmiség gondolkodását és vele tetteit. A nemzeti nyelvek kialakulása és közhasznúvá válása után is megmaradt Európa virtuális egysége, mely nem a nyelvben, hanem a nemzetek tudatában érvényesült, s azt hatotta át. Hogy napjainkban végéhez értünk volna ennek a korszaknak? Hadd utaljak e kérdésre választolva a Sartre utáni francia filozófia egyik érdekes alakjának, Jean-François Lyotard-nak, a Collège International de Philosophie igazgatójának izgalmas tanulmányára, melyet épp most olvasok. Ő szellemi viszonylatban foglalkozik a posztmodernizmus fogalmával. Úgy értékeli, hogy korunk a széttöredezés időszaka. Európának, az európai embernek a francia forradalom idejétől egységes képe volt az igazságról, az igazságosságról, s erre a képre különböző „odüsszeiákat” épített rá. Ezek az „odüsszeiák” mindenütt érvényesek voltak, s épp ez a tény jelentette, hogy létezik egy virtuális Európa. Manapság ezeknek a történeteknek a hitele megrendült. Ez a korszak a posztmodern kor. Válságok vannak a társadalomban, válságok jellemzik az embert magát is, ám ez a posztmodern magatartás, szellemi beállítottság nem magukkal a dolgokkal szembesül, nem azokat tárgyalja, igazolja vagy vonja kétségbe, hanem a róluk szóló vélekedések, megállapítások hálóját látja szétszakadozottnak. Ezért kapott korunkban különös nyomatékot, hangsúlyt az igazság fogalma és az igazságkeresés. A hálókat újra kell szöni. Az igazságkeresés – mely a mai magyar irodalomban is egyre gyakrabban emlegetett szó – evvel azonos.

– *Az egység elvesztésének, az Ön által említett gondolkodási „háló” szétszakadásának, illetve az ezen érzett riadalomnak kapcsán alighanem visszatérhetünk egy pillanatra Pilinszky Jánoshoz, akiről írásai alapján azt feltételezzük, kedves költője.*

– A modern magyar költészetben mások is nagyon közel állnak hozzám. Az ebben a beszélgetésben említetteken kívül rendkívül nagyra értékelem Nagy László csillagfényű líráját. Pilinszky azonban mint egy gondolkodói magatartás példája is izgalmas számomra.

Térjünk vissza egy pillanatra az előző kérdéscsoporthoz! Létezett, élt és hatott egy tradicionális európai világbép, mely érzésem szerint Goethével ért a csúcstra. A *Faust* annak is bizonyítéka, s alkotója szándéka szerint az, hogy a munka, az értelmes és céltudatos emberi tevékenység ad értelmet a létnek. Gondoljunk csak egyik legnagyobb költőnkre, Vörösmarty Mihályra, aki elkötelezett, szinte meghatott komolysággal tudott szólni a „férfimunka” értelméről.

A tizenkilencedik század második felében ez a világbép megrendült. Ennek s egy új, bensőbb körökre tekintő ideál megszületésének jelképe *Az ember tragédiája* londoni színének befejezése. Éva fogalmazza meg ezt az átszellemült életérzést:

Mit állsz, tátongó mélység, lábaimnál!
Ne hidd, hogy éjed engem elriaszt:

A por hull csak belé, e föld szülötte,
Én glóriával átallépem azt.
Szerelem, költészet s ifjuság
Nemtője tár utat örök honomba;
E földre csak mosolyom hoz gyönyört,
Ha napsugár gyanánt száll egy-egy arcra.

A szerző utasítása szerint: „Fátyolát, palástját a sírba ejtve, dicsőülten fölemelkedik.”
S olvassuk el még a végső szavakat:

LUCIFER: Isméred-é, Ádám?

ÁDÁM: Ah, Éva, Éva!

Ebben a felkiáltásban nincsen kiábrándulás, ez az emelkedett pillanat a gondolkodás és a költészet történetének is nagy pillanata: az ember elindul megkeresni a boldogságot és egy belső körben – gondoljon csak a *Peer Gyntre*, melyben a bolyongó, a kereső ember számára Solvejg dala hozza a feloldást – meg is találja azt. Nem a férfimunka tartózkodó, nyugalmas világképe ez, nem a köz javára munkálkodó ember magasztalása, hanem két ember egymás iránti nyitottságában rejlő értékek felismerése.

Aztán megint új kor jön, amikor már ez a két ember sem hozhat megoldást egymás számára. Emlékezzünk csak Ady Endre *Héja-nász az avaron* című versére, mely ennek a felismerésnek döbrent és kérlelhetetlen kifejezése. És ennek a folyamatnak a végpontját jelképezi számunkra Pilinszky első kötete, a *Trapéz és korlát*, amelyben a költő világosan felismeri, s szembenéz, mégpedig kemény eltökéltséggel, azzal a ténnyel, hogy már ez sincs, ez a lehetőség is elveszett.

Ebből a tudatból, ebből a kifosztottságérzésből épített fel Pilinszky teljesen új világot. Számomra ennek paradigmája ebben rejlik: vállalnunk kell a világ abszurditását, le kell küzdenünk a félelmet. Ha van e szónak értelme: férfias költészet, Pilinszkyé az. Ha van igazán bátor líra, Pilinszkyé bizonyára az. Éthoszáról sokan és sok megszívlelendőt írtak, alakját is hitelesen idézte föl kitűnő könyvében Fülöp László. Pilinszky szembenéző ember, szembenéző költő volt, egyesíteni tudta az éthosz tiszta szépségét és a bátorságot. Aki ismerte őt személyes jelenvalóságában és maga előtt látja törekény alakját, talán meglepődik állításomon, de én a régi lovagokat képzelem olyanak, mint ő volt. Mint egy modern Roland, akinek meg kell vívnia harcát, amelyhez senkitől sem kért segítséget. Vállalta, hogy egyedül száll szembe egy kiüresedett világgal.

Tudjuk, a „mozdulatlan elkötelezettség” volt az ideálja. Olyan volt, mint az általa oly sokat emlegetett Aljosa Karamazov? Volt benne valóban valami Dosztojevskij heroikus vállalásából. De ez az Aljosa Karamazov, ez a szilárd, eltökélt és elgyötört arc már korábban is megjelenik Michelangeló Piètáján, az egész mű sugallatában, mely egy törekény, megtöretett, mégis rendíthetetlen szellem példáját sugallja számunkra.

Hát, ezt hozta nekünk Pilinszky János.

– *Ahogy Pilinszkyről és a költészete által felvetett kérdésekről szolt, az kedves műfájának, az esszének a hangját, modorát is idézte. Mint esszéíró és az Esszépanoráma című kötet szerkesztője, hogyan vélekedik a műfaj múltjáról és jelenéről?*

– Nagyon gazdag a magyar esszé. Abban kétségtelenül hasonlít világirodalmi előzményeihez, hogy célját ugyancsak választott tárgyán túl találja. Bizonytalan korokban különösen megnövekszik a szerepe, hiszen olyan írói, tudósi nyitottságot feltételez,

amely több válaszlehetőség végigpásztázására ad alkalmat. Az esszére akkor van szükségünk, amikor az idő és a körülmények szorításában az egész embernek kell megnyilatkoznia. Nemcsak tárgyilagosan kell véleményt formálnia, hanem érzékenységet, belső emberi minőségét is fel kell mutatnia. Az esszé: személyes jelenvalóság.

Vannak elbizakodott korok, amelyek hatalmas terveket dédelgetnek, s abban a hitben élnek, hogy a siker hamar eljön. Ilyenkor az önkifejezés tiszta, objektív formái kerülnek előtérbe, az értekezés, a tanulmány. Amikor az ember belátja terveinek esendő voltát, visszaáll az esszé becsülete. Nem véletlenül oly régi és megbecsült műfaja a világirodalomnak. Marcus Aurelius elmélkedései éppúgy esszék, mint Montaigne művei, amelyekben a műfaj máris nagy magasságokat ért el.

A magyar esszé legjobb korszakaiban szép is volt, mély is. Tapasztalhatjuk ezt, ha azokat az éveket vesszük vallatóra, amelyekben a művészetek ideálokat kerestek a maguk számára, s a kor préséből igyekeztek magasabbra tekinteni, fel a csillagokig. De talán a mi esszénk nem eléggé sokrétű. Túlságosan irodalom- és művészetközpon-
tú. Ném fogyatkozása ez, csak jellemzője. A fákról, a hegyekről, a barátságokról, a szerelemről ritkán születtek nálunk esszék. Hamvas Béla írt ilyeneket, de gyakoriságuk jóval kisebb, mint például az angol nyelvterületen.

– *Ön az újabb magyar irodalom egyik legalaposabb, a kelleténél mégis ritkábban meg-
szólaló bírálója. Az utolsó tíz év egyik legkitűnőbb, legtalálóbb méltatását, mondhatjuk:
esszéjét, írta Esterházy Péter Termelési-regényéről, aztán „csönd” következett. Ez a hall-
gatás rejti a mai magyar irodalomról kialakított véleményét?*

– Most az volna az egyszerűbb, ha igennel válaszolnék a kérdésre, s csatlakoznám azokhoz, akik irodalmunk válságáról beszélnek. Ám az az igazság, hogy munkám fordult más irányba, s nem a mai magyar irodalomból ábrándultam ki. A Nyugat történetét dolgozom föl, a mozgalomét és a folyóiratét, s ez olyan feladat, mely talán meg is haladja erőmet. Gyönyörű munka, hiszen közben a huszadik századi magyar szellemiség legnagyobb teljesítményeit vehetem számba, s elgondolkodhatom azon, s másokat is elgondolkodtathatok, mi az, ami élő ami itt és most erőt adó forrásunk lehet e szellemiségből.

Igyekszem azonban megőrizni intenzív kapcsolatokat a mai magyar irodalommal. Nem írok róla, de olvasom. S olvasmányaim következtében alakulhatott ki bennem az a szilárd meggyőződés, hogy messzemenően tévednek, akik azt gondolják, Illyés Gyulának halála óta a magyar irodalom nem teremtett igazi értékeket.

Kétségtelenül vannak válságjelek. Vannak, akik a népszerűség szalmatüzeit gyűjtö-
gatják, ahelyett, hogy izzó parázssá válnának műveikben. Súlyos nehézségnek látom azt is, hogy az irodalmi élet elszakadt az irodalomtól: az előbbi nem az utóbbiból merít, értékrendjét sem hozzá igazítja, hanem különváltan próbálja társadalmi létezését érvényesíteni. Így jöhetett létre az a baljós helyzet, hogy van szerves, értékes irodalmunk (szép versek, kitűnő regények, jelentékeny esszékötetek jelennek meg), és van egy önkörében forgó, szervesetlen irodalmi életünk. Én ebből csak egyetlen kiutat látok. A művekre, a bennük megtestesülő humánus üzenetre kell figyelnünk.

Persze a megoldás mégsem ilyen egyszerű. Az irodalmi élet üzemzavarai ugyanis nemegyszer azoknak a törekvéseknek az anyaghibájából és – másrészt – akadályoztatásából adódnak, melyek révén az irodalom a maga furcsa öntörvényűségéhez ragaszkodva, mégiscsak az egész társadalom magasabbrendű, demokratikus fejlődésének előmozdításával kísérletezik. Ennél pedig mi lehetne nemesebb hivatás! Úgy vélem – legyen ez beszélgetésünk biztató végpontja – a mi irodalmunkban megvan az erő és a tehetség a tisztulásra és e hivatás hibátlan gyakorlására.

– *Köszönjük a beszélgetést.*

R. L.

NÁDAS PÉTER

Isteni rész, emberi egész

Nem foglalkozom vele többé. Huszonöt éven át szinte mással se foglalkoztam, mint képzelt személyek gyermekkorával, s ennek megfelelően a sajátommal és a másokéval. Egykori élményeimet és mások élményeinek emlékeit úgy használtam ebben a munkában, mint valami testhez álló műszert. Műszerem mutatóján figyeltem, hogy mi az, ami megtörténhetik, és mi az, ami nem történhetik meg képzelt történetemben. Így építettem föl mások gyermekkorát a magaméból.

Eloolvastam az ide vonatkozó irodalmat, a szépet és a tudományosat. A képzeleten és a tapasztalaton elvégzett mérések eredményeinek elemzésével meghatároztam a különbségek és azonosságok hatókörét. A tapasztalatokban megnyilvánuló azonosságok elemzése láthatóvá tette az emberi egyed mozgásának alapformáit. A tapasztalatokban megnyilvánuló különbségek elemzése láthatóvá tette az emberi közösség állapotának alapformáit. S e kettő összevetése láthatóvá tette azt a közeget, amelyben az egyed a szándékaival mozog.

Az emberi arc és a test, vonásainak játéka és tagjainak gesztusrendszere híven árulkodik az élményeiről, s ezáltal arról a közegről, amelyben ezeket az élményeket megszerezte. Első rápillantásra mindenkiről megállapítjuk, hogy férfi-e vagy nő, szép-e vagy csúnya, hozzávetőlegesen meghatározzuk az életkorát, ami azonnal tapasztalatainak mennyiségére utal, némi gyakorlattal meghatározhatjuk faji, nemzeti, vallási hovatartozását, a szakmáját és a szociális helyzetét, ami viszont tapasztalatainak minőségére utal; s mindez nagy vonalakkal körülírja neveltetésének és fejlődésének körülményeit: a gyerekkorát. Olyan ez, mint a felhám. Még annak észrevételéhez se szükséges behatóbb elemzés, hogy a megfigyelt személy milyen életenergiákkal rendelkezik, hiszen a gyorsaságot és a lassúságot, a gyöngeséget és az erőt, a szelidséget és a durvaságot, a hevesiséget és a bágyadtságot mindenki meg tudja különböztetni egymástól.

Amit a megfigyelő szem észrevesz, egyszerre utal a közvetlen életkörünyezetre, a megszerzett tapasztalatok mennyiségére és minőségére, a neveltetés körülményeire és az alkatra.

Hol a környezete szempontjából látjuk valakinek az alkatát, hol az alkata szempontjából a környezetét. Ám az alkati adottságokat nem tudjuk levezetni a környezet adottságaiból, mint ahogyan a környezeti adottságokból se tudunk fölépíteni egy épkezláb alkatot. Nincsen olyan ember, akinek az alkatát a környezete ne alakította volna ilyené vagy olyanná, mint ahogyan nincsen olyan környezet se, melynek ne kéne adott alkatokkal számolnia.

Ha valakinek az alkatáról kívánunk ítéletet alkotni, akkor nem bízhatjuk magunkat a szemünkre. A felhámot meg kell érintenünk. Nincsen olyan ember, aki ne érezne készletetést e mélyebb megtapasztaláshoz, és ugyanakkor ne lenne tárgya e megtapasztalásnak. Mert akit szépnak lát a szem, az lehet gonosz, aki lassú, az lehet gyáva, bátor vagy akár vakmerő, a csúnya ember nem föltétlenül barátságtalan, és a heves-

ségnek se kell föltétlenül a mértéktelenséggel párban állnia. Az alkat megítéléséhez éppen annak meghatározása szükséges, hogy miként kapcsolódnak valakiben a tulajdonságok alapformái.

Az érintés helyzetet teremt két alkat, az alaptulajdonságok két különböző csoportja között, s a kapcsolat aszerint fog alakulni, hogy ezek a tulajdonságok milyen hatással lehetnek egymásra.

Ha a gondolkodás a környezet szempontjából ítéli meg az alkatot, akkor az alkatot óhatatlanul változékonnak, a környezetet viszont állandónak fogja tekinteni, mert azzal a reménnyel él, hogy az adott tulajdonságokat a helyzet egyensúlyának érdekében ilyenre vagy olyanná lehet alakítani. És ebben van is némi igazság, hiszen nincsen olyan alkat, mely ne arra törekednék, hogy a helyzete feszültségmentes legyen a környezetében, s ebben a tekintetben a környezet által bizony alakítható.

Hasonló a történet az ellentétes esetben is.

Ha a gondolkodás az alkat szempontjából ítéli meg a helyzetet, akkor az alkatot óhatatlanul állandónak, a környezetet pedig változékonnak fogja tekinteni, mert ebben az esetben azzal a reménnyel él, hogy a környezet az alkati adottságok kíváncsi szerinti ilyenre vagy olyanná alakítható. Ebben is van némi igazság, hiszen nincsen olyan környezet, melyet ne az egymás közötti egyensúlyra törekvő alakok alakítanak, s ebből a szempontból a helyzet valóban mindig megváltoztatható.

Vegyük szemügyre a kapcsolódási formák legegyszerűbbjét, a páros kapcsolatot. A páros kapcsolatban mindig én vagyok az állandó elem, s ő a változékony. Miközben tulajdonságaim csoportjával környezetet teremtek a másik egyed alkatának, a másik egyed a tulajdonságainak csoportjával környezetet teremt az én alkatomnak. De amennyiben egy páros kapcsolatban mindig én óhajtanám biztosítani az állandóságot, miközben a másik is ezt akarja, nem az egyensúly, hanem a tulajdonságok alapformái között dúló harc állandósodik a helyzetünkben; s ez lesz a közös.

Ha viszont egy emberi egyed tulajdonságainak mindegyik alapformája, akár annak ellentétéként, akár annak kiegészítéseként, megfelel egy másik emberi egyed tulajdonságainak, tehát nem a tulajdonságok egyike vagy másika, hanem mindegyike érintkezik mindegyikével, s így önálló összefüggérendszerként a tulajdonságok egyetlen csoportját alkotja, akkor az egyenlőség kivételes egyensúlya jön létre két alkat között. Ezt a helyzetet szoktuk szerelemnek nevezni. Kérdés persze, hogy minek az egyenlőségét hozza létre a tulajdonságok egyensúlya ebben a helyzetben?

A szerelemben tiszta adottságként élem át a másik ember alkát, mert adottságait nem tudom elválasztani a saját alkatom adottságaitól; mivel minden alaptulajdonságomnak van egy megfelelője benne, se a saját állandóságomnak, se a másik változékonyágának nincsen többé jelentősége: így élem át tiszta adottságként a saját alkatomat az alkatában.

A szerelem helyzetében két különálló alkat önmaga egyetlen környezetévé változik. Tulajdonságaik különbözősége olyan állandónak, közösnek és kölcsönösnek bizonyuló vonás tulajdonságaik egyensúlyában, mely azonossága által teszi egyenlővé őket. Két különálló alkat ezért kizárólag a szerelem helyzetében teheti túl magát azon a környezeten, amelyből származik, s amely különben ilyenre vagy olyanná teszi.

Van tehát egy olyan helyzet, amelyben az alkat túlteheti magát a környezetén, anélkül, hogy része ne maradna, ám nincsen olyan helyzet, amelyben a környezet túltehetné magát az öt alkotó alkatokon, tehát ne egész maradna. Az alkat a bennünk lévő isteni rész, a környezet pedig a ránk bízott emberi egész.

Az emberről való gondolkodás ezen a ponton azért kerül válaszütra, mert az alkatról való gondolkodásban a világegyetem részének szempontjából, a környezetről való gondolkodásban viszont az emberi közösség egészének szempontjából kell megítélnie a saját helyzetét. Csak hogy az emberről való gondolkodás igazi nehézsége abban

áll, hogy az emberi közösség egésze olyan része a világegyetem egészének, amely csak az őt alkotó részek által részesülhet e nagyobb egészből.

Az evangélisták közül János és Márk egyáltalán nem beszél Jézus gyermekkoráról. Máté körültekintő, de a leszármazást egyáltalán nem jellemző genealógiai táblázattal kezdi elbeszélését, szól a fogantatás, a születés, az elmenekítés és a visszatérés körülményeiről, ám valóságos alakként, hasonlóan társai elbeszélésmódjához, nála is csupán akkor jelenik meg Jézus, mikor immár felnőtt férfiként megkereszteli őt János. Egyedül Lukács szól a tizenkét éves gyermekről. Története azonban nem arról ad képet, hogy milyen gyermek ő, hanem arról, hogy ki ő.

Akiről tudjuk, hogy ki, nem szükséges még azt is megmondanunk, hogy milyen. Ez fordítva azonban nem így van. Bármennyi igaz jelzővel illessünk is valakit, jelzőink óhatatlanul arra utalnak, hogy milyen ő nekünk, de ettől még nem tudjuk meg, hogy ki.

Ha meg valakivel kapcsolatban arra vagyunk kíváncsiak, hogy milyen, akkor azt is megkérdezzük, hogy miért olyan, amilyen. Ez a kérdéssor valójában azt a dilemmát rejt, hogy a másik ember alkatát nem tudom magyarázat nélkül elfogadni önálló eszként, hiszen nincsen pontos képem azokról a tulajdonságairól, melyek összefüggése elkülöníti őt tőlem.

A szerelmes ember ilyesmit soha nem kérdez. Amennyiben ujjongó állításai között egyáltalán fölmerül egy kérdés, akkor az inkább ilyesféleképpen hangzik: miért éppen én részesültem abban a kivételes kegyelemben, hogy találkozhattam vele. Ez a kérdés pedig valójában azt a dilemmát rejt, hogy a szerelem helyzete nem ad módot az alkatok szétválasztására, holott érzékszerveink éppen abból indultak ki, és mindig is oda térnek, hogy a másik ember nálunk mennyivel különb, habár ennél egyenlőbbek már nem lehetnének.

A szerelem helyzetében válik élményünkkel, hogy az alkatok közötti egyenlőséget nem a hasonlóságuk, hanem a különbözőségük biztosítja.

Az alkat közvetlen kapcsolatban áll a világegyetem természetével, amivel a környezet csak közvetett kapcsolatban állhat. Az analitikus gondolkodás ennek megfelelően azt kérdezi, hogy milyen ember ő, az organikus gondolkodás viszont azt kérdezi, hogy ki ő; az analitikus gondolkodás a történetével foglalkozik, az organikus gondolkodás a helyzetével, az előbbi a feltételekkel, az utóbbi az állapottal.

Se az antik, se a középkori irodalom hőseinek nincsen gyerekkora; nincsen Odüsszeusz, nincsen Don Quijoté, nincsen Hamlet se. Az alkatok szempontjából szemléljük a világot, és nem a környezetük szempontjából az alkatukat.

A gyermekkorral való beható foglalkozás viszonylag új keletű, és a kultúrák történetében mindenképpen egyedülálló jelenség. A gyermekkor vázlatos ábrázolása a szentek életrajzában, illetve vallomásaiban jelenik meg először. Történetük abból indul ki, hogy tiszta adottságként föltalálható bennük az isteni rész, mely közvetítők segítségével azt az egészet hivatott keresni, aminek a része. Az se tekinthető véletlennek, hogy a szentek Krisztus iránt érzett szerelmükről beszélnek. Nem mindenki részesül e szerelemből, hanem csak az, aki megfelel az alkata által támasztott feltételeknek, s még kegyelemben is részesül, ám aki részesül belőle, és a feltételeknek megfelel, az aztán bármilyen környezeti feltételek között.

Azok az újkori gondolkodók, akik az erény elsajátíthatóságának és közösségtételnek a feltételeit az emberi közösség feszültségmentes együttélésének a szempontjából gondolták át, ezen a halovány nyomon indulhattak el. Ha ugyanis kijelentem, hogy bármilyen környezeti feltételek között, bárki kiválónak válhatik, akkor vagy azt az embert kell a legkiválóbbnak neveznem, aki úgy változtatja meg a közös élet feltételeit, hogy azok hatására kivétel nélkül mindenki kiváló lehessen, avagy azt az embert, aki a lehető legjobban sajátítja el a közös környezet kiválóságra vonatkozó ígé-

nyeit, s ezáltal maga is hozzájárul ahhoz, hogy a kiválók mindenki számára egyenlőn kiváló feltételeket teremtsenek; vagy azt az embert, aki alkati adottságainál fogva képes a közös környezet életfeltételeinek a megváltoztatására, vagy azt az embert, aki a saját életfeltételeinek a megváltoztatásával részesévé válik a kiválóságra vonatkozó közös változásnak.

Az újkori analitikus iskolák a genealógia antik elvével és a kegyelem keresztény elvével együtt, így tüntették el a gondolkodásból az emberi egyed alkatában megnyilvánuló, s őt közvetlenül a világegyetem egészéhez kötő isteni részt, az állandóság elvét, s egy olyan, minden emberi egyedben megnyilvánuló elvet, a változékonyság elvét helyezték a helyébe, amely aztán az emberi egyedet az emberi közösség közvetítésével köti a világegyetem egészéhez, és nem fordítva.

Az analitikus gondolkodás tán azért fordul oly nagy figyelemmel a gyermekkor felé, mert ez az egyetlen olyan élethelyzet, amelyben a változékonyság elve a közösség egészének összefüggéseiben belül, viszonylag tisztán ábrázolható. Nincsen olyan felnőtt, aki ne lett volna gyerek. Nincsen olyan gyerek, aki ne eszmék nélkül született volna e világba. A közös gyermekkor szempontjából szemlélve valóban elmondható, hogy minden ember közös vonása a változékonysága, hiszen alkati adottságaitól függetlenül, csaknem menetrendszerűen gyarapodik súlyban, tapasztalatban, tudásban, és érési folyamatának különböző állomásain olyan azonos lelki akciókba bonyolódik, s olyan azonos lelki reakciókat ad, amelyekben a közös környezet életfeltételeit a saját természeteként produkálja vagy reprodukálja. Ha pedig ez így van az emberi egyed fejlődését illetően, akkor miért ne lehetne így az emberi közösség fejlődését illetően is? Ha a gyermek fejlődése az alkalmazkodás által való kisajátítás, akkor a közösség fejlődése miért ne lehetne a világegyetemnek alkalmazkodás által való kisajátítása?

A gyermeki tevékenység kétségtelenül arra irányul, hogy tartósan használható egyensúlyi helyzetet hozzon létre az alkati adottságok és a környezeti feltételek között. Ennek, az állandóságot a változásra való készségben érvényesítő tevékenységnek a nyomai íródna valamennyiünk arcára; mozdulataink ennek az állandó egyensúlykeresésnek az eszközei lesznek. Az arc vonásai és a mozdulatok rendszere híven tükrözi azokat a tulajdonságokat, amelyek képesek voltak alkalmazkodni a környezeti feltételekhez, és azokat is, amelyek erre nem voltak képesek.

A környezet feltételeinek tökéletes és teljes elsajátításában ott mutatkoznak meg a határok, ahol az alkati adottságok lehetetlenné teszik az elsajátítást. Az alkati adottságok tökéletes és teljes megnyilvánításának viszont ott vannak a határai, ahol a környezet feltételei nem felelnek meg ezeknek az adottságoknak.

E határpontokon túl kezd működni a képzelet, amit a szándék köt vissza a tapasztalathoz.

Az emberi egyed fejlődése csak akkor lehetne hát az emberi közösség fejlődésének mintájává, ha se a képzeletével, se a szándékaival, senki nem lépné át az emberi közösség életfeltételeinek a határait, hanem mindig azon belül maradna, amit a közösség közvetít a világegyetem egészéről. De akkor lehetne-e egyáltalán képzeletről és szándékról beszélni? Lenne-e különbség arc és arc, mozdulat és mozdulat között?

Huszonöt éven át, szinte mással se foglalkoztam, mint azokkal az összefüggésekkel, amelyek az emberi közösség állapotának alapformáit az emberi egyed helyzetének alapformáihoz kötik. Az analitikus gondolkodásmódnak megfelelően, az a meggyőződés vezetett, hogy az alkatról vagy a környezetről való gondolkodás szempontjai végül is fölcserélhetők; hasonlóképpen ahhoz, ahogyan képzeletének helyességét a tapasztalataival, tapasztalatainak helyességét a képzeletével méri meg az ember. De éppen a gyermekkorral való következetes foglalkozás vezetett el ahhoz a kínos felismeréshez, hogy az emberi közösség és az emberi alkat viszonya se az alárendelés, se a mellérendelés szabályai szerint nem ábrázolható.

Az emberi közösség egészéről csupán az alkat szavával beszélhetünk hitelesen, az emberi közösség egészének azonban egyáltalán nem lehet hiteles szava egy alkatról, hanem csak ítélete. A gyermekkorral való következetes foglalkozás nem a felnőttkorhoz, a felnőttkorral való foglalkozás pedig nem az egyenlő emberek társulásának eszméjéhez vezetett, hanem az alkathoz, és az alkatnak nincsen se gyerekkora, se felnőttkora, hanem állandóan összefüggő tulajdonságai vannak. Elég messzire megyek, ha azt mondom, hogy a tulajdonságoknak e csoportja az egyed nemétől, életkorától és környezetének feltételeitől függetlenül, csak egy másik egyed vonatkozásában kerülhet az egyenlőség helyzetébe, de ugyanilyen szerelmi helyzet nem alakulhat ki az emberi közösség egésze és az emberi egyed között. Az egyik alkat, különbözősége folytán ellentéte vagy kiegészítője lehet egy másik alkatnak, de az emberi közösségnek nincsen alkata, hanem csak alkatokhoz mérhető milyensége van, s ezért csak a különböző alkatok tulajdonságaiban rejlő hasonlóságok alapján törekedhetik arra az egyenlőségre, amelyet csak a különbözőségek alapján lehetne elérni.

Egy emberi közösség az életfeltételek elsajátításának mintájává teheti a gyermekkort, a közös beszéd alapjává a hasonlóságot, az együttélést formázó elvvé a változékonytságot, és mégse kerülheti el, hogy az őt alkotó alkatok az életfeltételek elsajátításának mintájává ne a szerelmet tegyék, a közös beszéd alapjává ne a különbözőséget, és az együttélést formázó elvvé ne az állandóságot.

Az alkatnak az emberi közösség egészét illető szava, vagy milyenségére vonatkozó ítélete ezért mindig rebellió: a közösségnek csak milyensége van, de nincsen személye. Az emberi közösség egészének alkatra vonatkozó ítélete pedig mindig tévedés: az alkatnak van milyensége és van személye is. Az alkatra vonatkozó közös ítéletnek csupán egy olyan isteni egész adhatna hitelt, amelynek ugyanakkor nem lenne része az alkat. A közösség egészére vonatkozó szavaknak ezzel szemben hitelt adhat bármelyik alkat, hiszen nincsen olyan alkat, mely ne lenne része ennek az egésznek.

Ha a közösség egészének nevében bátorkodott bárki ítéletet mondani bárkiről, akkor biztos lehet benne, hogy tévedett, hiszen a közösség egészéből kizárta azt, aki fölött ítéletet mondott; a milyenségről beszélt, holott a megítélt személye nélkül a közösség is megszűnt egész lenni. De nem így van, amikor az emberi egyed alkot ítéletet a közösség egészéről. Ez az ítélet mindig hiteles és igaz, mert az emberi közösségnek nincsen személye, csak milyensége. Így aztán kizárólag az a közösség képes hitelesen gondolkodni önmagáról, amely a közösség egészének alkatra vonatkozó téves ítéleteit legalábbis korrigálja az őt alkotó alkatoknak a közösség egészére vonatkozó rebelliójával.

Következő számunkból

Emlékezés Karl Barth-ra (Benczur László, Fila Béla)

Cserháti József: Az elvesztett lelkiismeret keresése

Japán irodalom, japán kereszténység (Greguss Sándor tanulmánya és versfordításai,

Nemeshegyi Péter, Béky Gellért, Suszaku Endo írásai)

Földényi F. László: Hajóúton

Iránytű legyen! (A Vigília kérdőívéről)

RONALDO MUNOZ

Levél Chiléből

Utunk a zsinat után

A II. Vatikáni zsinatot két alapmotívum vezérelte: Az egyház *szolidaritást* vállal a „mai idők emberének örömeivel, reményeivel, bánatával és szorongásaival” és *tanúságot tesz* a „minden nemzetek világossága mellett, mely Krisztus”.

A zsinat lezárását követő húsz év a katolikus egyház számára – különösen a „harmadik világban” – az Evangélium szellemében történő megújulás és a nép életéhez való közeledés gazdag időszaka volt. Ugyanakkor az egyház új konfliktusokkal is szembetalálta magát: az erkölcsi értékek összeütközésbe kerültek a hatalmon levőkkel; de új feszültségek ébredtek saját közösségein belül is.

Hogy Chilében és Latin-Amerikában fölmérhessük az egyház pasztorális munkáját az elmúlt húsz évben, ahhoz Földünk szegényeinek és Jézus Krisztus Istenének kapcsolata kínálkozik legjobb útmutatóul.

A zsinat együttérzésünket sürgeti a „mai idők emberével”, ám „mindenekelőtt a szegényekkel és elnyomottakkal”; tanúságtételre szólít fel a „minden kereszténynek szóló Evangélium mellett”, és különösen a szegényeknek és elnyomottaknak szóló Evangélium mellett.

*

Miért mozgatta meg a zsinat ekkora erővel a mi latin-amerikai világunkat? Felfedeztük szegényeink nagy többségének – a meszticeknek, a bennszülötteknek és az afrikai származásúaknak – drámai nyomorát. A zsinat által megújított, emberibbé tett *hitünk Jézus Krisztus Istenében* az alapja ennek a felszólításnak. Hitünket rettetesen megrázta és radikalizálta mindaz, amit a szegények világában éltünk meg, tanúivá válva igazságtalan, jogtalan szenvedéseiknek, osztozva törekvéseikben, reményeikben.

A szegények nyomora, elnyomása a közéletben, visszaszorítottságuk és lebecsülésük Chile jelenlegi vezetőinek részéről szerintünk bűn és botrány, a szavak legteljesebb egyházi és teológiai értelmében. Bűn és botrány, ami erőteljes állásfoglalásra hív fel minket a testvéri tömegek színe előtt.

Ugyanakkor azt is felismertük, hogy a szegényekre *nemcsak a nyomor és szükség jellemző*, hanem *sajátos értékeik és törekvéseik vannak*; más szempontból látják az életet, az emberi közösséget, más a magatartásmódjuk, más szimbólumokat és nyelvezetet használnak, más az Isten-tapasztalatuk, s mások a vallási kifejezési formáik. Mindezek együtt alkotják a mienktől különböző világukat és kultúrájukat. Hasonlóképpen felfedeztük, hogy a szegényeknek nemcsak sajátos világuk és szubkultúrájuk van, hanem személyes és közösségi *emberi jogaik* is vannak. Jogaik, melyeket a jelenlegi uralkodó csoport társadalmi-gazdasági rendszere, politikai berendezkedése és kulturális

befolyása révén módszeresen leépített. Végül azt is felfedeztük, hogy a szegények jogait eltiporták ugyan, de *saját, önálló vezetésük* van, sőt *harcaiknak immár történelme* is. Ezáltal viszik előre saját ügyüket, visszahódítva és megvédve jogaikat; a szolidaritás elvére építve küzdenek közös nyomoruk és félreszorítottságuk ellen. A szegények inséget és nyomort szenvednek, s elvárják segítségünket emberi fejlődésükben. Miközben elnyomott, sőt üldözött szubkultúrájukban élnek – felszabadító hatású népoktatásunk segítségét kívánják. Miközben a kapitalista termelési mód kihasználta munkásai vagy immár használhatatlan selejtjei, jogaik védelmét tőlünk is várják, hogy segítségük önálló vezetésüket és szolidaritást vállaljunk harcaikkal.

A szegények kultúrája és vallása – miként szervezettségük és harcaik is – *két irányban fejlődik*, s e szerint szorul evangelizálásra. Felismerhetjük ebben Isten Országá vetőmagját és erejét, mely az életet és a felszabadítás dinamikáját hordozza magában. De ugyanígy megláthatjuk a szegényekben a bűn hatalmát is, mely leigáz, bálványimádásra késztet és szétzilál.

A bűn megítélésekor és az Isten Országá hirdetésekor nem számíthatunk a mi kultúránkból származó tanokra, egyházi neveltetésünkre, mert ezek idegenek a szegények világától, szenvedéseitől, harcaitól. Amit tennünk kell, az az – s erre készek is vagyunk –, hogy tisztánlátásra és józan ítélőképessegre tanítsuk a szegények egyházi közösségeit. A szegények e közösségei „érettségre jutottak” Latin-Amerikában, az „öröm és a remény jegyeit hordozva az egész egyház javára”. Ezekben a közösségekben kell az Evangéliumnak felszabadító módon szembesülnie a mindennapi élet valóságával, mind személyes, mind közösségi téren. Az Igét a mi jelenlegi valóságunkkal összevetve kell olvasnunk, s helyzetünket a bibliai Ige fényében kell megértenünk. Így válik életté a keresztyén hit új, elmélkedő és imádkozó tapasztalata e krisztusi és szociális szempontból válságos időben. A hit tapasztalata ez, mely az egyház közösségi és missziós megújulásának lelkületét hordozza magában Latin-Amerika elnyomottjai között. Az a cél, hogy testvéribb, népibb, közösségibb módon váljanak Jézus Krisztus egyházává, egységben az egyetemes egyházzal és pásztoraival; jobban építve az Evangéliumra és hatékonyabb felszabadító erővel.

Az egyház pásztorai Chilében és Latin-Amerikában – kisebb vagy nagyobb mértékben – csatlakoztak ehhez a belátáshoz, támogatták és tekintélyükkel terjesztették is.

Miből és honnan táplálkozik a hitünk?

Az egyház közösségében *Istent* hallhatjuk meg drámaian és reménytelen a bibliai Igékben, és korunk történelmében. Ő kinyilatkoztatja magát nekünk, ha képesek vagyunk párbeszédet teremteni az Ige és a történelem között.

Jézus Krisztus abban az egyházban van jelen, mely az Ő közössége és szentsége, egyúttal jelen van a Föld szegényeiben és szenvedéseiben, Ő értünk adja magát, s felszabadít minket, ha az egyház valóban a szegények egyházává tud lenni.

A *Szentlélek* jelen van a hívők közösségében, melyet Ő gyűjt egybe a szeretetben, s karizmáival támogat, és ugyanígy jelen van a szegények népében, hitükben, szolidaritásukban és harcaikban; betölt és átalakít minket, ha egyházunk közössége képes együtt haladni a néppel és közöttük tanúságot tenni.

Így tehát hitünk Credóját bibliaibb és aktuálisabb formában kell megfogalmaznunk. Hitet kell tennünk:

Az újra felfedezett *Istenről*:

- az elnyomott nép felszabadítójáról, az élet teremtetőjéről,
- az irgalmas Atyáról, aki megbocsát, fölemel és ünnepre hív minket,
- az igazság és szeretet országának Istenéről, aki az emberi közösségben hatékony szeretetre kötelez minket és velünk lesz testvéreink jövőendő városában.

Az újra felfedezett *Jézus Krisztusról*:

- az ácsról és a názareti prófétáról,
- aki meghirdeti az Isten Országát, amely befogadja a peremre szorultakat is, és veszélyezteti a fennálló hatalmi rendszert és a hivatalos vallást.
- a hatalmasok által elítéltről, a keresztre-feszítettről, a feltámadottról, akit az Atyaisten visszahelyezett dicsőségébe, a szegények Messiásáról, az életadó Úrról, aki bűneinktől megszabadít, vándorútra hív, hogy megszabaduljunk az egyéni és közösségi bűnök szolgaságából,
- az Atya Egyszülöttjéről, aki elsőként támadt fel a sok testvér közül.

Az újra felfedezett *Szentlelekről*:

- az élet és az öröm Szentlelkéről, az éles és célratörő próféciák Szentlelkéről,
- aki Jézus Szentlelkét adja nekünk, bátorságot és erőt ad a tanúságtételre és szolgálatra,
- aki a Krisztus Lelkét ajándékozza nekünk, hogy részesedhessünk a testvérekkel a Fiú ismeretében és szeretetében, elővételezve a jövőendő feltámadás teljességét.

Ahogy Jézus a maga idejében, ahogyan az ősegyház, ahogy az evangéliumi megújulás mozgatói az egyházban mindig is – a mi latin-amerikai egyházunk útja is, hűségével és hibáival együtt elutasításra talált a gazdagok rétegében, a hatalmasok körében, nyílt vagy burkolt üldözést szenved a hivatalosok részéről, és megosztotta saját hívó közösségeinket is. A hatalmon lévő katolikusok csoportjára gondolok itt, akik a szegények által elszenvedett nyomort és jogtalanságokat fejlődő civilizációnkban *szerűsleges és elkerülhetetlen* jelenségnek tekintik. Olyan jelenségnek tekintik, amely nagyobb segítséget követel tőlük, de nem érinti gazdasági rendszerüket, életmódjukat, nem befolyásolja vallásosságukat. Számukra, akik a köznép világtól távol esnek – s legalább olyan távol a szegények szenvedéseitől és harcaitól –, a szegények kulturális különbözősége csupán visszamaradottság, tudatlanság és fogyatékoság; vallási különbözőségük csupán babonáság és örület; önkormányzatra törekvésük és harcaik csupán gyűlöletes, rebellis, „kommunista” agyrém.

Ennek a katolikus rétegnek is kellene segítenünk, hogy lelkiismeretesen meg tudják kérdezni maguktól, *keresztény hitük nem eltorzult hit-e?*

- Hogy *Istenük* nem távoli garanciája-e csupán a stabil államrendnek és biztonság-nak, melyben javaikat és befolyásukat őrzik; nemcsak jutalmazója-e a dolgos, rendes embernek és büntetője a rossz, rebellis embernek?
- Hogy *Krisztusuk* nem égi Király-e, aki nehezen különböztethető meg az Atyaisten-től, aki csak azért testesült meg, hogy meghaljon értünk, s hogy együtt legyen velünk a halál utáni biztos Égben; nem csupán olyan Krisztus-e, aki egy tökéletes Egyházat alapított számunkra, ellátva azt egyszer s mindenkorra a szükséges tanokkal és szentségekkel, hogy az bemutassa nekünk Istent s elvezessen az Égbe?
- Hogy a *Szentlelket* számításba veszik-e egyáltalán? Nemcsak az egészség, a személyi nyugalom és biztonság forrását, a többé-kevésbé exkluzív csoportok tevékenységének alapját látják-e benne?

Az elmondottakból következik, hogy a konfliktus, amely az egyházat megosztja, nem csupán kulturális, ideológiai és politikai okokra, hanem sokkal mélyebbre vezethető vissza – miként Jézus ellentéte a zsidó hatalmakkal, vagy Pálé a zsidó-keresztényekkel: hitbeli és alapvető teológiai különbségekre.

Mindezeket figyelembe véve két pasztorális kérdést vethetünk fel:

a) Az egyházi közösség hogyan segítheti hatékonyabban a szegényeket a növekedésükben és annak felismerésében, hogy evangéliumi hitük elmélyülésében és hatékony tanúságtételükben velük közös vándorúton járunk? Hogyan kamatoztathatjuk hatékonyabban szenvedéseiket, kölcsönös testvériségüket, reményüket az egész egyház iránti hűségük megerősítésére?

b) Hogyan verhető híd a szegényektől a hatalmasok rétegéig, és hogyan vezethetők el ez utóbbiak az igazság megvallásához? Ez a valóság nekik éppen olyan radikális kérdéseket vet föl, mint nekünk. De csak így válhatnak ők is szabadokká. Hogyan kell tehát hirdetni ezeknek a rétegeknek a béke hírét? Azt a békét, melyet csupán az élő, igaz Isten tud megadni, aki minket arra kér, hogy összes gyermekeivel együtt részesedjünk a szeretetben, a javakban és a felelősségben.

Seidl Ambrus fordítása

Kereszténység diktatúrában: Chile

„Hogyan élhet egy nép olyan politikai rendszerben, amelyet nem maga választott, de amelynek megváltoztatására nincsen ereje?” Több mint egy évtizede ez a chileiek fő kérdése. „S milyenek ilyenkor az egyház kilátásai, egy olyan egyházé, amelynek hívei reményvesztettek s talán kereszténynek is lanyhák, s amelynek vezetői gyengék és bizonytalanok?” – Ez a katolicizmus dilemmája.

A 4300 kilométer hosszúságú, 757 000 km² területű, 11 millió lakosú Chilében tizenhárom éve katonai diktatúra van. Valaha Latin-Amerika legöregebb demokráciájának nevezték, amelyben polgári, katonai, szocialista, keresztény és népfront-kormányok követték egymást. Ásványkincsei sokáig relatív jólétet, ipari fejlődést és magasfokú városiasodottságot eredményeztek. (A városi lakosság aránya 1970-ben Chilében 73, Magyarországon 47 százalék volt.) Az elmúlt évtizedekben azonban a gazdasági helyzet romlott. A nagybirtokrendszer lehetetlenné tette az agrárproletariátus munkához juttatását. Az ásványlelőhelyek kimerülése a bányászok és munkások életalapját szüntette meg. A kereszténydemokrata Eudardo Frei (1964–69) föld-reformmal és a kulcsfontosságú ipar államosításával próbálkozott, de a társadalmi feszültségek határozottabb változást követeltek. A szocialista-kommunista Népi Egység Párt élén Salvador Allende (1970-73) a fejlődés gyorsításával próbálkozott. Szociálpolitikájával (általános orvosi ellátás, az éhezés megszüntetése, állami munkaalakalmak stb.) megnyerte a legszegényebbek támogatását. A tőkés-ellenes gazdaságpolitika viszont nyílt ellenséggé tette az USA-t, a hazai jómódú rétegeket és a jobboldali pártokat. A szembenállás már-már polgárháborúval fenyegetett, amikor Allende meggyilkolása és Pinochet tábornok katonai puccsa véget vetett a demokráciának, a kereszténydemokraták „forradalom és szabadság” jelszavának s a szocialisták „békés forradalmának”.

Chilében diktatúra van. A gazdasági nehézségeket ez nem oldotta meg. Minden negyedik ember (23 százalék) munkanélküli. Az egy főre eső külföldi adósságok terén Chile vezet Latin-Amerikában. A „társadalmi béke” pedig ugyancsak egyoldalú. Több tízezer chilei nem térhet haza az emigrációból. Akit otthon ellenzéki gyanúsna tekintenek, azt a rendőrség letartóztathatja, bírói ítélet nélkül hetekig fogva tarthatja. Az Amnesty International alapos dokumentációja szerint kihallgatásokkor és politikai foglyok esetében rendszeresen alkalmazzák a kínvallatás minden brutális eszközét az égetéstől a megerőszakolásig. Végül a rendszernek nem tetsző emberek egy része egyszerűen eltűnik. Az eltűntek, letartóztatottak, meggyilkoltak ezrei között számos pap van – akiket azután híveik mártírként tisztelnek.

A katolicizmus helyzete ellentmondásos. Az ország zömében (85 százalék) katolikus, de közülük kevés a gyakorló (15–25 százalék). Chile liberális múltja együtt

járt a kereszténység gyengeségével. Az államot és egyházat még 1925-ben szétválasztották. Az állam azóta nem szól bele a püspökök s más egyházi vezetők kinevezésébe, és nem tart fenn vallási-egyházi ügyekkel foglalkozó hivatalt. Mégis századunk közepéig a katolikus egyház a társadalomszervezet színtelen részeként, földbirtokai s hierarchiája révén kétségtelenül a hatalmasok oldalán állt. Az ötvenes évek táján mind a vallási életben, mind a társadalmi jelenlét kérdésében mélyreható változás kezdődött.

Az egyházi éledés öt legfontosabb eleme: (1) a lelkipásztori tervezés megkezdése, (2) egyházmegyei és nemzeti zsinatok, (3) a női szervezetek feladatainak átfogalmazása, (4) a vallási élet folyamatos szaktudományos vizsgálata és az értelmiségnevelés, (5) a társadalmi kérdésekben való nyilvános állásfoglalás.

(1) A tervezés még a II. Vatikáni Zsinat előtt kezdődött: a feladatok és az erőforrások felmérésével. A lelkipásztori munka eredményei mára kezdenek beérni. Jelenleg (1982) Chilében 2085 pap van, akik 188 diakónus és 984 főállású hitoktató (és több tízezer „társadalmi munkás” plébániai hitoktató) segítségével támaszkodhatnak. A szerzetes testvéreket és nővéreket is beszámítva „az egyház állandó személyi állománya” 8727 fő. A világiak bevonása az „elsősegélyt” jelentette. Azóta a papi utánpótlás, sőt a papság növekedő aránya is biztosított. A szeminaristák száma magas és emelkedik: 1977-ben 665-re, 1978-ban 753-ra, 1982-ben 911-re.

(2) A II. Vatikáni zsinat utáni első egyházmegyei zsinatot (1966–69) a santiagói érsekség tartotta. Három évig elemezték a legégetőbb kérdéseket: az egyház jelenléte és szerepe a világban; az egyházi intézmények; a nem hívókhöz való viszony; az ökümenizmus; és a zsidó-keresztény párbeszéd.

(3) Chilében 5032 szerzetes nővér él (1982). A megújulás fontos döntése, hogy a nővérekre nem az iskolákban, kórházakban, öregotthonokban van a legnagyobb szükség, hanem a lelkipásztori munkában, a kis közösségeken keresztül történő evangelizációban. Ez együtt jár a jelenlegi több mint ezer katolikus iskolából az 1676 kórházból és egyéb egészségügyi intézményből való részleges visszahúzódással.

(4) A keresztény önismeret és öntudat fejlesztésére az ötvenes évek vége óta intézmények sorát alapították. A Püspöki Kar Vallásszociológiai Intézete főleg lelkipásztori kérdésekkel foglalkozik. A jezsuita Bellarmin Központ tevékenysége a vallásszociológián túl általános társadalmi és gazdasági problémák megoldását, a társadalmi igazságosság érvényesítését és a kisebbségek védelmét is felöleli. Különböző szintű oktatási intézmények szolgálják a keresztény felnőttnevelést. Egyik legfigyelemreméltóbb a Keresztény Humanizmus Akadémia, amit Silva-bíboros „a szellemi tőke megmentésére” alapított, s ahol azok a professzorok és tudósok oktatnak, akiket a hivatalos politikai rendszer kritikus katolicizmusuk miatt nem enged állami egyetemekre.

(5) A társadalomban az egyház önmagát a jogfosztottak szószólójának, de ezen túl a különböző társadalmi érdekek és törekvések közvetítőjének tartja. Ez mind körlevelekben, mind konkrét akciókban kifejeződik. A körlevelek megbélyegzik az erőszakot és figyelmeztetnek, hogy a kereszténység nem merülhet ki a jótékonykodásban, hanem a társadalmi hátrányok felszámolására kell törekednie. Az egyház gyakorlati társadalmi tevékenységének kezdeti mérföldköve az első chilei földosztás: 1962-ben Raul Silva kardinális santiagói érsek és Manuel Larrain talcai püspök a püspökségek birtokát felosztotta a rajta dolgozó földművesek között. Újabb mérföldkö a Szolidaritás-lelkészség: ez a puccs után felállított központ, amely megszervezi az elhurcoltak és üldözöttek jogi védelmét s családjaik anyagi támogatását. Végül szinte minden plébánia közreműködik a munkanélküliek támogatásában, a helyi kézműipar összefogásában, az ingyenes közétkeztetésben, a közös lakásépítésben stb. Egy kimutatás szerint az elemi szintű társadalmi és gazdasági szervezet (kisipar, érdekvédelmi szervezetek, társadalmi önellátás stb.) 60 százaléka a katolikus egyház védnöksége alatt tudott megmaradni – vagy született újjá.

Chile katolikus egyháza tehát nem csekély társadalmi erő. A társadalmi jelenlét a politikával való kapcsolatot is kikerülhetetlenné teszi. Ennek mikéntje először Allende szocialista-kommunista népfrentjának megválasztásakor vált kérdésessé. Egy adatgyűjtés szerint a papság 3 százaléka a legszorosabb kapcsolatokért, 53 százaléka a békés együttműködés mellett, 37 százaléka a dialógusért szállt síkra és csak egy százaléka javasolta minden kapcsolat megszakítását, 5 százaléka pedig a marxizmus-sal szembeni harc megkezdését. A Pinochet-rezsimmel való kapcsolat felemás módon kezdődött. Silva kardinális, majd néhány napra rá a pápa elítélte, de a chilei püspökök többsége üdvözölte a véres katonai puccsot. (Igaz, ugyanekkor a protestáns kis-egyházak a legnagyobb napilapban egyoldalú hirdetés formájában fejezték ki a hatalomátvétel melletti egyetértésüket, hűségüket és támogatásukat.) A katolikus püspöki kar egésze csak akkor kezdett véleményt változtatni, amikor a diktatúra sok évre berendezkedett, amikor a gazdasági nehézségek nőttek, az elhurcolások szaporodtak, amikor papok és hitoktatók sorát kényszerítették emigrációba vagy gyilkolták meg. Az egyház azóta sem adja fel azt az igényét, hogy közvetítsen a különböző társadalmi erők között, a szabad választások és a demokrácia érdekében. Emellett azonban annak látszatát is kerülni akarja, hogy helyesli vagy éppen jogosnak tartja a nemzet többségével szemben uralkodó rendszert. Ezek a célkitűzések próbára teszik, de meg is edzik az egyházi vezetőket. A kereszténység pedig a mindennapi élet s a közélet olyan fontos elemévé válik, amilyen Chile történelmében talán még sohasem volt.

T. M.

HIT ÉS ÉLET

Bűnbánattartás és gyónás

Az utóbbi években erősen megcsappant mind a gyónók, mind a gyónások száma. Ha arra gondolunk, hogy gyónás ürügyén mennyien inkább csak kipanaszkodják magukat, vagy egyszerűen beszélni akarnak magukról, akkor e csökkenő tendenciát nem csupán válságtünetként könyvelhetjük el. Annál kevésbé, mivel ugyanakkor az áldozás természetes részévé lett misehallgatásunknak. Hogy e kérdéskörben mennyi el-
lentétes nézet forog közszájon, azt a következő beszélgetés is érzékelteti:

- Mondjuk ki: a gyónás válságban van, mert eljárt fölötte az idő.
- Egy szentség nem lehet válságban, csak a hitünk.
- Én sem a bűnbánat válságára gondoltam, hanem a heti vagy havi gyónások automatizmusára, a bocsánatos és a halálos bűnök kidekázására, a semmitmondó lelki-tükrökre, a sematikusan kiszabott elégtételekre...
- Miért kell fölszentelt papnak elmondanom a bűneimet? Miért ne állhatnak ki a csillagos ég alá, hogy ott Istennek valljam meg őket?
- És miért mondja a pap, hogy az Evangélium meghallgatása szolgáljon bűneink bocsánatára? Mire szolgál a bánatima?
- Az elégtétel elmulasztása, az el nem nyugvó lelkiismeret-furdalás pszichés zavarokat is okozhat. Nem merjük elhinni, hogy megbocsáttattak bűneink.

– A magam részéről a gyónást csak akkor tartom indokoltnak, ha azt érzem, hogy teljesen elszakadtam Istentől.

– Csakhogy akkor már kereszténynek sem nevezheted magad!

– Úgy van. A feloldozás után térek vissza a keresztény közösségbe.

– Ez valahogy így is volt az ősegyházban. Akkor nyilvánosan kellett bűnvallomást tenni, az egész közösség színe előtt, s csak a kiszabott vezeklés után lehetett visszatérni a közösségbe. Igaz, ilyen véteknek csupán az emberölés, a házasságtörés és a hittagadás számított.

– Akkor ma már nagyon messze vagyunk az ősegyházi gyakorlattól, hiszen ma négy szemközt sorolom el bűneimet a gyóntatónak, s a feloldozás után csupán valami csekélységet kell végeznem elégtételként.

– Szerintem ahhoz, hogy lelki ember legyek, rendszeresen kell élnem azzal a kegyelemmel, amit a bűnbánat szentsége kínál.

– Azt hiszem, te inkább a lelkivezetésre, a lelki beszélgetésre gondolsz. Nem jó ezt összekeverni a gyónással! Már csak azért sem, mert lelkivezetésre nem mindegyik pap alkalmas, a gyónásban viszont bármelyikük feloldozhat.

– Járjak pszichológushoz?

– A lélekelemzés és a lélekgyógyítás a pszichológus és a pszichiáter feladata. A lelkivezetés egészen más. Ez igen jól kapcsolódhat a rendszeres gyónáshoz, de lehet attól független is. Bárkihez fordulhatsz, aki igazán lelki ember – a jó barátodhoz vagy a feleségedhez is.

– Milyen gyakran gyónjunk tehát? Az egyház évente egyszer írja elő.

– Ezt csak egyénenként lehet eldönteni. Az önállótlanság jele, ha valaki folyton a paphoz szaladgál tanácsért. Másrészt viszont néhány bűn sematikus felsorolása a kárácsónyi vagy húsvéti gyónásban legföljebb a törvény betűjét elégíti ki. A nagykorú keresztény el tudja dönteni, hogy mikor hová, mivel kihez kell fordulnia.

– Ezek szerint nem a gyónás van válságban, hanem mi?

*

A bűn szó keresztény értelemben nem pusztán szabálysértés, rendellenes vagy rendezetlen tett, másoknak (vagy önmagunknak) okozott kár; nem is csupán illetlenség, ostobaság, egyszeri botlás vagy szokássá rögződött deviancia.

– Ennek megfelelően a gyónás sem szorítkozhat csupán egyes negatív cselekedetekre, mint valami hibabejelentés vagy kárbevallás, amelyet méltányos rendezés, fölmentő bírói ítélet követ. A lelki higiéné, a hibátlan és pontos, rendezett és fegyelmezett élet még nem azonos a kereszténységgel. A kereszténynek mindenki másnál jobban kell törekednie a tökéletességre, de nem makulátlan stréberek módjára, hanem a mértéktelen szeretet sürgetésére.

A Szentírás tágabb horizontot nyit: a hűtlenséget, a szeretet elárulását mondja bűnnek. A bűnös megszakítja kapcsolatát Istennel (és embertársaival), önkényesen és egyoldalúan felbontja a szövetséget, önmagába fordul, „becsavarodik” (ha zsargon szóval fordítjuk Luther szavát: „incurvatus”). Vétkével az ember kirekeszti magát Isten életadó szeretetközösségéből, és önmaga foglyává lesz.

Isten szeretete föltétlen, Ő hűséges marad hűtlenségünkben is. Az Atya nem vonja meg szeretetét a tékozló fiútól sem, Jézus a bűnösöknek hirdeti meg az üdvösséget, s végül maga is a bűnösök közé számíttatik.

„Fiát adta értem”, „akkor is szeretett minket, amikor bűnösök voltunk” – Szent Pált is Isten mindennél nagyobb szeretete érinti meg s indítja bűnbánatra, megtérésre. Az „első” megtérésről főleg a konvertitáknak támad elemi élményük, akik felnőttkorban „adták meg” magukat Isten szeretetének. Ezt az első megtérést azonban újabb megtéréseknek kell követniük és hitelesíteniük – ez pedig hozzátartozik minden keresztény életéhez.

A bűnbánat magatartását reánk kényszerítik emberi gyöngeségeink. „Tévedni emberi dolog”: lépten-nyomon önzőnek, irigynek, feltékenynek, kárörvendőnek, indulatosnak, túlérzékenynek, fegyelmezetlenségnek bizonyulunk. Nemcsak a tévedés, hanem a hibázás is természetes velejárója emberi életünknek. Csak az élhet nyugodtan, környezetével és önmagával harmóniában, aki megpróbálja ugyan állandóan a jóra irányítani önmagát, kompenzálni hibáit, mégis folytonosan érzi, hogy rászorul mások (és Isten) irgalmára, s ezért irgalmasan kell közelednie a többiekhez, mindig készen a megbocsátásra.

Folytonos bűnbánatot sürget azonban kielégíthetetlen szeretetvágyunk is. Minden szeretetünk példája a Szentháromság tökéletes és örök egysége, ahogyan Jézusnak az Atyával való kapcsolatából láthatóvá lett számunkra. „Ahogyan én és az Atya egy vagyunk, úgy legyetek egyek ti is egymással.” Minden szeretet az egység felé vezető úton jár – s elsorvad, ha lelassítja lépteit, megáll vagy visszafordul ezen az úton. Isten szeretete tükröt tart elénk: mennyire vagyok közösségben az Atyával és az ő többi gyermekével, akik testvéreim? Életkoromnak, Isten belém adott kegyelmének megfelelően növekszik-e, önzetlenedik-e, tágul-e, azaz „istenedik”-e a szeretetem? A felnőtt keresztény nemcsak a mindenki számára írt, tehát szükségszerűen sematikus lelkitükröket kéri magától számon, hanem a tökéletes, Isten-kívánta életszentséget is.

A bűnbocsánat kegyelmét sokféle módon kaphatjuk meg Istentől – szentségi, de nem szentségi formában is. Egyházunk a súlyos bűnök alóli szentségi feloldozás feltételeként (egyes, rendkívüli eseteket kivéve) a súlyos bűnök tételes felsorolását írja elő az egyénileg elvégzett gyónásban. Mindennapi bűneink bocsánatát azonban sok egyéb módon is elnyerhetjük. Szeretetünket erősíti és kegyelmet közvetíthet például a bűnbánat közösségi vagy egyéni felindítása (például a mise elején vagy esti lelkiismeretvizsgálatkor), s minden szívbéli, őszinte közeledés egymáshoz és Istenhez: a megbocsátás és bocsánatkérés, az egymással kiengesztelődés legapróbb gesztusai is.

A gyónás kötelezettsége tehát szorosan véve csak a súlyos bűnökre áll. Célszerű lehet azonban – legalább időnként – meggyónnunk kisebb botlásainkat is. Nemcsak azért, mert nem mindig könnyű megvonnunk a határt a súlyos bűnök és az apróbbak között. A bűnbánat nem pusztán tetteink lajstromozására szolgál, hanem egész magunk felülvizsgálatára, életünk revíziójára: új, bensőségesebb kapcsolat jöhet létre Istennel és embertársainkkal. Tetteim számbavétele, őszinte feltárulkozásom egész belső világomnak felülvizsgálatához, tudatosabb, nemesebb emberséghez segíthet. Így pedig érzékenyebben tudom befogadni Isten szeretetét, s önzetlenebbül fordulhatok oda embertársaimhoz is.

Az ilyen elmélyültebb, a tettek mögött hajlamainkat és szokásainkat, a viselkedés mögött belső világunkat is feltáró gyónás szükségesnek érzi a lelkitükrökben megadott bűn-címkeket. Hiába sorolgatunk el akárhány bűnt, úgy érezzük, nem tudtuk vele elmondani önmagunkat. A gyónás ilyenkor – külső kereteit tekintve is – kikívánczik a gyóntatószékből, és amolyan beszélgetés-gyónássá tágul, ahol lehetőség nyílik arra, hogy az erre alkalmas és vállalkozó lelkiatyával valóban Isten színe előtt beszélhesünk meg belső világunk alakulását. Aki tudatos lelkiéletet akar élni, annak komolyan kell törekednie önmaga megismerésére és rendszeres formálására. Meg kell terveznie életútját, s meg kell tanulnia rajta a járást. Hogy ezen az úton biztosabban és az eltévedés veszélye nélkül haladhassunk előre, abban igen sokat segíthet az olyan „lelki-vezető”, aki nemcsak végigjárta ezt az utat, de sokakat kalauzolt is már rajta. Irányítása nemcsak emberi tapasztalataival segíthet, hanem Isten bűnbocsátó kegyelmével is, hiszen egymásra támaszkodva, egymás segítségével járjuk végig életünknek Őhöz vezető útját.

In memoriam

Montágh Imre (1935–1986)

Montágh Imre vajon a *saját halálával* halt meg?

Mi volt az az iszonyat, döbbenet és zavar, ami majd' mindannyiunkat elfogott, mikor meghallottuk: Imre kórházban van, az intenzív osztályon.

Rilke szerint tőlünk, a modern civilizáció embereitől nemcsak saját életünket veszik el az elszabadult – elszabadított – technikában testet öltő démonok, hanem saját halálunkat is. Ápolnak, életben tartanak, mikor már rég *túl* kellene lennünk. Vagy éppen ellenkezőleg – idő előtt áttaszítanak a *seholba*. (Ez a *sehol* – *egy angyalnál lesz valahol* – reménykedik Paul Klee egyik kétsoros versében.)

Né tagadjuk: sokszor élünk át megkönnyebülést egy halálhír hallatán. Talán aki nekünk legkedvesebb volt, éppen az halt meg, hosszú élet végén, átszenvedett évek után – melyek, ha közel voltunk, nekünk is szenvedést hoztak – és mi felsóhajtunk: *jobb neki így*, megszabadult. Mennyi ebben az önzés? Mennyi a gyilkos indulat: így nem kellesz nekem? Nem tudom – nem tudhatjuk; a vizsgálat egyelőre elmarad.

De Montágh Imre esete más. Rejtély. Nyugtalanító. Mi történt? Hogy történhetett?

Imre Kassáról, egyheti – (ingyenes) a magyar nyelvel és beszéddel törődő – munkából érkezett – úgy tudjuk – aznap hajnalban. (Mindenesébe elment egy hétre Kassára.) Szombat volt. Autóval jött, ő vezetett. Hétfőn Ausztriába készült, feleségével, egyheti nyaralásra. Szombat délután autóba ültek feleségével, hogy elbúcsúzzanak Nelly édesanyjától, az ausztriai út előtt. A kismarosi ház előtt magasan van az úttest. Imre – feltehetőleg – nem húzta be a kéziféket. Ahogy Imre lejött az útról a kapu felé, a kocsik halkan gurulni kezdtek, majd megbillenve ráesett Imrére. Mi indította el az autót? Egy mellette elshunó autó szele? Ha Imre már két lépéssel előbbre van... ha az autó kereke egy pillanatra valami kövön elakad, vagy kis gödörben... ha a kormány

nem ebben a szögben van az úttest széle felé fordítva... ha két tizedmásodperccel később kezd gurulni...

Véletlenek. Vagy a véletlenek eresztékeiben ott bújk meg: a sors? Előző órái mivel teltek? Pihent volt? Kimerült? Életöröme, melyet oly sokszor – kihívóan? – hangoztatott, milyen (mindnyájunkban meglevő) feszültségeket s öröket fedett?

Emlékszem: közös apai barátunk, Török Sándor halálakor Imre megrovoán mondta:

– Az öregről kellene írunk, s mi most is csak *magunkról* beszélünk! (Többen együtt emlékeztünk Török Sándorra a Gyermeünk hasábjain.)

Próbálok ezt a hibát most elkerülni.

De nem sikerül.

Gyenge vagyok.

Nem Imre képe tolu elém – hanem emlékeim Imréről.

Az elmúlt harminc évből a legtöbb időt tanítómestereknél – vagy nagy tanítómesterek tanítványainál – töltöttük együtt. Török Sándornál sokat találkoztunk, az ő varázsa vonzotta ide Imrét – és mindaz, ami átcsilámlott ezen a humorral átszőtt, ihletett személyiségen: az egész zsidó–keresztény, görög–latin múltat – sőt: az egész emberi múltat – felvállaló, jövőt kereső hit? Török Sándor az 1861-ben, Kraljevecben (Ausztria-Magyarország és Horvátország szögletében) született Rudolf Steinert vallotta mesterének (és persze, rajta keresztül a mesterek sorát, Assisi Szent Ferencen át – az isteni mesterig). De – úgy látszik – ez a mester, illetve tanítványa nem volt szűkkeblű. Török Sándor közvetített ki minket – 1959-ben? – Kontra Györgyékhez, hogy ott egy másik nagy tanító: Karácsony Sándor életművével (társaslélektanával) ismerkedjünk meg. Aztán újra egy egész más atmoszféra: Mérei Ferenc körei; ahol ugyancsak mindaz otthonos volt, amit e század a hetvenes évekig pszichológiában – de mondjuk tágabban: a növekvő és folyton változó – változható – emberrel kapcsolatos tudományokban el tudott mondani. Gyógyepedagógiai, orvosi és pszichológiai szempontok; – gyermektanulmány és ember-tanulmány (s

innen már: a gondolható legszélesebb kitekintés emberre és világra a folytonos megismerés és újra megismerés igényével): ez egyben mindhárom kört jellemezte.

Ezek a tanítók és ezek a tanítások vonzották Montágh Imrét.

És az a hely, ahol az ember kísérletet tesz arra, hogy szerepet játszva legbensőbb lényege szerint nyilvánuljon meg – bár ez manapság egyre halványabban sikerül: a színház. Hely és alkalom: színház és bábszínház, színház és pszichodráma, színház és beszéd, gesztusok. Megtisztítani az utat e benső megnyilvánulások előtt, hogy őszinték, hogy valódiak lehessenek: ilyesmi volt Montágh célkitűzése; beszédjavítás, és a taníthatatlan metakommunikáció és gesztusvilág tanítása...

Mi ez a legbensőbb, kinyilváníthatatlan titka az embernek, melyek kinyilatkoztatására mindig újra kísérletet tesz? És *hogyan* kell ezzel kísérletezni?

Hogyan kell: embernek lenni, magyarnak lenni, zsidónak lenni, kereszténynek lenni – va-

lóban és teljesen, nem tagadva, hanem élve az életet a maga mai – legmaibb – megoldhatóan konfliktusaival? Nem hazudni; magunkhoz eljutni és a másikat nem bántani – hogyan? Apának lenni (igazi, jó apának), tanárnak lenni, gyógyítani – azaz: *fel nőttn* lenni, miközben nem tudok kijutni gyerekségemből, kamasz- és ifjúkoromból (tán nem is akarok) – mindezt: hogyan?

Ezek voltak Montágh Imre kérdései.

E kérdések ideidézhetők. Fergeteges humora, színészi ábrázolóereje, viccei, anekdotái, utánzói, imitatori csúcsteljesítményei nem. (Mondják: még a kórházi ágyon is tréfált, amíg megtehetette. S mindvégig: *tartotta magát* öntudatának erejével – búcsúzott az élettől és készült a halálra. S majd az altatók hozta álomban: arcán valami szigorú vonás jelent meg – mintha befelé figyelt volna?)

Belénk égette magát nyugtalanító halálával.

Ez volt utolsó, számunkra még megfogható nagy erejű gesztusa?

Vekerdy Tamás

Irodalom

Határ Győző: Éjszaka minden megnő

Mi lenne, ha...? Ez a science-fiction egyik alapkérdése. Mi lenne, ha az ember meghódítaná a világűr? Mi lenne, ha idegen lények érkeznének a Földre? A fantasztikus irodalom, a sci-fi válfajai egyfajta feltételes módban íródnak, amikor a „mi lenne, ha...?” kezdetű kérdésekre válaszolnak. Gyakori a kérdések között az, amelyik az emberiség világkatasztrófáját firtatja: mi lenne, ha elpusztulna az emberiség; persze nem teljesen, hiszen valaminek-valakinek maradnia kell – különben nem lenne regény.

Határ Győző könyve külföldön már franciául és magyarul is megjelent, s most, a Magvető Könyvkiadó jóvoltából, már az itthoni olvasók is élvezhetik – (avagy borzonghatnak rajta) –, filozofikus szándékkal, s egészen eredeti módon közelít ehhez a kérdéshez. A francia kiadás „metafizikai fantasztikus regény”-

nek nevezi – a magyar nyelvű kiadás megjelölése: „absztrakt regény”. Mindkét meghatározás telibe talál, a mű ugyanis elvont metafizikai spekuláció parabolisztikus megjelenítése. A regény műfaját maga az író is megkérdőjelezte a magyar kiadáshoz írt utószavában – egyúttal frappánsan jellemezve is művét: „De regény-e vajon? Regénnyé teljesezhetnek-e az ilyen spekulatív, pseudo-metafizikai absztrakciók? Lehet-e regény háttere, alapszöveve ez a statikus mozdulatlanság? Ez a – Chirico világára emlékeztető – holtkor, amelyben a romantika zaklatottsága érvényesül s a bölcsélet higadtsága nyomokban sem fedezhető fel?”

Természetesen: lehet. A kérdés, melyre a regény feleletet ad – ha a science-fiction sémájába próbálnánk meg belegyömöszölni a történetet, a következő: mi volna, ha – egyik pillanatról a másikra – a Föld valamennyi lakosa elpusztulna, rejtélyes okból; egyetlenegy ember kivételével? Ez az egyetlenegy ember, a Kiválasztott, Archie Dumbarton, a londoni kisember, akinek legfőbb szenvedélye a barká-

csolás, a fúrás-faragás. Archie egy hajnalon arra ébred, hogy családja, felesége és két gyermeke furcsán, mereven és élettelenül fekszenek az ágyban; s hamarosan kénytelen számot vetni a valósággal: rajta kívül egyetlen emberi lény sem él a Földön. Egyszerre az egész világ az övé lesz, de miután kitombolja a birtoklás örömeit, rájön, hogy így, egyedül az egésznek semmi értelme sincs: a birtoklásnak csak az az öröme, ha azzal valakitől különbözhetünk. A kezdetben összkomfortosnak mutakozó világ időközben veszélyessé válik: elvadult kutyák, felrobbant gázvezetékek szegélyezik a portyázó Archie útját; megszűnnek a civilizáció áldásai, nincs folyóvíz, ivóvíz, s Archie hamarosan afféle modern Robinsonként járja az elvadult London szigetét. S közben ő maga is elvadul – hiszen már nem kötik a civilizáció szabályai, hiszen nincs, akire tekintettel kellene lennie; kommunikációs készsége elszorvad, hiszen nincs, akivel beszéljen... Kísérletei, melyek a magány megtörésére, a társas lét létszátának megteremtésére irányulnak, csődöt mondanak. Barangolásai során feltárnak az olvasó előtt a metropolis rejtelmei, legtitkosabb bugyrai, a modern ember nyílt magamutogatásának nyomai – a fogvasztásra és az élvezetekre orientált társadalom riasztó jelzései...

Egyik felfedező útja során, egy prostituált lakásában döntő találkozásban lesz része: talál egy papagájt, aki ezt rikácsolja: „Ez az én szerelmes fiam, akiben nekem kedvem telik.” Archie-ban lassanként világosodik meg küldetésének tudata: fel kell áldoznia magát, meghozza úgy, ahogyan Jézus Krisztus tette azt az emberekért: keresztre kell feszítenie magát, s így – mint Krisztus idejében – a halott emberiség ismét megváltódhat. Archie tehát halálra ítéli magát, s ettől kezdve nem is a tett súlya, létének végessége, hanem a keresztre feszítés kivitelezésének technikai módozatai foglalkoztatják; hiszen az embernek önmagát feszíteni keresztre szinte lehetetlen feladatnak tűnik... Archie azonban kitűnő technikus, s ötletes feltaláló: kitalál s megalkot egy automatikusan működő keresztre feszítő szerkezetet.

Archie meghal a kereszten, meghozza a vártnál is kinosabb szenvedések közepette – s harmadnapra feltámad az emberiség: mit se tudva hosszú időn át tartó Csipkerózsika-álmáról. Minden pontosan úgy folytatódik, ahogyan abamaradt; egyetlen hiánya a folytonosság szöveten maga Archie Dumbarton, akinek szénné égett teteme nyomtalanul tűnik el az épülő ház hatalmas pincegödrének mélységeiben.

Áttekintve a történetet világossá válik, mennyire nincs köze semmiféle hagyományos, általunk ismert tudományos fantasztkumhoz Határ Győző regényének. A téma, az alapötlet mint regénytéma rendkívül merész, hiszen egyetlen szereplőt mozgatva, egyetlen szereplő és a Semmi, a Nihil viszonylatából kell kibontania a regényvilágot, keltenie a regényszerűség látszatát. Nem véletlenül utalt a mű német kritikusa Robinsonra; jöllehet annak egyedülvalóságát a társall, Péntekkel enyhítette a figura megalkotója. Archie viszont hiába keresi a maga Péntekjét a nagyváros kietlen öserdejében. Az író számára ez a bravúros ötlelet szolgál ezúttal a létről való elmélkedés, a világ és az ember végső kérdéseinek formába öntéséhez. Mintha az *Özön közöny* (Bölcséleti elmélkedések, London, 1980) játékos, de vészjóslóan csengő előfutamait olvassánk: Archie egyedülisége, magarahagyatottsága az ember nélküli világban az „özön közöny” kézzelfogható és érzékletesen átélhető metaforája. Hogy az emberi lét rossz és értelmetlen, hogy a Teremtés világában a Rossz műve – azt Határ Győző más, mélyen pesszimista műveiben is megírta. Am talán egyetlen másik művében sem fejt ki ilyen plasztikusan azt a gondolatot, hogy az embernek mint nembeli és mint társadalmi lénynek csak a másik emberrel kapcsolatban, a többi ember viszonylatában van értelme; az emberi létezés eleve csak mint társas, egymásra utalt, egymást feltételező lények létezése jelent egyáltalán valamit. Archie ember-létezése merőben abszurdá és értelmetlenné válik, mihelyt egyedül marad a világban, elveszti identitását, hiszen létének alanyisága és egedisége csak más lények egediségével szemben érvényesülhet.

Az Archie Dumbartonban szabadon csapong az író fantáziája – akárcsak az időjárás, amely fittyet hány a természet megszokott rendjének – s amelyet, a regény szerint, csak a meteorológiai állomások működése tart kordában... S amilyen kötetlenséggel mozog a jelenségek világában, olyan könnyed szabadsággal bánik a nyelvvel is. Határ Győző a legmerészebb és legújított kedvű magyar stilizták közé tartozik. Nyelve nemcsak hogy végtelenül gazdag, mely szinte minden nyelvi rétegből merít; az argótól a népnyelvig, a filozófia nyelvtől a technika és a modern tudomány nyelvéig; hanem tele van eredeti, szellemes szóelemenyekkel, szóalkotásokkal, szóátkecsolásokkal. Nyelvhasználata nem ismeri azt a hagyományosnak számító akadályt, tilalmat sem, melyet drasztikus, a testi folyamatokat közvet-

lenül megjelölő kifejezésekre vetett ki az irodalom. Semmi sem idegen tőle, ami a nyelvhez tartozik – mondhatnánk.

Az *éjszaka minden megnő* talányos, nem könnyen hozzáférhető mű az olvasó számára. Egyik vetületében: intellektuális kaland, játékos ötletek tarka tűzijátékával fűerezve – lebilincselő, izgalmas olvasmány. Hiszen az író betartja a sci-fi könyvek egyik szabályát: mindig bizonytalanságban tartja az olvasót a végkifejlet felől: izgulhatunk, mi lesz Archieval, mi lesz az emberiséggel? Még Archie családjának történetét is elegánsan lekerekíti, ironikus távolságtartással, melyben nem kis szerepet játszik az angol morált kipellengérező látásmód. De persze el is lehet szakadni ettől a felszíni rétegtől s belemerülni a szöveg mögöttes filozófiájába, a parabola bölcséleti jelentésére ügyelve, s némi riadtsággal vegyes borzongással követni az író elszánt pesszimizmusának következetes útjain. Utószavában Határ Győző „hazug, szeretetlen regénynek”, „hazugsággyűjteménynek” nevezi művét – természetesen nem csekély iróniával –, „melynek ridegsége taszít, szembevágott pimaszsága felháborít, szeretetlensége irritál”. S valóban igaza van: ösztöneinkbe beépült az az „Egyszakaszos filozófia”, amely igaznak tartja, ami hasznos, kellemes, behízelgő, egyszerű, szo-

rongásainkat távol tartja – hogy csak néhányat soroljunk fel abból a hosszú lajstromból, melynek számozása az ábécé összes betűit kimeríti. Az író mindenekelőtt azt az „igazságot” cáfolja, hogy a „multiverzumot szeretet tölti el”. A világot éppen nem a szeretet, hanem a mindenre kiterjedő, a természetet és az egész létezést átható közöny, az „özön közöny” tartja mozgásban. Az *Archie Dumbartonban* a lét értelmetlensége mellett az emberi civilizáció, a technika és a társadalom jelenségei is riasztó színben jelennek meg; az elgépiesedés, az üzletszerűség és a testi élvezetek hajszolása jellemzi a regény holt, statikus jelenségvilágát. Ám a lét nem szakadhat meg, bármennyire értelmetlen és gonoszsággal telített legyen is; a folytatást Archie áldozata biztosítja. „Minden, ami volt, újra volt; és a Nagy Ugyanaz újra ugyanúgy volt, ugyanaz az ugyanaz.”

Az író filozófiáját az olvasó vesse vagy fogadja el, nem vonhatja ki magát a könyv hatása alól. S a szembenézés, a dolgok „sötét oldalát” feltérképező intellektuális szenvedéllyel való azonosulás csak hasznára válhat a gondolkodó olvasónak; ha másért nem, hogy megtérve a kalandból, még jobban élvezze a „napos oldal” előnyeit.

Erdődy Edit

Történelem-néprajz

Székel György: VII. Gergely

Hildebrand-Gergely egyaránt foglalkoztatja az írókat és a történészeket. De míg az előbbieket a múlt tényeinek előadásánál jogot formálhatnak a szabadságra, addig az utóbbiakat a fennmaradt források a múlt tárgyilagos kutatására kötelezik. Módszert viszont a történész is szabadon választhat, s a történelem egyes összetevőinek a hangsúlyozása is rajta áll. A forrásokra és kitűnő művekre támaszkodó szerző egyszerre mutatja be a kort és a főhőst, az előbbi javára. A primátus kérdését elsősorban „a pápai hatalom fölényéért” folytatott küzdelemként; a papi nőtlenséget politikai programként tárgyalja, jöllehet a teológia-, illetve lelkiségtörténeti megközelítés árnyaltabb kép megrajzolását tette volna lehetővé. A könyv elmélyült olvasása arra ösztönöz, hogy Szent

VII. Gergely pápát a forrásokból és más művek alapján is jobban megismerjük. (*Akadémiai Kiadó*)

Bucsay Mihály: A protestantizmus története Magyarországon (1521–1945)

A neves protestáns egyháztörténész könyve előbb németül jelent meg, most végre magyarul is kézbe veheti az olvasó. A világosan tagolt, arányos felépítésű könyv kitűnő összefoglalást ad a hitújítástól egészen napjainkig (az utolsó, „Kitekintés” c. fejezet a tegnapot s mátt összefoglalja). A szerző nagy gondot fordít a protestáns egyházak belső életének, teológiai, irodalmi tevékenységének a bemutatására, de nem feledkezik meg az átelleni oldalon állók közül pl. Pázmányról sem. Egy kérdés a törököknek a hitújítással kapcsolatos magatar-

tását mélyebb okok nélkül a kíváncsiság, tolerancia ihlette volna? Egy megjegyzés: az erőszakos rekatolizáció tény, de a vallásháborúhoz vezető korban az erőszak mindenütt jelen volt. A könyv nagyban segít, hogy a történelmen keresztül magát a protestantizmust is jobban megismerjük. (*Gondolat*)

Barlay Ö. Szabolcs: Romon virág (Fejezetek a Mohács utáni reneszánszról)

A művelődéstörténeti kutatásairól ismert szerző a XVI. századi hazai műveltségi állapotokat mutatja be, a könyv ajánlószövegének többször is ismétlődő szavával élve: újszerűen. A szerző régebben Padova XVI. századi szellemi életét tanulmányozta; padovai, velencei, vatikáni könyvtárakban végzett kutatásokat. Eredményei mind jelen vannak könyvében s Itália folyamatos hazai hatásait bizonyítják. Akár Szapolyai János, Izabella, Báthory István vagy Batthyány Boldizsár alakját rajzolja meg, újat mond. A reneszánszkutatás komplex módszere segítségével készült mű az építészet és a zene területére is kitér, s európai távlat felé nyit, ami itt elsősorban itáliai távlat. A szerző tudományos műveknél szokatlanul lendületes stílusban tesz föl kérdéseket, s válaszolja meg azokat a lehetőségek adta határokon belül. Írása figyelmeztetés: erről a korról is lehet majd többet, biztosabban tudni. (*Gondolat*)

Bél Mátyás: Buda visszavívásáról – fordította Déri Balázs

A Budavár visszavívásának 300. évfordulójára megjelent könyvek között rangos helyet foglal el ez a kis mű, amely a XVIII. századi polihisztor író Notitia Hungariae... című művének egyik fejezete. Igaz, a szerző fél évszázaddal később írta meg a győztes ostrom történetét, de a történeti hűségére való törekvése miatt ma is méltán számíthat érdeklődésre. A kiváló fordítást – a hadtörténetészek örömeire – glosszárium egészíti ki. (*Zrínyi Kiadó*)

Julianus barát és Napkelet fölfedezése –

Válogatta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Györffy György, fordította Györffy György és Gy. Ruitz Izabella.

Julianus halálos betegen visszatért rendtársa, Ottó útmutatásai alapján indult el 1235-ben első útjára. A következő két évtized Napkelet (Belső-Ázsia) fölfedezésével telik el, s ebben a két vezető kolduló rendé a fűszerep. A könyv remek bevezetése után, amely a politikai cé-

lok mellett hangsúlyozza az igazi motívumot, a hittérítést is, Julianus két útjáról készült jelentés következik hasonló jellegű és tartalmú dokumentumok kíséretében. A kötetet Rubruk Willelmus ferences barát terjedelmes út-leírása zárja. Bár a könyv szélesebb olvasóréteg számára készült, mégsem tesz olyan engedményt, ami értékét csökkentené.

Theophilus Presbyter: A különféle művéségekről – fordította Takács Vilmos

A középkor műszaki irodalmának legjelentősebb művéről idáig csak szemelvények jelentek meg, most végre teljes terjedelmében hozzáférhetővé vált. A szerző személye illendő homályba burkolódik. A kutatók legáltalánosabban elfogadott véleménye szerint azonos Rogerus helmarshauseni bencés szerzetes fémművessel, aki 1110–1140 között a kódexek díszítésétől a harangöntésig, az üveggyártástól a festékek titkán át az orgonakészítésig mindazt a tudnivalót pergamenre vetette, amit a szerzetesi műhelyek tapasztalatai főlhalmoztak. A kézművesség teológiája sem maradt ki írásából, s ez a műszaki titkokhoz képest mérhetetlenül többet villant föl – amiről Babits is írt: „Hallottunk ájtatos, régi faragókat, / kik mindent egyforma türelemmel róttak, / nem törődve, ki mit lát belőle s mit nem: / tudva, hogy mindent lát gazdájuk, az Isten.” A könyv sikere láttán óhatatlanul is fölmerül a kérdés: a középkornak miért csak az anyagi kultúrája vált ki ekkora érdeklődést, szellemi, lelki kultúrája miért marad ismeretlen továbbra is? (*Műszaki Könyvkiadó*)

George Zarnecki: Kolostorok, szerzetesek, barátok

A könyv válogatott bibliográfiája után függelékként a kiadó egyetlen magyar nyelven megjelent művet sem említ. Jóllehet *Duby: A katedrálisok kora* és még néhány társa ide kívánkozna, mégis jellemző a helyzet. Az olvasók az elmúlt évtizedek folyamán kevés magyar nyelven megjelent könyvből ismerhették meg hitelesen a középkor keresztény kultúráját, melynek hordozója a szerzetesség volt. Ezért még jelentősebb az angol szerző rövidre fogott, képekkel gazdagon illusztrált írása, amely a szerzetesség építészeti és képzőművészeti tevékenységét nem történelmi–szellemi–lelki összefüggéseiből kiszakítva mutatja be, hanem éppen ellenkezőleg: minderről a szerzetesség kialakulásán, térhódításán és reformmozgalmain keresztül ad kiváló összefoglalást. (*Corvina*)

A Müncheni Kódex (1466) négy evangéliuma – Décsy Gyula olvasata alapján a szöveg-
tette Sajtó alá rendezte és a szótári részt készítette Szabó T. Ádám

Árpád-házi Szent Margit *hivatalos* legendájában olvasható, hogy a királylány „a szenvedés történetét anyanyelven olvastatta föl magának”, sőt van olyan dominikánus szerzetes, aki ekkortájt (XIII. sz. vége) teljes magyar Szentírásról tudósít. Az előzetesen már meglévő nemzeti nyelvű fordítások semmit sem vonnak le a két szeremi pap, Pécsi Tamás és Újlaki Balint érdemeiből, akik 1416 után a Biblia jelentős részeit átültették magyarra. Az 1466-ban másolt Müncheni Kódex a négy Evangéliumot őrizte meg. A nem betűhű átírás – bár követi az egykori kiejtést – mégis lehetővé teszi, hogy a becses nyelvemléket a szakértőkön túl minden érdeklődő élvezettel olvassa. Elég felülni a nyolc boldogságnál, és meggyőződhetünk: a nemzeti nyelvű bibliafordítás ha nem is máig, de legalább tegnapig egységes, élő, eleven folyamat, amelyben az elődöktől áthagyományozott örökség megbecsülésre talált. (*Európa*)

Minden Idők Bibliája

A Beauchesne Kiadó monumentális vállalkozása, a Minden Idők Bibliája sorozat két újabb kötete látott napvilágot 1985 őszén (az előzőkről lásd Vigilia, 1986. 2. 153–154.). Jacques Fontaine és Charles Pietri a szerkesztői „Az antik latin világ és a Biblia” című 672 oldalas, 25 tanulmányt tartalmazó könyvnek. Avatottabb szerkesztőket nem is lehetett volna találni. Mindketten a Sorbonne professzorai. J. Fontaine H.-I. Marrou tanítványa és szellemi örököse, Ch. Pietri a Roma christiana című írásában a római egyház helyzetét vizsgálja 311–440 között. Róma és a Biblia találkozása meghatározó esemény a nyugati civilizáció születésénél. A zsidó hagyomány és a keresztény „újdonság”, a két testamentum új képet adott az emberről és történetéről. E kettős biblikus hagyomány kerül kapcsolatba a római génusszal, ami a harmadik századtól kezdve életeszmékekben, irodalmi, művészi, liturgikus kifejezésformákban jelentkezik. Ezt az örökséget négy nagyobb egység tárja föl. „A Könyv megérkezése Nyugatra” elsősorban a fordítások problémáját tárgyalja. „A Biblia és a közösségek élete” a liturgiától az epigráfián, ikonográfián keresztül a katekézisig és a zsinatokig vizsgálja a Könyv hatását. „A különböző keresztény életstílusok biblikus inspirációja” az isteni szó-üzenet megélését mutatja be. „A Biblia az irodalmi és szellemi életben” pedig a

legkiemelkedőbb személyiségek és területek tárgyában ad biztos eligazítást. A sorozat nem lenne teljes, ha az elmúlt két évszázad kimaradna, hiszen katolikusok és protestánsok, ha eltérő ritmusban is, de egyre növekvő érdeklődéssel fordulnak a Biblia felé. A nyugati kultúra továbbra is tudatában van a Könyv jelenlétének. A sorozatot befejező „A kortárs világ és a Biblia” című kötet (540 oldal, 20 tanulmány) két szerkesztője (Claude Savart és Jean-Noël Aletti) ezt bizonyítja az első részben, melynek összefoglaló címe: „A Biblia és a keresztény élet”. A második rész: „Az exegézis története” a XIX. század óta bekövetkezett tudományos és szemléletbeli változással foglalkozik.

„Mert ezt Isten hagyta” – Tanulmányok a népi vallásosság köréből – Szerk. Tüskés Gábor

A tanulmánykötet Bálint Sándor, a szakrális néprajz immár hét éve elhunyt kutatója előtt tiszteleg. A „középkor, forrásvidékek, tájak, jelen” fejezetcímek hivatottak tagolni s egységre foglalni azt a hűz tanulmányt, amelyhez tudománytörténeti áttekintés ad bevezetést. Művészettörténettel a zenetörténetig részterületek sokasága mutatja, hogy Bálint Sándor életműve mennyi indítást, ihletést rejt magában. S ez az életmű egyszersmind figyelmeztet, hogy a teológiatörténet és egyéb részterületek ismerete a szakrális néprajz művelésénél nélkülözhetetlen. Ezért meglepő ebben a kötetben olyat olvasni (igaz, csak a jegyzetek között), hogy: „a keresztelés a III. századtól ördögűző szertartás”. Ez is arra figyelmeztet, még *van mit tanulni* Bálint Sándortól. (*Magvető*)

Vasas Samu–Salamon Anikó: Kalotaszegi ünnepek

Ez a könyv is odakivánczik Bálint Sándor ünnepeket tárgyaló művei mellé. A főként népművészetéről ismert, 41 falut magában foglaló tájegység gazdag néphagyományát a közelmúlt jelenével együtt ismerjük meg. Az első rész az ünnepi szokások leírását, a második a szövegeket és a dallamokat tartalmazza. A könyv annál is érdekesebb, mert a vidék két falu kivételével református, s így a középkori hagyományok az újkorban sajátos változáson mentek át. A feltárt gazdag hagyományvilág megérdemli, hogy a keresztény ünnepek eredetének vizsgálatához se népszerűsítő, hanem szakirodalmat használjanak a szerzők, akiknek munkáját méltán illeti meg dicséret. (*Gondolat*)

Török József

1986
ANNÉE L.

vigilia

DÉCEMBRE–DEZEMBER
DECEMBER

Revue mensuelle – Monatsschrift – Rédacteur en chef – Chefredacteur: LÁSZLÓ LUKÁCS
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. – Abonnements pour – Abonnement für das Jahr: 25 US dollar

RÉSUMÉ

Au début de ce numéro de Noël nous lirons des confessions d'écrivains de leur enfance, et de l'enfance en général. L'étude d'actualité de Gellért Belon a pour titre: „Jésus, l'Homme-Dieu”. Le jeu grotesque d'István Kamarás et d'István Németh montre la postérité de nos jours des anciens joueurs de Bethléem en quête d'une hospitalité. Endre Vajda salue Győző Csorba à l'occasion de son soixante-dixième anniversaire, après quoi nous publions quelques vers du poète. Pour terminer la série „Philosophes chrétiens russes” vous trouverez une étude de Semion Frank accompagnée d'une préface d'Endre Török. L'entrevue de Vigilia a choisi pour partenaire dans ce numéro de fête Zoltán Kenyeres, historien de littérature. Dans la rubrique „Méditations d'aujourd'hui”, Péter Nádas publie une étude intitulée: „Partie divine, ensemble humain”. Ronaldo Munoz nous a écrit une lettre de Chile.

Dans le Journal nous commémorons la mort récente d'Imre Montágh.

INHALT

In unserer Weihnachtsnummer erzählen Schriftsteller von ihrem Kindesalter und im allgemeinen über die Kinderzeit. Gellért Bellon schrieb einen aktuellen Beitrag, betitelt: Jesus der Gottesmensch. In einem grotesken Bühnenspiel: Panel-Krippenspiel, präsentieren István Kamarás und István Németh die heutigen Nachzügler der früheren Krippenspiele der religiösen Folklore. Endre Vajda würdigt den Poeten Győző Csorba gelegentlich seines siebzigsten Geburtstages; aus dieser Gelegenheit publizieren wir einige Gedichte des Jubilanten. Als Abschluss unserer Artikelserie über russisch-christliche Philosophen eine Studie von Frank Szemjon mit dem Vorwort von Endre Török. Gesprächspartner der Vigilia in der Festnummer ist der Literatur-Historiker Zoltán Kenyeres. In der Spalte: Heutige Meditationen ein Beitrag von Péter Nádas: Göttlicher Teil, menschliches Ganze. Ein Brief aus Chile von Ronaldo Munoz. Im Journal gedenken wir dem vor kurzem verstorbenen Imre Montágh.

CONTENTS

In the first part of our December number some writers write about their own childhood and about childhood in general. – A timely study by Gellért Bellon is about Jesus, the Son of God. – In their grotesque play: „The Panel Christmas Carol Singer”, István Kamarás and István Németh show us the presentday successors of Christmas accommodation seekers. – Endre Vajda greets the seventy-year old poet Győző Csorba and we publish some of his poems. – Our series on Russian Christian philosophers is concluded by a study of Semjon Frank and an introduction by Endre Török. – Our interlocutor for this festive Christmas number is Zoltán Kenyeres, literary historian. – In our Meditation column, Péter Nádas publishes a study with the title: Divine Part, Human Entirety. – We publish a letter written to our periodical by Ronaldo Munoz from Chile. – In our Diary, we commemorate Professor Imre Montágh.

vigilia

Ára: 26,- Ft

ÖRÖKTŰZ

ÖRÖKTŰZ

MEGJELENT

Ára: 145 Ft. Kapható a Szent István Társulat
és az Ecclesia könyvesboltjában és a Kiadóhivatalban